

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 838

Nâmık Kemâl

Doç. Dr. Önder Göçgün

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 63

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI 838

NAMIK KEMAL

Doç.Dr. Önder GÖÇGÜN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ 63

Kapak Düzeni Saim ONAN

ISBN 975 17 0069 8

Onay 6.10.1987 tarih ve 928. 1 4083 sayı-
Birinci baskı, 1987
Baskı sayısı 15.000
Nüve Matbaası - ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu eser; Tanzimat döneminin vatan, millet, hürriyet, hak, hukuk.. gibi kavramlar etrafındaki heyecanlı kalemi, Türk Edebiyatı'nın Avrupalılaşması yolunda ilk büyük hamlesi Nâmık Kemâl'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği etrafında bilgiler ver mekte ve eserlerinden örneklerle, kendisi için yazılmış kitapların, makalelerin bibliyografyasını ihtiva etmektedir.

Kemâl Bey; edebiyat tarihimizin, hakkında en çok konuşulan ve yazılan şahsiyetlerinden birisidir. O'nun, vatanî duygulardan kaynaklanan düşüncelerle; başta, asıl şöhretini sağlayan şiir olmak üzere; roman, tiyatro, makale, tenkid, mektup türünde çeşitli faaliyetler göstermesi, kişiliği üzerinde çoğu takdir ve şükrana bağlı birçok görüşlerin ortaya atılması, değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece, Nâmık Kemâl ismi; edebiyat ve kültür tarihimizde, "vatan ve hürriyet kahramanı" ifadesiyle bütünleşmiştir.

Çünkü O, "vatan" kelimesine; bilinen statik, donuk anlamının dışında, tamamiyle aktif, canlı bir "millî ideal" hüviyeti kazandırmış; hürriyeti ise, hava ve su kadar insan hayatının en aziz varlıklarından birisi saymıştır. Nitekim; "hür" kelimesinden türettiği "hürriyet"i, edebiyatımızda ilk kullananın da kendisinin olması, bu husustaki hassasiyetinin en dikkate değer cephesini teşkil eder.

Nâmık Kemâl; ince ve keskin zekâsı, kuvvetli hâfızası, çalışma azmi ve kararı, engin heyecanı, vatan, millet ve insan sevgisi ile olayların tam ortasında konuşan, yüksek edâlı söyleyişlerle düşündüklerini ve hissettiklerini açıklamaktan çekinmeyen bir ruh yapısına sahiptir. Onun için bu çalışmamızda şâirimizi, sâdece edebiyat açısından değil; çoğu siyâsî, hukukî ağırlıklı sosyal hâdiselerle birlikte değerlendirmeyi, uygun gördük.

Ayrıca; kendisinden sonra gelen edebiyatçılar, sanat, fikir ve devlet adamları üzerindeki büyük etkisi de, herkes tarafından çok iyi bilinmekte ve kabul edilmektedir. Şöhreti, yurdumuzun sınırlarını aşmış ve O, bütün dünyanın tanıdığı "müşterek sesimiz" olmuştur.

Duyguları ve düşünceleriyle, şâirimize büyük hayranlık besleyen, Cumhuriyetimiz'in kurucusu yüce Atatürk de:

"Mecrûh (yaralı) vatanın halâs u istiklâli (kurtuluşu ve bağımsızlığı) için ölmek yolunda, bugünki nesle ta'lîm-i fedâkârî eden (fedâkârlığı öğreten) büyük Nâmık Kemâl..." demekten kendini alamamıştır.

Tanzimat'tan sonra ve özellikle, Millî Edebiyat döneminden Cumhuriyet'e uzanan bir çizgide; millî heyecanların terennümüyle bütünleşen "vatan edebiyatı"nda, Kemâl Bey'in payı çok büyüktür. Bu durum, zaman içinde öyle engin birşuura ulaşmıştır ki; Millî Mücâdele'nin başlangıcındaki karanlık günlerde, O'nun:

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini

mısralarını, Mustafa Kemâl Paşa:

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini

şeklinde cevaplandırarak; milletin kurtuluşu için gösterdiği ve göstereceği gayretlerin, fedâkârlıkların anlamlı bir mesajını vermiştir.

★

Biz burada; şâirimizin hayli hareketli hayatını, resmî ve hususî mâhiyetteki teşebbüslerini, faaliyetlerini, hizmetlerini eserlerinden hareketle, kronolojik bir çerçeve içinde tesbite çalıştık. Kendi ifâdelerinden; anlaşılmasında güçlük doğacağını tahmin ettiklerimizi, anlamlarıyle gösterme yolunu seçtik. Eserlerinden aldığımız metinleri de, kısa açıklamalarıyle birlikte verdik. Öte yandan, Nâmık Kemâl hakkında çalışacaklara faydalı olur düşüncesiyle, en sonda; geniş sayılabilecek, -ancak kitabın sınırlarını da zorlamayacak tarzda- bir Bibliyografya hazırladık.

Önümüzdeki sene, yani 1988'de; yüzüncü ölüm yıldönümünde milletçe, minnet ve şükran duygularıyle anacağımız Nâmık Kemâl'i; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yüksek ilgi ve destekleri sâyesinde bu eserle, şimdiden hatırlama ve hatırlatma vazifesini yerine getirebilmiş isek, kendimizi bahtiyar sayacağız.

Doç. Dr. Önder GÖÇGÜN
Ankara- 1987

1

HAYATI

Nâmık Kemâl, 26 Şevvâl 1256/21 Aralık 1840'da Tekirdağ'da doğdu. Asıl adı, Mehmet Kemâl'dir. Baba tarafından, I. Mahmud devrinde İran savaşlarında şehid düşen Sadrazam Topal Osman Paşa'ya dayanır. Bilinen en eski atası da, Konya'lı Bekir Ağa isimli bir zâttır. Annesi ise, Tekirdağ'dan Kıbrıs'a, Kars'dan Sofya'ya kadar çeşitli yerlerde kadılık, mutasarrıflık ve kaymakamlık görevlerinde bulunmuş olan Konice eşrâfından Abdüllâtif Paşa'nın, kızı Fatma Zehra Hanım'dır. Babası Esham Müdürlüğü yapan ve bir müddet de Padişah II. Abdülhamid'in Müneccimbaşısı olan Mustafa Âsım Bey'dir[1] Bu zât, biraz Arapça ve Farsça bilen, tarihe meraklı bir kimsedir [2] Bâtıl itikadları dolayısiyle, oğlu Nâmık Kemâl'in bile zaman zaman kendisine takılmaktan hoşlandığı, birisidir Nitekim şâirimiz, 1875 tarihinde Ebuzziya Tevfik Bey'e yazdığı bir mektubunda, babasının bu yönünü kastederek:

Pedere yazdığın lâkırdılara cevabım

Kurban olayım var mı benim bunda günahım

der

---

1) Nâmık Kemâl'in doğum yeri, tarihi ve ailesi ilgili, detaylı bilgi için bkz.

— İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, "Son Asır Türk Şâirleri" İst. 1938, cüz: 819 v.d.

— Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Nâmık Kemâl" İst. 1948, s. 9 v.d.

— Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, "Nâmık Kemâl" İslâm Ansk., İst. 1971 cüz: 90 s.54 v.d

— Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar. 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi "İst 1982, bsk. s.3423 v.d.

2) Ali Ekrem, "Nâmık Kemâl" İst. 1327 s.8.

3) Ebuzziyâ Tevfik. "Nâmık Kemâl" İst. 1304 s 1

Bütün atalarıyle her zaman iftihar etmiş olan şâirimiz, Magosa'dan yazdığı bir mektupta; "2 sadrazam, 7-8 vezir, 50-60 devlet adamı yetiştirmiş bir bir nesilden geldiğini.."[4] belirtir. Kendisi daha henüz sekiz yaşında iken, annesini kaybetti. Dedesi Abdüllâtif Paşa da O'nu, kızının azîz bir hatırası sayarak, onyedi yaşına kadar yanından ayırmadı. Böylece, şâirimizin bu yılları, dedesinin tâyin edildiği memuriyetler dolayısiyle memleketin çeşitli yerlerinde geçti. İstanbul'da bulundukları sırada, üç ay Bâyezid ve yedi sekiz ay kadar da Vâlide Rüşdiyesi' ne devam etti. Vâlide Rüşdiyesi'ndeki hocası Şâkir Efendi, küçük Kemâl için iyi bir rehber ve hattâ Ali Ekrem Bey'in biraz mübalağalı ifadesiyle; "Kemâl'i görür görmez yaradılıştan gelen kâbiliyetini takdir ederek, vicdân ve irfânına hayran kalan bir üstadı" oldu ve böylece O'na diğer öğrencilerden ayrı özel dersler vererek, "geleceğin bir dâhisi olacağından emin bulunduğu Kemâl'in vicdân mürebbisi (terbiyecisi) olmayı kendisine vazife edindi."[5] Kemâl'in; bu zattan, o yaşa göre bir hayli bilgi kazandığını söylemek mümkündür. Dedesinin Şubat 1846'da Afyonkarahisar kaymakamlığına tâyini [6] üzerine, O da birlikte gitti ve orada, ikibuçuk seneden fazla kaldı. Afyon'da, müftü Hacı Vâhid Efendi'den Farsça dersleri aldığı, tahmin edilmektedir.[7]. Bundan sonra, Abdüllâtif Paşa sırasıyle önce Kıbrıs Kaymakamlığı'na [8] sonra da Lazistan Sancağı Mutasarrıflığı'na [9] tâyin olunmuş ve torununu da yanında götürmüştür. Mart 1853'de Kars Kaymakamlığı'na tâyin edilmiş [10] ve tabiî küçük Kemâl'i de yanından ayırmamıştır.

---

4) Midhat Cemâl Kuntay. "Nâmık Kemâl" İst. 1944 -I- s.116 ve Fevziye Abdullah Tansel. "Nâmık Kemâl'in Mektupları" Ank. 1967. c.I s. 246 (Şirvânî-zâdeHakkı Bey'e yazılan mektup)

5) Ali Ekrem. a.g.e.. 9-10.

6) Takvim-i Vekâyi gzt.. nu: 269. 25 Safer 1262/1845

7) Edib Ali Bâki. "Nâmık Kemâl Afyon'da" Afyon. 1949. s. 22

8) Takvim-i Vekâyi gzt.. nu: 400. 12 Rebiü'l-evvel 1265/1848

9) a.g.gzt.. nu: 450. 15 Şaban 1267/1850

10) a.g.gzt.. nu: 484. 9 Cemâziye'l-âhir 1269/1853

Kars'ta kaldıkları birbuçuk yıla yakın bir zaman içinde, yaşlı bir şeyhten tasavvuf ve edebiyat öğrendi. Nâbi ve Sünbül-zâde Vehbi gibi şâirlerin dîvânlarını okudu[11]. O arada şiir yazmaya heves ederek:

Gelüp mektûb-ı mergûbun safâ bahşeyledi câna
Sürûrûmdan serim tâcı erişdi arş-ı Rahmân'a

şeklindeki ilk beytini yazdı[12]. Kemâl'in Kars'daki hocasının, Karslı müderris Vâiz-zâde Mehmed Hâmid Efendi olduğunu Fahreddin Kırzıoğlu kaydetmektedir.[13]. Ayrıca; binicilik, cirit ve av gibi ata sporlarına merak salarak, Veli Ağa adlı usta bir binicinin yanında çalışmalar yaptı. Dedesinin, o arada patlak veren Kırım Savaşı sırasında, 1854 yılı Temmuz ayında azledilmesi[14] üzerine, Kars'dan ayrıldılar. İstanbul'a dönmelerinden on ay sonra Mayıs 1855'de Abdüllâtif Paşa, bu defa Sofya Kaymakamlığı'na tâyin edildi[15] Ali Ekrem Bey; Kemâl'in İstanbul'da geçen bu on ay zarfında özel hocalardan Arapça, Farsça dersleri aldığını, kavuştuğu babası ile Osmanlı Tarihi okduğunu[16], kaydetmektedir Fakat bunlar, Prof. Dr. Ö. Faruk Akün'ün de isabetle belirttiği gibi, rivâyet şeklinde bilgilerden ibarettir[17] Kemâl'in asıl fikrî gelişmesi, o zamana kadar dolaştığı diğer taşra şehirlerinden çok farklı olan Sofya'da başlar. Birbuçuk seneye yakın kaldığı bu şehirde bazı şâirler ile tanışmış, onların yardımı ile eski şâirleri okumuştur[18]. Şiire de, ilk defa ciddî bir şekilde Sofya - da iken başladığını söyleyebiliriz. Nitekim burada kaleme aldığı

11) Ali Ekrem, a.g.e., s. 13.

12) Bu konuda, fazla bilgi için bkz: Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'in Yazdığı İlk Beyit" Türk Edebiyatı Derg., Ist. Eylül 1979, sayı 71 s. 23-24.

13) Kırzıoğlu Mehmed Fahreddin, "Kars Tarihi" İst. 1953 -I- s.550

14) Takvim-i Vekâyi gzt., nu: 507, Şevval 1270

15) a.g.gzt.,nu: 523, 26 Şaban 1270

16) Ali Ekrem, a.g.e., s. 14.

17) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, "Nâmık Kemâl" İslâm Ansk., Ist. 1971, cüz: 90, s. 56

18) a.g.y., ayn. shf.

gazeller ve birtakım mersiyeler, bunun ilk önemli örneklerini teşkil eder

Saadettin Nüzhet Bey, şâirimizin Sofya'daki bu döneminden şöyle söz eder:

"O sıralarda yeniden eline birkaç dîvân geçmişti. Bunları beraberce okuyacak arkadaşlara ve muallime ihtiyaç hissetmekte idi. Nihayet iki dîvân şâiriyle tanıştı. Bunlarla birlikte Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nedîm gibi büyük şâirlerimizi okumaya koyulmuştu. Bunları taklid ederek, birtakım gazeller de yazmak istiyordu. Hattâ, (Destûr Yâ Velî)başlıklı birkaç çocukça şiir de yazmıştı. Fakat henüz ondört yaşında olan Kemâl, bu şiirlerin hakikî birer kıymeti olmadığını anlıyordu. Arapça ve Acemce öğrenmeden, mükemmel bir dîvân şâiri olamayacağını biliyordu."[19]

İşte o esnada Sofya'ya, İstanbul'da hayli şöhret bulmuş şâirlerden Eşref Paşa geldi ve dedesine misâfir oldu. Kemâl'deki şiir kâbiliyetini gördü ve kendisine "Nâmık" mahlâsını vererek:

Hafîd-i ekremi Abdüllâtif Paşa'nın
Kemâl Bey ki mücessem kemâldir tahkîk

(Abdüllâtif Paşa'nın şerefli torunu Kemâl Bey'in, baştan ayağa olgun bir kimse olduğu, "Kemâl" ismine lâyık bulunduğu anlaşılmıştır.)

beyti ile başlayan bir "Mahlâs-nâme" yazdı

Nâmık Kemâl'in bu döneınde yazdığı şiirlerden, Sofya'da tanıdığı diğer bazı şâirleri de öğreniyoruz. Sofya'lı Nâmık, bunlardan biridir Prof. Dr Ö. Faruk Akün'e göre; şâirimizin Nâmık mahlâsını almasında da, şiirlerine nazîreler yazdığı bu şâirin adının tesiri düşünülebilir[21] Ayrıca, gerek orada ve

19) Saadeddin Nüzhet, "Nâmık Kemâl" İst. 1933. s. 355-356

20) İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, a.g.y., s. 828

21) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, a.g.y s. 56

gerekse hayatının her döneminde Kemâl'in, mevlevîler ile temasının olduğu da söylenebilir[22] Prof. Dr. Mehmet Kaplan da, O'nun Tasavvuf'a meyletmesini, Bektaşî bir âile içinde yetişmesinin etkisi olduğu ihtimaline bağlar [23]

Sofya'da, dedesi Abdüllâtif Paşa'nın yanında dört sene kalan şâir; oradan ayrılmasına yakın, Niş kadısı Mustafa Râgıb Efendi'nin, o çevrede güzelliği ile tanınmış kızı Nesîme Hanım ile evlendirildi[24] Hemen bütün kaynaklar, bu sırada kendisinin onaltı yaşında olduğu noktasında birleşmektedirler

Abdüllâtif Paşa'nın, 1856 yılı Eylül ayı başlarında azledilmesi[25] üzerine, O da Sofya'dan ayrılarak İstanbul'a döndü. Sofya'da geçen zamanını, "Dâsitân-ı Sofya" adlı uzun şiirinde hicvetmesine bakılırsa, oradaki hayatından pek memnun olmadığı anlaşılmaktadır.

İstanbul'a dönünce; 1858, 1859 yıllarında arka arkaya büyükannesini ve büyükbabasını kaybetti. Babasının evine yerleşti. Zamanının büyük bilginlerinden; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Tasavvuf, Arap ve Fars Edebiyatları dersleri aldı. Ondokuz yaşına girdiği zaman bu konularda hayli bilgi sahibi bulunduğunu, Ali Ekrem Bey'den öğreniyoruz [26] O arada, ilk memuriyet hayatına başladı ve 20 Rebiü'l-evvel 1274/8 Kasım 1857'de Tercüme Odası'na girdi[27] Manasıtrıl Nâilî ve Manastırlı Fâik gibi şâirlerden sonra, 1276/1860 yılı Ramazan ayında Ziyâ Paşa ile tanıştı. Ayrıca, Leskofçalı Gâlib ile Hersekli Ârif Hikmet gibi klâsik şiirin o günki büyük temsilcilerini de tanıyarak, 1861 yılı yaz aylarına doğru eski ve yeni nesle mensup çeşitli şâirlerin bir araya geldikleri Encümen-i Şuarâ'ya

---

22) a.g.y., ayn. shf.

23) Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "Nâmık Kemâl" İst. 1948, s. 18.

24) Ali Ekrem, a.g.e., s.17.

25) Takvim-i Vekâyi gzt., nu: 545, 22 Muharrem 1273/1856.

26) Ali Ekrem, a.g.e., s. 20.

27) İsmail Hikmet Ertaylan, "Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1925, -I- s. 209.

girdi. Buradaki şâirler arasında, yukarıdaki isimlerle birlikte Osman Şems, Lebib, Kâzım, Hakkı, Hâlet, Recâî-zâde Celâl gibi isimler de bulunuyordu. Haftada bir gün, Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evinde toplanıyorlar ve hazırladıkları şiirleri okuyorlar, edebî sohbetler tertipliyorlardı. Encümen-i Şuarâ'-nın üstadı, başkanı durumunda Leskofçalı Gâlip bulunuyordu. Şiirlerin okunması işini ise, Nâmık Kemâl üstlenmişti[28]. Diğer taraftan Kâzım Paşa, Ârif Hikmet, Hâlet ve Fâik Memduh Beyler'le müşterek gazeller yazıyor; Osman Şems Efendi, Leskofçalı Gâlib ve Arif Hikmet'e nazîreler söylüyordu. Encümen-i Şuarâ, bir yıl kadar faaliyet gösterdikten sonra dağıldı[29]. Bu yıllarda Leskofçalı Gâlib'in, kendisi üzerindeki etkisine muhakkak gözüyle bakılabilir. Nitekim, meşhur "Hürriyet Kasidesi"ni bile, O'nun bir kıt'asından çıkarmıştır. Ayrıca, haksızlıklara tahammülü olmayan, devlet işlerini ve siyâsetin inceliklerini iyi bilen Leskofçalı'nın; bu yönleriyle de Kemâl'e tesiri, inkâr kabul etmez bir gerçek hükmündedir. Bilhassa şiirlerindeki gür edâlı, haksızlıklara karşı koyan tavrının ifadesi olan söyleyişlerini, O'na bağlamak kanaatimizce mümkündür.

İstanbul'a geldikten beş sene sonra, Şinasi ile tanışan şâirimiz; 1279/1862'de Tasvîr-i Efkâr gazetesine muharrir oldu ve "Zenci"[30] başlıklı ilk fıkrasını neşretti. Önceleri burada, fıkra ve tercüme tarzında yazılar kaleme aldı. Şinasi, kendisini gazetecilik yolunda siyâsî ve sosyal konulara çevirerek, ufkunu hayli açtı ve O'nun için; şâirliğinin yanısıra, düz yazılar yazan bir nâsir olmanın imkânlarını da sağladı. Böylece, o güne kadar bağlı kaldığı klâsik şiirin mücerredliğinden (soyutluğundan), toplumun sosyal ve siyâsî muhtevâlı müşahhaslığına (somutluğuna) yönelen bir edib durumuna geldi. Ter-

28) Ibnülemin Mahmud Kemâl İnal, "Hersekli Ârif Hikmet Dîvânı" İst. 1334, - Hâl Tercümesi kısmı- s. 19.

29) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, a.g.y. s. 58

30) Tasvir-i Efkâr, nu: 35, 3 Cemâziye'l-evvel 1279/27 Ekim 1862

cüme Odası'nda kıdemli kâtiplerden Mehmed Mansur Efendi'nin yardımıyle öğrendiği Fransızca[31] ile bilhassa, fikirlerini çok beğendiği ve ömrünün sonuna kadar saygı ile koruduğu *Montesquieu*'nün eserlerini okudu ve bir eserini de Türkçe'ye tercüme ederek Mir'at gazetesinde yayınladı [32]. Şinasi'nin 1281/1864'de Paris'e gitmesi üzerine ise, Tasvîr-i Efkâr'ı tek başına çıkarmaya başladı. Artık, siyâsî ağırlıklılardan, şehrin temizliği ile ilgili olanlarına kadar, hemen her konuda yazılar yazdı. Bir taraftan da, 1864'de kurulan Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye'de hiçbir maddî karşılık beklemeden, fahrî dersler verdi[33]. Yakın arkadaşı Refik Bey'in koleradan ölümü üzerine, O'nun idaresinde çıkmakta olan, Tercümân-ı Ahvâl'de de yazılar yazmaya başladı[34]. Halkı aydınlatmak ve bu yolda İdâre'yi ikaz etmek üzere Tasvir-i Efkâr'da yayınladığı yazılarının ortak özelliğini; kadınların okutulmasından, öğretimde Türkçe'nin hâkim kılınmasına; İstanbul'un ve tarihî eserlerin yangından korunmasından, halk dershanelerinin açılarak milletin yetiştirilmesine kadar, millî duyuş ve düşünüşünün ifâdesi olmak teşkil ediyordu. Bunlar, o kadar ilgi uyandırmıştı ki; yangından korunulması hakkındaki yazısı, bizzat Sadrazam Âlî Paşa tarafından takdir edildi ve Kemâl Bey, Hükûmet'in "terfi rütbesi" ile ödüllendirildi. Bunlar arasında yer alan ve Yeni Edebiyat anlayışının ilk önemli vesikalarından birisi olan, "Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir"[35] başlıklı makalesi ise,

---

31) Ebuzziyâ Tevfik, "Yeni Osmanlılar" İst. 1973 -Haz. Ziyad Ebuzziyâ- cild: 1, s. 121

32) Romalılar'ın Esbâb-ı İkbâl ve Zevâli Hakkında Mülâhazât" Mir'at gzt., nu: 2, 3 Şevvâl 1279/22 Mart 1863

33) Mahmud, Cevdet, "Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı" İst. 1338/1919, s. 97

34) Ebuzziyâ Tevfik, "Salnâme-i Hadîka" İst. 1290, s. 71

35) Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 416-417; 16 Rebiü'l-âhir 1283-19 Rebiü'l-âhir 1283/1866.

Türk Dili ve Edebiyatı'nın çeşitli meselelerini topluca ele alan ve değerlendiren bir çalışma olarak, gerek o günlerde ve gerekse daha sonraları, hayli dikkatleri üzerinde toplamıştı. Türk Milleti'nin kahramanlık duygularını dile getirmek ve tarihteki Türk gücünü Osmanlılar'ın şahsında anlatmak gayesiyle de, Devr-i İstilâ'yı yazarak bu gazetede tefrika hâlinde neşretti. Ayrıca, Bârika-i Zafer adını taşıyan ve İstanbul'un Fethi'ni eski üslûp, lâkin yeni muhteva ile gözler önüne seren risâle şeklindeki eserini bastırdı.

1866 yılında Girid'de büyük bir isyan patlak vermiş ve oradaki Rumlar, istiklâllerini ilân etmek üzere ayaklanmışlardı. Avrupalılar da, bu işle çok yakından ilgileniyorlar ve devamlı, bir "Şark Meselesi" hâlinde gündemde tutmak istiyorlardı. İşte Nâmık Kemâl'in bu konu etrafında da yazdığı yazılar, büyük akisler uyandırdı. O'nun, bu isyanın ağır bir biçimde bastırılması gerektiğini savunması, Cerîde-i Havâdis gazetesiyle esaslı bir tartışmanın çıkmasına sebep oldu. Beyoğlu'nda, Türkler aleyhinde şarkılar söyleyen Rumlar'ı susturmak için kaleme aldığı ve engin vatan sevgisiyle yüklü yazıları da, milletimizin hislerinin o günlerdeki en esaslı tercümanı oldu.

O arada, İttifâk-ı Hamiyyet adlı gizli cemiyete üye oldu. 1865'de kurulmuş bulunan ve daha sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti ismiyle tanınan bu gizli teşkilâtın gâyesi, Sadrazam Âlî Paşa'nın ağır, ezici buldukları politikasına son vermek ve memlekette Meşrutiyet'i hâkim kılmaktı. Kurucuları ise; Mahmud Nedim Paşa'nın yeğeni, Sağır Mehmed Paşa'nın da oğlu Mehmed Bey başta olmak üzere, Reji Komiseri Nuri Bey, Reşad Bey, Âyetullah Bey gibi genç ve heyecanlı ihtilâlcilerdi. Cemiyet, İtalya'da aynı şekilde idareye karşı gizlice çalışmalarını sürdürmüş bulunan *Carbonari* Cemiyeti örnek alınarak kurulmuştu. Hattâ Belgrat ormanlarındaki ilk toplantısında, *Carbonari*'nin, Âyetullah Bey tarafından Türkçe'ye çevrilen bildirisi okunmuştu. Bununla birlikte bu bildiri, memleketin o günkü şartlarına göre ve bizim gelenek, göreneklerimiz, ahlâkî değerlerimiz dikkate alınarak bazı değişikliklere tâbi tu-

tulmuştu[36]. Fakat bu toplantılar Âlî Paşa tarafından haber alınınca, önce Mehmed Bey ile Reji Komiseri Reşad Bey Avrupa'ya kaçtılar. 1284/1867 yılı Muharrem ayında Ziyâ Paşa ikinci defa Kıbrıs Mutasarrıflığı'na, Nâmık Kemâl de Erzurum Vâli Muavinliği'ne tâyin edilerek. İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiler[37]. Nâmık Kemâl 'in bu tâyininde; Hükûmetin siyâsetine uymayan, "Şark Meselesi"[38] başlıklı makalesinin ve böylece, İdâre'yi öfkelendirmesinin de hayli rolü oldu. Kemâl Bey, Erzurum'a gitme işini elinden geldiğince geciktiriyordu. Tâyin kararnâmesinden ondokuz gün sonra, Ziyâ Paşa ile birlikte İstanbul'daki *Courrier d'Orient* gazetesine çağırıldı. Kendilerine, Yeni Osmanlılar adına çalışmalarda bulunmak ve yayınlar yapmak üzere Paris'e davet eden Mısır Prensi Mustafa Fâzıl Paşa'nın mektubu verildi[39]. Onlar da bu teklifi memnuniyetle kabul ederek, 17 Mayıs 1867 Cuma günü Bosfor vapuru ile İstanbul'dan Fransa'ya doğru yola çıktılar. Oraya vardıktan bir ay sonra, Sultan Abdülaziz'in Paris Sergisi'ni ziyareti sebebiyle Paris'de kalmalarının sakıncalı olduğu Fransa Hükûmeti tarafından bildirilince, 30 Haziran 1867 günü Londra'ya geçtiler. Londra'da; Paris'de kendisinden her türlü maddî desteği gördükleri Mustafa Fâzıl Paşa'nın himmetiyle, Ali Suâvi'nin idâresinde, ilk sayısı 31 Ağustos 1867'de çıkan, Muhbir gazetesinin neşrine başladılar. Ancak, Ali Suâvi; daha ilk sayısından itibaren gazeteyi, Yeni Osmanlılar'ın -veya Avrupalılar'ın deyimiyle Jön-Türkler'in- kurdukları cemiyetin prensiplerinden ayırmış, başka bir yol tutmuştu. Böylece, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa ile Ali Suâvi'nin arası açıldı. Gene, Mustafa Fâzıl Paşa'nın müsaadesi ve maddî desteği ile Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Kemâl Bey tarafından, Lond-

---

36) Ebuzziyâ Tevfik. "Yeni Osmanlılar" Yeni Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 17. 20 Haziran 1327/1909.

37) Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 469. 18 Zi'l-kâde 1283/24 Mart 1867

38) a.g.gzt., nu: 465 Zi'l-kâde 1283/10 Mart 1867

39) Ebuzziyâ Tevfik. "Yeni Osmanlılar" a.g.gzt., nu: 12, 15 Haziran 1327/1909

ra'da Hürriyet gazetesi çıkarılmaya başlandı. İlk sayısı, 29 Haziran 1868 tarihini taşıyan bu gazetede şâirimiz, Osmanlı Hükûmeti ile açıktan açığa ve çok şiddetli bir mücâdeleye girişti. Yazılarının konusunu ise, tabiî olarak; memlekette Meşrutiyet'in kurulması, devlet idaresindeki birtakım haksızlıkların giderilmesi, bozuklukların düzeltilmesi teşkil ediyor ve Kemâl Bey bunlarla ilgili olarak bazı hâl çâreleri de ortaya atıyordu. Hürriyet'de Ziyâ Paşa da aktif rol oynamakla birlikte, yazıların büyük çoğunluğu kendisinin elinden çıkıyor ve kontrolünden geçiyordu. Ziyâ Paşa'nın, Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın tarafını tutması üzerine; Kemâl Bey, 6 Eylül 1869 tarihli 63. nüshasından itibaren Hürriyet gazetesinden ayrıldı. Zabtiye Nâzırı Hüsnü Paşa'nın daveti üzerine[40], 24 Kasım 1870 tarihinde İstanbul'a döndü[41]. Kendisine yurda dönüş izni, Hükûmet aleyhine neşriyatta bulunmaması şartına bağlı olarak verildiğinden; Âlî Paşa'nın ölümüne kadar, hiç yazı yazmadı. Paşa'nın, 7 Eylül 1871 tarihindeki vefatından sonra ise; Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında çıkarılan genel aftan yararlanarak Avrupa'dan yurda dönen Yeni Osmanlılar'dan Nuri, Reşad ve Ebuzziyâ Tevfik Beyler'le birlikte İstikbâl adlı bir gazete çıkarmak istedi. Gerekli izni alamayınca, bu defa daha önce bir mizâh gazetesi olarak çıkmakta olan İbret gazetesini kiraladılar. "Hem vatana hizmet etmek ve hem de geçimlerini sağlamak üzere İbret'in yazı işlerini üstlendiklerini" bildiren bir ilânla[42], 13 Haziran 1872'de yeniden yayın hayatına başladılar. Kemâl Bey, İbret'in başyazarı idi. O'nun, gazeteci olarak en geniş çalışmayı burada yaptığını söyleyebiliriz. Prof. Dr. Ö Faruk Akün'ün de belirttiği gibi; Nâmık Kemâl, en olgun ve parlak makalelerini İb-

---

40) Hüsnü Paşa'nın, "İzzetlû Kemâl Beğ'e" ve "İzzetlû Kemâl Beğefendi'ye" hitaplarıyle başlayan; 19 Rebiü'l-âhir 87/ 6 Temmuz 1870 ile 12 Cemâziye'l-evvel 87/9 Ağustos 1870 tarihli iki dâvet mektubunun metni için bkz: Süleyman Nazîf, "İki Dost" İst. 1343/1925 s. 17-19

41) Midhat Cemal Kuntay, a.g.e., s. 95

42) İbret gzt., 7 Rebiü'l-evvel 1289/1 Haziran-Mâlî Sene: 1288/13 Haziran 1872

ret'de neşretmiştir. Böylece İbret, sosyal problemleri ele alan ve millî heyecanları ifâde eden, tam anlamıyle toplumun emrinde bir gazete özelliği kazanmış oluyordu. Lâkin Midhat Paşa'nın Bağdat Vâliliği'nden istifası ile ilgili, "Garaz Marazdır"[43] başlıklı yazısı üzerine İbret; çıkışından yirmiyedi gün sonra, dört ay müddetle kapatıldı. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa; Nâmık Kemâl başta olmak üzere, İbret gazetesi mensuplarını Istanbul'dan uzaklaştırmak istedi. Bu maksatla Kemâl Bey, Gelibolu Mutasarrıflığı'na tâyin edildi. Mahmud Nedim Paşa'nın azli üzerine ise, Gelibolu'ya gitme işini geciktirmeye ve o arada, Diyojen gazetesinde O'nun aleyhine mizâhî yazılar yayınlamaya başladı. Yeni Sadrazam ve dostu olan Midhat Paşa'nın telkin ve tavsiyesi ile Gelibolu'ya gitmeye karar vererek, 26 Eylül 1872 tarihinde yola çıktı. Oradan; cezâ müddeti, vaktinden kırk gün önce sona eren İbret'e, (B.M.) -Baş Muharrir- rumuzu ile devamlı yazılar göndermeye ve ayrıca, Ebuzziyâ Tevfik Bey'in çıkarmaya başladığı Hadîka gazetesine de, (N.K.) -Nâmık Kemâl- imzâsıyle makaleler yazmaya başladı. O arada, Evrâk-ı Perîşân'ın üç kitabını yayınladı ve Vatan Yahut Silistre piyesini yazmaya girişti. Tâyininden üç ay sonra, 11 Ocak 1872'de azledildi ve İstanbul'a döndü[44]. Yeniden, İbret gazetesinin başına geçerek; dozu gittikçe artan şiddetli bir üslûpla Hükûmet'e karşı, bilhassa sansür konusunda ağır tenkid yazıları kaleme aldı. Bunun sonucunda İbret, 6 Şubat 1873 tarihli yüzüncü nüshasında, yeniden kapatıldı. O da, boş durmayarak Vatan Yahut Silistre piyesini tamamladı ve bunun, oynanmak üzere Gedikpaşa Tiyatrosu'nda provalarına geçildiğinde, adı sonradan Gülnihâl'e çevrilen Râz-ı Dil adlı ikinci piyesini yazmaya başladı. Bunlar olurken, İbret'in kapanma süresi de sona erdi ve gazete, tekrar yayın hayatına döndü.

Vatan Yahut Silistre piyesi, seyirciye ilk defa 1 Nisan 1873 akşamı Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sunuldu. Eserdeki, vatan ve

---

43) a.g.gzt., nu: 19, 27 Haziran 1288/ 9 Temmuz 1872

44) Hadîka gzt., nu: 32, 26 Aralık 1289/25 Şevvâl 1289/1872

millet sevgisini şahlandıran ifadeler, hep birlikte söylenilen marşlar seyircileri coşturdu. Halk. büyük bir heyecanla sokaklara döküldü; "Yaşasın vatan, yaşasın Kemâl!." nidâları, İstanbul semâlarına yükseldi. İbret gazetesi, bu olayı tam anlamıyle dikkatleri çekecek bir şekilde yayınladı[45]. Hükûmet, hayli telâşa kapıldı. Temsillere engel olmadı, ancak 6 Nisan 1873 tarihli bir emirle[46], İbret gazetesini 132. sayısında kapattı. Aynı gün Nâmık Kemâl, Ebuzziyâ Tevfik, Nuri Bey, Bereket-zâde İsmâil Hakkı Bey, Ahmed Midhat Efendi tutuklandılar. Nâmık Kemâl, "muzır neşriyâtta bulunmak" suçu ile Magosa'ya sürgün edildi. Nuri ve Hakkı Beyler Akkâ'ya, Ebuzziyâ ile Ahmed Midhat da Rodos'a sürüldüler. Vatan Yahud Silistre piyesinin temsillerinin, bu sürgün olayından sonra bir ay daha devam etmesi; sürülme sebebinin, temsil olmadığını göstermektedir. Nitekim, sürgüne giderlerken vapurda; "Veliahd Murat Efendi'ye yakınlıkları dolayısiyle başlarına bu işin geldiğinin, kendilerine söylendiğini..." Ahmed Midhat Efendi kaydetmektedir[47].

Eser; üç yıl müddetle İstanbul, Selânik ve İzmir'de beş yüze yakın temsil edildi. Hattâ, Sultan Abdülaziz bile Saray'da, kendi huzurunda onu iki defa oynatarak seyretti.

Vatan Yahud Silistre, yazarı Nâmık Kemâl'in vatan ve hürriyet kahramanı olarak şöhretinin yayılmasına ve pekişmesine vesile oldu. Nuri Bey'e, Magosa'ya gitmek üzere iken gönderdiği bir mektubunda yer alan:

"Ben Magosa'ya gidiyorum. Magosa'ya gidiyorum, ama Kâğıdhâne'ye gider gibi gidiyorum!."[48]

sözlerinin arkasında, amacına ulaşmış bir kimsenin zafer duv-

---

45) İbret gzt., 3 Nisan 1290/1873 ve 4 Nisan 1290/1873

46) İsmail Hikmet Ertaylan, a.g.e., c: I, s. 226

47) Ahmet Midhat, "Menfâ" İst. 1293/1876, s. 79.

48) Fevziye Abdullah Tansel, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" cild: I, Ank. 1967 -Magosa Mektupları- s. 233

guları kaynıyordu. Yine, o sırada kaleme aldığı:

Merkez-i hâke atsalar da bizi
Kürre-i arzı patlatır çıkarız

(Bizi, yerin dibine de atsalar; yerküresini patlatır, çıkarız!)

tarzındaki mısraları da, vatan yolundaki azminin ve kararlılığının anlamlı ifadeleri idi.

Magosa'da kendisini, ilk gün Topçular Kışlası'nın bir zindan odasına koydular. Ancak, az zaman sonra Mutasarrıf Veys Paşa'nın yakın ilgisi ve anlayışı ile; merdivenle çıkılır, pencereli ve teraslı -sürgünde bulunan birisi için hayli iyi sayılacak ve zindanın yanında mükemmel denilecek- bir odaya nakledildi. Orada, büyük bir gayretle çalışmalarını sürdürdü. Artık, gazetecilik çalışmaları, yerini edebî faaliyetlere bırakan Kemâl Bey; Magosa'yı, yazı hayatının en verimli ortamlarından biri hâline getirmeyi bildi. Nitekim, Magosa'da; Gülnihâl'i tamamladı. Âkif Bey'i, Zavallı Çocuk ve Kara Belâ'yı yazdı. Celâleddin Harzemşah'a başladı. Ayrıca; Kanije, Silistre Muhâsarası, Nevruz Bey'in Tercüme-i Hâli, Rüyâ, İntibah, Tahrîb-i Harâbât, Takîb-i Harâbât, İrfan Paşa'ya Mektub, Mes Prisons Muâhazesi, Bahâr-ı Dâniş Tercümesi ve Mukaddimesi, İslâm Tarihi de Magosa'da kaleme alınmıştır. İstanbul'daki dostları ve yakınları ile de, devamlı mektuplaşan şâir; edebî hüviyeti yüksek çeşitli mektuplarını, bu vesile ile edebiyat tarihimize bırakmıştır.

Nâmık Kemâl, Magosa'da otuzsekiz ay kaldıktan sonra; 30 Mayıs 1876 tarihinde çıkan genel aftan yararlanarak, Abdülaziz'in tahttan indirilip, Beşinci Murad'ın başa geçmesinin üçüncü günü, yani 19 Haziran 1876'da İstanbul'a döndü[49] Bununla birlikte, Meşrutiyet'in ilânı konusunda kendisine büyük ümid bağladıkları Sultan Beşinci Murad'ın aklî dengesini kaybetmiş olması, Kemâl Bey'i gerçek bir hayâl kırıklığına uğrattı. O'nun yerine, Meşrutiyet'i ilân edeceği vâdinde bula-

---

49) Midhat Cemal Kuntay a.g.e., cild: II, s. 709

nan II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 günü tahta çıkarıldı. Padişah, Nâmık Kemâl'i 18 Eylül 1876'da Şûrâ-yı Devlet Azâlığı'na (Danıştay Üyeliği'ne) getirdi[50]. Daha sonra da, yakın arkadaşı Ziyâ Paşa ile birlikte, 7 Ekim 1876 tarihini taşıyan bir kararnâme üzerine; Midhat Paşa'nın başkanlığında kurulmuş bulunan, Kanûn-ı Esâsî Encümeni'ne (Anayasa Komisyonu'na) üye seçildi. Zaman zaman da, bizzat Padişah II. Abdülhamid tarafından kabul edilerek, hazırlanmakta olan kanun metni ile ilgili görüşmelerde bulundu. Padişah; İmparatorluğun, -bilhassa azınlıklar mârifetiyle- gerek içeriden ve gerekse dışarıdan gizli, açık çeşitli tehditlerle karşı karşıya bulunduğu görüşünden hareketle; memlekette çok geniş bir hürriyet sistemi kurmanın, devlete ve millete pahalıya mâl olacağı inancını taşıyordu. Bu inançla da, hazırlanan Anayasa'nın bazı maddelerine itiraz ederek; zararlı, hattâ şüpheli gördüğü kimseleri sınırdışı etme yetkisi istiyordu. O'nun bu teklifine, özellikle Nâmık Kemâl başta olmak üzere karşı çıkıldı. Ancak, gene de Sultan'ın isteği doğrultusunda bir madde konularak, Kanûn-ı Esâsî 23 Aralık 1876'da kabul ve ilân olundu. O arada, bazı askerlerin ve bir kısım halkın; Midhat Paşa'nın konağı önünde toplanarak, "Yaşasın Midhat Paşa!." diye bağırmaları ve sokaklarda dolaşıp, Nâmık Kemâl'in vatan heyecanını dile getiren şiirlerini, bilhassa şarkı ve türkü formunda yazılmış manzumelerini okumaları, Padişah'ı hayli tedirgin etti ve yetkilerini kullanmak üzere, tedbirler almaya yöneltti. Bu amaçla, önce Süleyman Paşa İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Padişah; Midhat Paşa'dan,bazı yerlerde kendisi hakkında ileri geri konuştuklarını haber aldığı Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın da, birer memurlukla İstanbul dışına çıkarılmalarını istedi. Ziyâ Paşa, 10 Ocak 1877 günü Suriye Vâliliği'ne tâyin edilerek, İstanbul'dan ayrıldı. Kemâl Bey ise, bu sırada, bir mecliste:

---

50) Ittihâd gzt., nu: 53, 7 Eylül 1292/1876 ve: ***Midhat Cemâl Kuntay,*** *a.g.e., cild: II, s. 17*

Bâde arak tükendi sâkî müselles
Eş'şey'ü lâ yüsennâ illâ vekad yüselles[51]

beytini okudu. Bunun, "iki defa tekrarlanan birşey, üçüncü defa da tekrarlanır." anlamındaki ikinci mısrâından; iki padişah tahttan indirildikten sonra üçüncüsü de, yani Sultan II. Abdülhamid de indirilir!" denilmek istendiğinden hareketle, Nâmık Kemâl tutuklandı ve o günkü gazeteler tarafından, bu durum halka duyuruldu[52]. İki ay kadar süren bir sorgulamadan sonra, Subhi Paşa'nın başkanı olduğu Cinâyet Mahkemesi'nde duruşmalara başlandı[53]. Sonuçta; Kemâl Bey'in, cezaya çarptırılmasını gerektirecek bir suçu işlemediği, kararına varıldı ve 10 Temmuz 1877 tarihinde beş aylık bir hapisten sonra[54], Padişah'ın irâdesi üzerine Girid adasında oturmak şartı ile serbest bırakıldı[55]. Ancak Şâir'in isteği doğrultusunda Midilli'ye gönderilmesine karar verildi. O da, 19 Temmuz 1877 günü İstanbul'dan Midilli'ye hareket etti[56].

Midilli'de bulunduğu sırada memleketin siyâsî, askerî ve sosyal durumu ile ilgisini sürdüren Nâmık Kemâl; o esnada patlak veren Osmanlı-Rus harbi dolayısiyle, vatan ve millet yolundaki heyecanlarının terennümünü teşkil eden Vâveylâ, Vatan Mersiyesi, Bir Muhâcir Kızının İstimdâdı ve:

Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi
Kıralım hâil ise azmimize ten kafesi
İnledikçe eleminden vatanın her nefesi
Gelin imdâda diyor bak budur Allah sesi

---

51) Mahmud Celâleddin, "Mir'ât-i Hakikât" İst. 1326, cild: I, s. 266 v.d.

52) Vakit gzt., nu: 462, 23 Muharrem 1294/29 Kanûn-ı sâni 1292/29 Ocak 1877 ve: Cerîde-i Havâdis gzt., nu: 3314, 28 Muharrem 1294/3 Şubat 1292/1877

53) Cerîde-i Havâdis gzt., nu: 3365, 28 Rebiü'l-evvel 1294/1877

54) Prof. Dr. Ö. Fâruk Akün, a.g.y., s. 64

55) Cerîde-i Havâdis gzt., nu: 3454, 2 Receb 1294/1877

56) a.g.gzt., nu: 3451, 9 Receb 1294/1877

şeklindeki, İslâmî tefekkürle vatanî heyecanı bütünleştiren Murabbâ'ını yazarak;

Sana senden gelir bir işde ancak dâd lâzımsa
Ümîdin kes zaferden gayriden imdâd lâzımsa

mısrâlarıyle başlayan, ünlü "lâzımsa" redifli gazelini de yine orada tamamladı[57].

Midilli'ye gidişinden ikibuçuk yıl sonra ise, Padişah II. Abdülhamid'in irâdesi ile, 4 Muharrem 1297/18 Aralık 1879 tarihinde Midilli'ye Mutasarrıf tâyin edildi[58]. Burada siyâsetten hayli uzak bir ortamda tekrar edebî çalışmalara yönelen şâirimiz; Celâleddin Harzemşah piyesi ile Cezmi romanını tamamladı. Celâleddin Harzemşah'ı, Padişah'a sundu ve kendisine mükâfat olmak üzere, 28 Eylül 1881'de "bâlâ" rütbesi verildi[59]. İki yıl sonra, 30 Ağustos 1883 tarihinde de "ikinci rütbeden nişân-ı Osmânî" ile taltif edildi. Böylece, daha önce arasının hayli açık bulunduğu Saray ile ilişkileri yeniden düzelmiş oldu. O arada gene Midilli'de, edebiyat hakkındaki önemli görüşlerini ortaya koyduğu Celâl Mukaddimesi ile İslâmiyet'in yanlış anlaşılıp değerlendirilmesine karşı düşüncelerini ihtiva eden, Renan Müdafaa-nâmesi'ni yazdı.

Midilli'de yedi sene, dört ay kalan Nâmık Kemâl; Rum halkın ve onlara âlet olan kimselerle, bazı memurların şikâyetleri, hattâ iftirâları üzerine 15 Ekim 1884'de, Rodos Mutasarrıflığı'na naklolundu. Midilli'de iken geçirdiği şiddetli zatürrieden çok bozulmuş sağlığı, Rodos'un güzel iklimi sâyesinde düzeldi ve böylece kendini büyük bir şevk ile Osmanlı Tarihi'ni yazmaya verdi. Ayrıca, idarecilikteki yeteneğini iyi bir şekilde ortaya koyacak çalışmalar da yaptı. Halkın kültür

---

57) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, a.g.y., s. 64

58) Midhat Cemal Kuntay, a.g.e.. cild: I, s. 237 ve: Ali Ekrem. "Nâmık Kemâl" s. 54

59) Midhat Cemâl Kuntay, a.g.e, cild: II, s. 352

sevıyesini artırıcı mâhiyette, Midilli'de başlattığı faaliyetleri Rodos'da da sürdürdü. Nitekim, Midilli'de yirmiye yakın ilkokula ilâve olarak bir de câmi yaptırmıştı; Rodos'da ise, bir ortaokul açtırdı. Ayrıca usta bir politika izleyerek, adalardaki Türk nüfusun artırılması konusunda halkı aydınlattı[60]. Bilhassa, Rodos'daki üç câminin yapılmasında gösterdiği büyük çabalardan dolayı, Padişah II. Abdülhamid tarafından Kasım 1886'da "imtiyaz madalyası" ile takdir ve taltif edildi. Rodos'da üç yıl kadar kalan Kemâl Bey, bir yabancı konsolosun evine yapılan bir saldırı olayı yüzünden, oradan alınarak, Aralık 1877 başında Sakız Mutasarrıflığı'na tâyin olundu. Lâkin, Sakız'da sağlığı yeniden bozuldu. Bununla birlikte, çok önem verdiği Osmanlı Tarihi'ni büyük bir azim ve kararlılıkla bitirmeye gayret gösterdi. Ne var ki zatürrie, yakasını bir türlü bırakmıyor, O'nu gün geçtikçe pençesinde adetâ eritiyordu. Nihayet, 28 Rebiü'l-evvel 1306/2 Aralık 1888 günü, hayata gözlerini kapadı. Önce, Sakız'da bir câminin hazîresine (küçük mezarlığına) defnedildi. Ebuzziyâ Tevfik Bey'in, Padişah II. Abdülhamid'e başvurarak aldığı müsaade üzerine, cenaze üç gün sonra Gelibolu'ya naklolundu; Bolayır'da, Rumeli Fâtihi ve Nâmık Kemâl'in çok sevdiği Süleyman Paşa'nın türbesinin yanına gömüldü[61]. Daha sonra ise, Padişah II. Abdülhamid; Nâmık Kemâl'e, plânı Tevfik Fikret tarafından çizilen mermerden küçük bir türbe yaptırdı. Ancak bugün, zelzele yüzünden yıkılan türbenin yerinde sâdece mermer mezar bulunmaktadır.

---

60) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, a.g.y., s. 64-65

61) Ali Ekrem, "Rûh-ı Kemâl" İst. 1327/1909, s. 105

ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

I- ŞİİRLERİ:

Türk Edebiyatı Tarihi'nde, herşeyden önce şâirlik hüviyeti ile dikkatleri üzerinde toplayan Nâmık Kemâl; ilk ve asıl şöhretini, şiirlerine borçludur. Şiir; onbir yaşından ömrünün sonuna kadar kendisini çok yakından ilgilendirmiş, duygu ve düşünceleriyle bütünleşmiş ve böylece, şâir Nâmık Kemâl; gazeteci, tiyatro yazarı, romancı... Nâmık Kemâl'in, hemen dâimâ önünde ve üstünde bir yer tutmuştur.

Şinâsi ile tanışması, O'nun edebî ve bilhassa şâirlik hayatında bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu itibarla şiirlerini, -Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da isabetli tesbitiyle-[62], "Şinâsi'den Önce" ve "Şinâsi'den Sonra" olmak üzere, iki ayrı devrede ele almak, mümkün ve hattâ uygundur.

Şinâsi'den Önce:

Nâmık Kemâl'i; ilk şiirlerini yazdığı bu dönemde, kaynağını klâsik şiirimizin oluşturduğu tam bir Dîvân şâiri olarak görmekteyiz. Nitekim bunlar, baştan sona bir Dîvân tertip edecek tarzda hazırlanmıştır. Ayrıca, gerek şekil ve gerekse muhteva bakımından eski şiirimizin devamıdırlar. Remizleri ve mazmunlarıyle de, öncekilerden hiçbir farklılık göstermezler ve aynen onları izlerler. Meselâ:

Diller ki tâb-ı rû-yi dilârâda gizlenür
Zerrâtdır ki mihr-i tecellâda gizlenür

(Gönüller, gönül çeken sevgilinin yüzündeki ışıkta; yaratılmış herşeyin en küçük zerresi de, görünen güneşte gizlenir.

Yani gönül, Vahdet'de; İlâhî Aşk'ın birliğinde gizlenir. O, gerçek anlamda kesret'ten, madde âleminden, dünyâdan ziyâde vahdet'e mânâ âlemine, âhiret'e âittir. Dolayısiyle, ken-

---

62) *Prof. Ahmed Hamdi Tanpınar, "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1982. 5. bsk., s. 368 v.d.*

dilerini tam olarak Allah'a veren makbul kulların bir güneşe benzeyen kalpleri, İlâhî sırların gizlendiği yerdir. Kısacası gönül; görünende değil, görünmeyende; maddede değil, mânâda gizlidir.)

..gibi, tasavvuf ilhamı ve neşesiyle yazdığı eserleri, hep bu devreye mahsustur. Bununla birlikte O'na, hiçbir zaman tam bir sôfi veya mutasavvıf şâir diyemeyiz. Bu dönem şiirleri; bir çok beyitlerini ezbere bildiği Fuzûlî, Nedim, Şeyh Gâlib, Nâilî.. v.b. klâsik, çoğu mutasavvıf şâirlerimizden gelen bir tesirle ve ayrıca, devrindeki "Encümen-i Şuarâ" mensubu Leskofçalı Gâlib, Ârif Hikmet ve Osman Şems'den aldığı zevkle yazılmışlardır.

Şinâsi'den Sonra:

Nâmık Kemâl; Şinâsi ile naşıl tanıştığını, bizzat kendi kalemiyle şöyle anlatır:

"Hangi senede olduğu hatırımda değildir. Fakat zannıma göre yetmiş sekiz sene-i hicriyyesinde (1861) olacak, bir ramazan günü kitap aramak içün Sultan Bâyezid Câmii avlusundaki sergilere girdim. Elime tâlik yazı litograf basma ile bir kâğıt parçası tutuşturdular, yirmi de para istediler. Parayı verdim, kâğıdı aldım. Üstünde, 'İlâhî' ünvânını gördüm. Derviş Yunus ilâhisi zannettim. Bununla beraber, okumağa başladım. O ilâhî neydi bilir misin, neydi? Beni,.yazdığım yazının şimdiki derecesine îsâl etmeğe, milletin lisânını şimdiki hâline getirmeğe sebeb-i müstakil (tek sebep) olan ilâhî bir ilâhî idi. Sâde fikre ne kadar da yakışıyor. Mebâdisi (başlangıcı) şudur:

Hak-Teâlâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Şinâsi'nin ilâhî bir kelim (söz söyleyen) olduğunu o şiirinde anladım. Fakat, fikrimi edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım.Gittim,gazetesine muîn (yardımcı) oldum."(63)

63) Prof. Necmeddin Halil Onan, "Nâmık Kemâl'in Tâlim-i Edebiyat Üzerine Bir Risâlesi" Ank., 1950, s.36-37

Şinâsi ile tanışması, Nâmık Kemâl'e yeni bir dünyanın kapılarını açtı. Çünki, O'nun şahsında; duygu ve düşünceleriyle Batı'ya açılmış, Avrupa'yı benimsemiş, kısacası Avrupalılaşmış bir Türk'ü tanıdı. Şinâsi; realite ve rasyonalite, yani gerçekçilik ve akılcılık anlayışı ile kendisini âdeta büyüledi. İşte bu noktadan yola çıkarak ve yeni yeni öğrenmeye başladığı Fransızca'nın da yardımıyla, Batı'nın önemli fikir eserlerini okumaya ve tercümeye gayret gösterdi. Tabiî bütün bunlara paralel olarak şiiri de, siyâsî ve sosyal muhtevâlı özellikler kazandı. Lâkin, klâsik zevkten de tamamiyle ayrılmadı. Ama, artık eskisi kadar tasavvuftan, dağ delen Ferhâd'dan, çölde yanan Mecnûn'dan, Kaf dağındaki Anka'dan, gül'den, bülbül'den söz eden şiirler yazmadı. Bunlar yerini; vatan, millet, hürriyet, hak, hukuk.. gibi yüce kavramların temel teşkil ettiği şiirlere bıraktı. Böylece, bu ikinci dönemde karşımıza hayâlden gerçeğe, duygudan düşünceye yönelmiş bir Nâmık Kemâl çıkmış oluyordu. Netice itibariyle:

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır
Ne gam râh-i vatanda hâk olursa cevr ü mihnetden

(Vücudun mayasının hamuru, vatan toprağındandır; onun için, vatan yolunda çekeceği sıkıntılarla toprak olursa, bunda üzülecek bir taraf yoktur.)

İşte adû karşıda hâzır silâh;
Arş yiğitler vatan imdâdına!
Arş, ileri arş, bizimdir felâh;
Arş yiğitler, vatan imdâdına!

şeklinde, millî ve vatanî heyecanların terennümü demek olan şiirlerin dünyasına girdi. Ne var ki bu şiirler, konu ve muhteva bakımından yeni olmakla birlikte, nazım şekilleri ve dilleriyle eskinin devamı idiler. Sonuçta, Nâmık Kemâl; eski ile yeninin tam ortasında, birini ötekine bağlayan bir köprü manzarası çiziyordu. Artık O; klâsik şiiri Batı'lı anlayışla birleştiren, bütünleştiren bir "terkib" idi.

Bu dönem şiirleri içinde, en tanınmışları; "Hürriyet Kasidesi" adıyle şöhret bulmuş, "Besâlet-i Osmâniyye ve Hamiyyet-i İnsâniyye"[64]; Vâveylâ[65], Vatan Mersiyesi[66], Murabba[67], Vatan Şarkısı[68], Vatan Türküsü[69]'dür.

Nesirleri:

Nâmık Kemâl, herşeyden önce bir şâir olarak tanınmış, ün kazanmış bulunmakla birlikte; -yukarıda isimlerini verdiğimiz bazı şiirleri dışında- nesri, nazmından üstün özelliklere sahip bir edebiyatçıdır. Bilhassa, gazeteciliğe yöneldikten sonra, bu durum bütün açıklığıyle kendini gösterir.

Başlangıçta Hâfız Müşfik'in Münşeât'ını, Mustafa Reşid Paşa'nın Lâyiha'larını ve dedesinin üslûbunu benimseyerek eski tarzda süslü, yüksek edâlı söyleyişlerle dolu yazılar kaleme alan Kemâl Bey; Şinâsi'yi tanıdıktan sonra, şiirde olduğu gibi nesirde de yeni bir yol izlemeye başladı. Böylece, her türlü süsten uzak ve mümkün mertebe herkesin anlayabileceğini umduğu tarzda, kısacası gazeteci diliyle yazmaya yöneldi. Bunu da; aksiyona ön planda yer veren hareketli, canlı ve bilgi ile sağlamlaştırılmış, mantık süzgecinden geçirilmiş, iddiasıyle isbâtı arka arkaya sıralanmış inandırıcı cümleler hâlinde gerçekleştirdi. Nâmık Kemâl'in nesrinde, "telkin" denilen bir fikri aşılama esastır. Onun için, hangi türde olursa olsun, bütün yazılarında öğreticilik ve buna bağlı olarak eğiticilik hareket noktası kabul edilmiştir, denebilir. Bu konuda, Yahyâ Kemâl'in şu tesbitleri son derece yerindedir.

---

64) Vakit gzt., nu: 236, 2 Haziran 1293/1876

65) Saadeddin Nüzhet, "Nâmık Kemâl" İst. 1941, s. 270-271

66) a.g.e., s. 38-39

67) a.g.e., s. 49.

68) a.g.e., s. 47

69) "Vatan Yahud Silistre" İst. 1289, s. 163

"Nâmık Kemâl, Türkçe nesri gür sesiyle ve kudretli nefesiyle bir hamlede diriltti; kuru yazı hâlinden çıkardı. Revân (su gibi akan) bir vâdiye döktü; zamanının okur-yazarlarına günü gününe harâretle okuttu. Dalgalı bir Nâmık Kemâl cümlesi yarattı. Bu cümle bütün tilmizleri (öğrencileri, kendi yolunu izleyenleri)nin nazmında ve nesrinde şedîd (şiddetli) bir tesir icrâ etti. Gerçi bu cümle, eski kitâbetin (yazı yazma metodunun) bir kırması sayılabilir. Milletin konuştuğu lisândan mülhem (ilhâm almış, esinlenmiş) değildir. Eskilerin yazdığı lisanladır. Lâkin onun âteşîn (ateşli) bir ruhla canlanmış bir şeklidir. Bunun içindir ki Nâmık Kemâl'in muâsırları (çağdaşları) olan okur-yazarlarımız, O'nun nesrine hayret etmediler, hayrân oldular. O'nun nesrinde eski kitâbetin bir mükemmelini gördüler ve yeni nesrine çabuk alıştılar."[70]

II- TİYATROLARI:

Nâmık Kemâl'in, şiirle birlikte en çok sevdiği ve eser verdiği edebî türün tiyatro olduğunu, söyleyebiliriz. Nitekim, bir kısmını şiirle bütünleştirerek kaleme aldığı altı piyesi, bunun en açık delilidir. Ayrıca, Celâl Mukaddimesi başta olmak üzere tiyatro konusunu ele alan, işleyen çeşitli makaleler yazmıştır. Hiç şüphesiz, tiyatroya bu kadar değer ve ağırlık vermesinin temel sebebini, onu çok sevmesi teşkil eder. Nitekim, daha Paris'de iken babası Mustafa Âsım Bey'e yazdığı mektuplardan birinde şöyle der:

"...Sıhhat ve âfiyet yerinde; eğlenceden de geri duruldu ğu yok... Hele burada bir tiyatro var; hakikat görülecek birşey!... Âdetâ hem ahlâk, hem de lisân içün en büyük mektebdir. Birtakım oyunlar oynanıyor ki, taştan yürekleri ağlatır. Hemen ekser geceler oradayım..."[71]

Böylece, O'nun nazarında tiyatro; hem ahlâk yönünden in-

---

70) Yahyâ Kemâl, "Edebiyâta Dâir" İst. 1970, s. 278

71) Fevziye Abdullah Tansel, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" -I- Ank., 1967 -Avrupa Mektupları- Paris, 28 Eylül 1867 tarihli mektup, s. 119

sanı yükseltici, olgunlaştırıcı, hem de lisan bakımından öğretici bir okul durumundadır ve kendisi Avrupa'da iken, bu yolla tiyatrodan çok istifade etmiştir. Ayrıca, bazı gençlerin Avrupa'nın sefâhat yuvalarına dadanıp, perişan durumlara düşmelerine karşılık; kendisinin, tiyatro sâyesinde bu tehlikelerden, kötülüklerden uzak kaldığını, çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.

Tiyatroyu bir eğlence, fakat insan aklının bulduğu eğlencelerin hepsinden daha üstün ve faydalı bir eğlence kabul ettiğini söylediği "Tiyatro"[(72)] makalesinde; karşılıklı konuşma tarzında:

— Tiyatro nedir?

— Âdetâ taklîd...

— Neyi taklîd ediyor?

— Ahvâl-i beşeri!..."

diyerek onun, insanlığın çeşitli durumlarını taklid yoluyla gözler önüne seren faydalı bir sanat olduğunu, vurgular.

"İşde eğlence bulunur, fakat eğlencede iş bulunmaz." görüşünden hareketle; "şurası da var ki, insan her işde eğlenebilir, ancak her insan iş ile eğlenemez." hükmünü verir ve bunun için, insan topluluklarına faydalı eğlenceler bulmak gerektiğini, tiyatronun bu konuda eşsiz bir kaynak oluşturduğunu, belirtir. Çünki, O'na göre tiyatro; "hayat bulmuş şâirâne bir hayâldir. Sanki insanın elinden tutar ve onu, güllerin gizli perdelerini birer birer açarak en bilinmez köşelerinde gezdirir. Tiyatroyu seyredenler; insan ahlâkını, bilinmeyen yüksek sırlarıyle birlikte gözlerinin önünde canlanmış görürler. Böylece vicdânın en kuvvetli duygusu ve en mükemmel terbiye edicisi olan hayranlık, sevgi ve nefret derhal coşar. Bu coşkunluk, heyecan ise, kalbin en hassas veya en açık, eğlenceli zamanına rastladığı için etkisi büyük olur. Onun içindir ki, ah-

---

72) Nâmık Kemâl, "Tiyatro" İbret gzt., nu: 127, 19 Mart 1289/1872 ve: Mecmua-i Ebuzziyâ -I- yıl: 1298/1880 s. 356-360

lâk bakımından tiyatronun hizmeti, gazetelerden, kitaplardan daha fazladır. Tiyatro o kadar faydalıdır ki, Avrupa'da medeniyetin eserlerinin en büyüklerinden sayılmıştır." Tiyatroyu, edebiyatın en güç türlerinden birisi kabul eden Nâmık Kemâl; Fransa'yı örnek vererek, orada on binden fazla yazar bulunduğunu, buna karşılık güzel bir tiyatro eseri kaleme alan on yazar olmadığını, söyler. Türkiye'de çeşitli tiyatro eserlerinin kaleme alınması ve sahnede oynanması gerektiğine işaretle; dilin de herkesin anladığı ve vicdânlara seslenir özellikler taşınmasının, bu suretle tiyatronun, insanımızı eğlendirerek eğitmesinin çok yerinde olacağını, kaydeder.

Bundan başka, Diyojen gazetesinde çıkan gene "Tiyatro"[73] başlıklı bir başka yazısında; İstanbul'a gelen yabancı tiyatro kumpanyaların oyunlarının pahalı olmasından, halbuki ucuz oynanmaları hâlinde halkımızın tiyatrodan daha fazla faydalanabileceğinden ve oynanan eserlerin özelliklerinden, konularından söz eder.

Aynı gazetede yayınlanan diğer bir makalede[74] ise, "Türk Tiyatrosu'nda Türk aktörlerinin oynamaları gerektiği" hususu üzerinde ısrarla durur ve tiyatro sanatının, Türkçe'nin gelişmesindeki önemli rolüne işaretle, ahlâken yükselmeye katkılarını dile getirir.

"Osmanlı Tiyatrosu"[75] ve "Tiyatro Meselesi"[76] başlığı altında kaleme aldığı yazılarında da, Türk Tiyatrosu'nun o günkü durumuna temas ederek; yabancı, adapte piyesler yerine yerli, millî eserlerin oynanmasının yerinde ve gerekli olduğunu belirtir.

Tiyatronun değerini ve millet hayatındaki önemini açıkla-

---

73) "Tiyatro" Diyojen gzt., nu: 44, 14 Ağustos 1287/1870

74) "Tiyatro Maddesi" a.g.gzt., nu: 164, 15 Teşrin-i sâni 1288/15 Kasım 1871

75) "Osmanlı Tiyatrosu" a.g.gzt., nu: 168, 25 Teşrin-i sâni 1288/25 Kasım 1871

76) "Tiyatro Meselesi" a.g.gzt., nu: 171, 2 Kânûn-ı evvel 1288/2 Aralık 1871

yan öteki bir yazısı, "Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara"[77] adını taşır.

Tiyatro konusuna en geniş şekilde temas ettiği ve bizde tiyatroyu ilk defa detaylı, derinliğine ele alan eseri ise, "Celâl Mukaddimesi"[78]'dir. 1305/1887'de, 92 sayfalık bir kitap halinde yayınladığı bu eserinin 27 sayfasını tiyatro bahsine ayırmış olması bile, konuya verdiği önemi tesbite kâfidir.

Burada tiyatroyu, siyâsî makâleler ve romandan sonra, Yeni Türk Edebiyatı döneminde görülen üçüncü bir edebî tür olarak değerlendiren Kemâl Bey; 3. bölümün başından 6. bölümün sonuna kadar onu, teorik olarak ve mukayeseye dayalı bir muhtevâ içerisinde ele almıştır.

Tiyatro için, "gayet masraflı ve millî ahlâkımıza göre pek güç temin edilir bir oyuncu kadrosuna ihtiyaç gösteren bir edebî tür" hükmünü veren şâirimiz; bununla birlikte onun, bizde hikâye ve romandan birkaç kat daha ileride olduğu inancındadır. Ayrıca, mevcut hikâyelerden yirmibeş, otuz güzel oyun çıkarmak da mümkündür.

Tiyatronun, romandan daha üstün olması ve İstanbul'da bir tiyatronun bulunması; sahnelenmek üzere yazılan eserlerin gelişmesini sağlamıştır. Gerçi tiyatromuz, Avrupadakiler gibi sahnesiyle, perdesiyle, oyuncu kadrosuyla dörtbaşı mâmur değildir. Ama, gene de oynanan temsilleri seyretmek; herhalde evlerde veya kahvehanelerde boşuboşuna laklaka ile vakit öldürüp, dedikodu etmekten daha iyidir.

Nâmık Kemâl'e göre; "bir milletin söz söyleme kudreti edebiyatı ise, edebiyatın da en canlı ifadesi tiyatrodur. Tiyatro: fikrin hayâllerine vicdân, vicdânın yüceliğine can, canın hayatına lisan verir.

---

77) "Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara" Hadika gzt., nu: 33, 28 Kânûn-ı evvel 1288/ 28 Aralık 1871

78) "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ, -IV-, yıl: 1301/1884, s. 1183-1191; s.1215-1224; s. 1249-1254, s.1281-1287; s.1313-1317; s.1342-1352; s.1377- 1384.

Tiyatro aşka benzer; insanı hazin hazin ağlatır, fakat verdiği şiddetli üzüntülerde de bir lezzet bulunur.

Tiyatro cihânın aynıdır; insanı doya doya güldürür, fakat insanın hatırına getirdiği tuhaflıklar bile tabiatın âcizliğini gösterdiği için, uyanık kimselerde gülerken ağlamak için istekler doğurur.

Tiyatroların konuşmayı düzeltmeye, diksiyona olan hizmeti de o kadar büyüktür ki; Avrupa üniversitelerinde öğrenciler, eksik kalan güzel konuşma eğitimlerini, tiyatrolarda tamamlarlar.

İşte bu kadar özellikleri üzerinde taşıdığı için tiyatro, Batı ülkelerinde edebî türlerin hepsinden üstün tutulur; hattâ Avrupa'da en büyük yazarların en güzel eserleri tiyatrolarıdır.

Tiyatro merâmını anlatırken, hem göze ve hem de kulağa hitâp ettiği için, etkisini iki türlü göstermiş olur."

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Nâmık Kemâl; tiyatroyu, hayatın iyi veya kötü çeşitli yönlerini yansıtan bir ayna gibi kabul etmektedir. Bu itibarla o; toplumları harekete geçirip, esaslı değişiklikleri yapabilecek sihirli bir güce sahiptir. Hattâ şâirimize göre, Avrupa'daki inkılâpların ve gelişmelerin temelinde tiyatronun inkâr edilemeyecek ölçüde büyük etkisi vardır. Dolayısiyle Kemâl Bey, tiyatrolarını millete vermek istediği mesajların en dinamik vasıtası saymış ve bu anlayışla, tiyatroyu dâimâ diğer edebî türlerden üstün tutmuştur. Aslında, hayatında ve eserlerinde aksiyona, yani harekete ön planda yer veren bir edîbin; olayların tam ortasında konuşan ve bir yerde kendi duygularının, düşüncelerinin sesi, şahlanışı demek olan tiyatroyu tercih etmesinden daha tabiî birşey düşünülemezdi.

Bu genel açıklamalardan sonra, şimdi de Nâmık Kemâl'in tiyatro eserlerini, anahatlarıyle görelim:

1) Vatan Yahut Silistre:

1872 yılı sonlarına doğru, Gelibolu'da yazmaya başladığı ve 1873 Mart'ında İstanbul'da tamamladığı ilk tiyatro eseridir. Bu konuda bizzat kendisi şu açıklamayı yapmıştır:

"Asâr-ı âcizânem (değersiz eserlerim)den Vatan Yahut Silistre ünvânlı oyunun tertib ü ta'lîmi (hazırlanması ve yazılması) hitâm buldu (bitti). Birinci def'a olmak üzere, önümüzdeki Salı akşamı yani Çarşamba gecesi icrâ edilecektir (oynanacaktır)."[79]

Ebuzziyâ Tevfik Bey'in yerinde tesbitiyle, "vatansever bir hisle ve en şanlı bir savaş olayımızı belirten bu güzel eser, çok güzel bir şekilde halka sunulduğu vakit, seyircilerde meydana getirdiği yurdseverlik galeyanı ve kahramanlık duygusu, heyecanı, eserin yazarı hakkında pek fazla sevgi gösterilerine yol açmış ve neticede, seyircilerden büyük bir kalabalık, Kemâl'in evine yürüyerek, (Yaşa Kemâl!...) diye bağırarak takdir ve teşekkürlerini belirtmiştir."[80]

Nâmık Kemâl'in de; "Bu oyun, tiyatroyu bulunduğu hâlden kırk elli derece ileri götürmüş ve o yolda ilerlemenin başlangıcı olmuştur."[81] hükmünü verdiği eser; ilk defa 1 Nisan 1873'de oynanmış[82], büyük şöhret kazanmış ve bunu, şâirimizin Magosa'dan dönmesinden sonra da sürdürmüştür. Hattâ, geliri Türk-Rus Harbi dolayısiyle kurulan İâne-i Harbiyye (Savaş Yardımı) komisyonuna verilmek üzere; bilet fiyatları iki misli olarak Gedikpaşa'da, Beyoğlu'nda, Kadıköyü'nde, Bağlarbaşı'nda, Ortaköy'de -Magosa dönüşü- başarıyle temsil edil-

---

79) Nâmık Kemâl, "Tiyatro" İbret gzt., 19 Mart 1289/31 Mart 1873 sayı: 127 (Yazarın sözünü ettiği Salı günü, Rûmî 20 Mart 1289 ve Milâdî 1 Nisan 1873'tür.)

80) Ebuzziyâ Tevfik, "Yeni Osmanlılar Tarihi" (Hz. Ziyad Ebuzziya) İst. 1973, cild: II, s. 205-206

81) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziya -IV- yıl: 1302/1884, 3. kısım, s. 1249

82) Sirac gzt., 3. Safer 1290/1 Nisan 1873, nu: 13, s. 1

miştir.[83]

Vatan Yahut Silistre piyesi, dört perdelik bir dramdır. Konusunu: 1853-1856 yılları arasında cereyan eden Türk-Rus Harbi'nin veya diğer adıyla Kırım Harbi'nin. Silistre Muhasarası teşkil eder. Bu savaşta, Musa Hulusi Paşa komutasındaki altıbin kişilik Türk askeri, Tuna kıyısındaki Silistre kalesini Rus-lar'a karşı kırkbir gün kahramanca savunmuş ve büyük bir zafer kazanmıştır. İşte Kemâl Bey, bu büyük tarihî olayın kuvvetli ilhâmıyle eserini kaleme almış ve ondan hareketle, Türk Milleti'nin vatanî heyecanlarının tercümanı olmuştur. Ancak, bununla birlikte o tarihî vak'ayı, çeşitli şekillerde daha da zenginleştirmiş ve geliştirmiştir.

Eserin merkezî kişisi İslâm Bey, tam bir Türk kahramanıdır. Silistre savunmasına, savaşına giderken gönüllülere hitaben heyecanlı bir şekilde:

"— Kardeşler bayrağıma toplanmışsınız, iftihâr ederim. Lâkin, bilmem benden memnun olacak mısınız? Ben kavgaya gidiyorum. Fakat, ölmek niyetiyle gidiyorum. Aylığım yok. İsteyenler yanıma gelmesin! Yağma düşünmem. Düşünenler, ettarafımdan çekilsin!Rahat aramam.Arayanlar, arkama düşmesin! Kurşundan, gülleden korkmam. Korkanlar, karılarının yanında otursun! Mümkün olsa, bütün vatan kardeşlerime şu zayıf vücudumu siper edeceğim! Mümkün olsa, vatanımı gönlümün içinde saklayacağım! Göğsüm parça parça olmadıkça, bir taşına kimsenin elini dokundurmayacağım! (...) Kendinizi, şimdiden ölmüş tutmak elinizden gelir mi? Ölümünüzü aramaya gidebilir misiniz?Biz vatanı koruyacağız. Allah da bizi koruyacak! İnsan vatanının ayaklar altında çiğnendiğini görürse, yaşamaz! İnsan velinimetinin ayaklar altında çiğnendiğini görürse, yaşamaz! Velinimetini ayak altında görüp de yaşayan, köpekten alçaktır!

---

83) Ceride-i Havâdis gzt., cild: XVI. 4 Receb 1293/26 Temmuz 1876, nu: 3143; 8 Receb 1293/30 Temmuz 1876, nu: 3147

Birâderler! İnsan, köpekten alçak değildir! İnsan, hiçbir vakit köpekten değil, hiçbir şeyden alçak olamaz! İnsandan büyük bir Allah var! Allah, vatana muhabbeti emrediyor!..." der.

İslâm Bey'i çok seven ve O'ndan hiç ayrılmak istemeyen Zekiye isimli bir kız, erkek kılığına girerek peşinden gider; Silistre savunmasına katılır. Silistre'de tabya komutanı, Sıtkı Bey isminde bir kahramandır. Kendisi; Manastır'da subay iken, günahsız bir arkadaşını kurşuna dizmek istememiş, bu yüzden ordudan çıkarılmış, ancak gösterdiği birçok yararlıklarla yeniden orduya girmeyi başararak miralay (albay)lığa kadar yükselmiştir. Aynı zamanda Zekiye'nin babasıdır. Lâkin, ordudan çıkarılınca âilesine gidememiş, onun için de öldü sanılmıştır. Silistre'de savaşırlarken, baba-kız birbirini tanımazlar. Ancak, Sıtkı Bey, O'na karşı içten gelen bir yakınlık duyar. O arada, İslâm Bey yaralanır ve Zekiye'nin kucağına düşer. Kendine gelince, Zekiye'yi tanır. Eserin en renkli tipi olan Abdullah Çavuş isimli bir diğer kahraman ise, komutanlarının ve askerin mâneviyatını yükselten önemli bir unsur olur. En çâresiz anlarda bile, "kıyâmet mi kopar?!..." nakaratı ile ruhlara bir serinlik vermeyi başarır. Abdullah Çavuş'un yaşamış gerçek bir kahraman olduğu hususunda, Prof. Kenan Akyüz şu bilgileri verir:

"Eserdeki karakterler arasında tarihî gerçekliği en çok bilinen, Abdullah Çavuş'tur. Asıl adı ise, Mustafa Çavuş'dur ve Manisa'nın Emirâlem köyündendir. Silistre Savaşı'na katıldığı zaman yirmi, yirmibeş yaşlarında idi. Savaştan sonra, Hükûmet kendisine maaş bağlamış, fakat çalışabilecek durumda olduğu için Devlet'e yük olmak istememiş ve bu maaşı kabul etmemişti. Aradan tam ellibeş yıl geçtikten sonra, 1909 yılı Ağustos'unda, Mustafa Çavuş bir gün İstanbul'a çıkagelmiş ve Hükûmet kapısına dayanmıştı. Yaşı seksene yaklaştığı için, çalışacak hâli kalmamıştı. Bu sebeple, Hükûmet'in vaktiyle kabul etmediği yardımına artık lüzum görüyordu. Hükûmet, dileğini yerine getirdi ve Mustafa Çavuş köyüne döndü. Gelişi, İstanbul'da duyulmuştu. Gazeteciler gidip, kendisini bul-

dular, konuştular, resimlerini çektiler. Hâfızası yerinde idi ve savaşın başlıca olaylarını, şahıslarını iyi hatırlıyordu. Meselâ, kale kumandanı Musa Paşa'nın bir gülle parçasının isâbeti ile şehîd olduğunu, bunun üzerine orduda bir mâneviyat bozukluğunun başgösterdiğini, durumun kötülüğünü hissedince: "Bir Paşa ölmekle kıyamet mi kopar?!..." diye diye askerin moralini düzeltmeye çalıştığını, hele düşmanın son bir hücuma geçmek maksadı ile Arab Tabya'ya cephane yığması üzerine kendi kafasında olan Konyalı Hüseyin adındaki bir neferle bu cephaneliği uçurmaya karar vererek, yola nasıl çıktıklarını ve büyük sıkıntılar sonunda bu çok tehlikeli işi nasıl başardıklarını, bütün teferruatı ile hatırlıyordu."(84)

Zaferin kazanılması üzerine Zekiye, İslâm Bey'e gelerek:

"— Dünyada bir sevdiğim var: O da sensin! Senin başın için Zekiye'yim, senin Zekiye'nim! Manastır'dan çıkarken: (Beni seven ardımdan ayrılmaz!) dediğini unuttun mu?" şeklinde, kendini açığa vurur. Eserin final bölümünde baba, kız, yani Sıtkı Bey ile Zekiye birbirine kavuşurlar. O arada, bir bölük gönüllü asker:

İşte adû karşıda hâzır silâh,
Arş, yiğitler vatan imdâdına!
Arş, ileri arş, bizimdir felâh
Arş, yiğitler vatan imdâdına!

Cümlemizin vâlidemizdir vatan;
Herkesi lûtfuyle odur besleyen!
Bastı adû göğsüne biz sağ iken,
Arş, yiğitler vatan imdâdına!

türküsünü tam bir heyecanla okurlar. Bunu, İslâm Bey'in ve hepsinin; "Yaşasın vatan!..." nidâları izler.

---

84) "Vatan Yahut Silistre" İst. 1969, s. XVII-XVIII

Bütün bu özellikleri çerçevesinde, Vatan Yahut Silistre; Nâmık Kemâl'in en sevdiği, en tanınmış tiyatro eseridir. Nitekim, yazılmasının ve temsilinin üzerinden ikibuçuk yıl gibi kısa bir zaman geçtikten sonra, başka dillere de çevrilmiş, bilhassa Rus basınında geniş yankılar uyandırmıştır. Ayrıca o; şâirimizin, üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan piyesidir[85].

2) Gülnihâl:

Nâmık Kemâl'in ikinci tiyatro eseridir. Asıl adı, "Râz-ı Dil" (Gönüldeki Sır) iken, Sansür kurulu tarafından Gülnihâl'e çevrildi. Vatan Yahut Silistre'nin provaları yapıldığı sırada, Mart 1873'de yazıldı, ancak onun oynanmasından sonra ortaya çıkan olaylar sebebiyle hemen sahneye konulamadı.

Beş perdelik Gülnihâl, tiyatro tekniği ve kompozisyon itibariyle Vatan Yahut Silistre'den daha üstün özellikler göstermekle birlikte, o kadar şan ve şöhret kazanamamıştır. Eser, zulme ve zâlim kimselere karşı mücadele etme ve intikam alma düşüncesini ele alır, işler. Kendi keyfî tutum ve davranışlarına göre hareket eden idareciler, sistemli bir tarzda tenkide tâbi tutulur.

Gülnihâl'in konusu; taşrada zâlim bir Sancak Beyi olan Kaplan Paşa'nın halka çektirdiği eziyetler karşısında, yılmadan yapılan mücâdelenin hikâyesidir. Bu bakımdan aksiyon, yani hareket ön planda yer alır. Buna paralel olarak dil de, son derece canlı ve halk lisanından kaynaklanan konuşma üslûbuna yakındır.

Kaplan Paşa, halkın nefretini kazanmış sefil ruhlu bir Sancak Beyi'dir. Kendisi gibi, kötü bir kadın olan annesi ile birlikte; önce amcasını, daha sonra da öz babasını öldürür. Muhtar Bey ismindeki iyi yürekli amcazâdesi ise, aklı başında, mert, sevimli, ağırbaşlı, halkın takdir ettiği birisidir. Muhtar Bey ile,

---

85) Bu tartışmalar ve tenkidler hakkında bkz: Mecmua-i Ebuzziyâ, -V- yıl: 1304/1886, nu: 53. Mizâncı Murad, "Üdebâmızın Nümûne-i İmtisâlleri" Mizan gzt., yıl: 1305/1887, nu: 41-46. Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, a.g.y, s. 66-67

amcasının kızı İsmet Hanım temiz duygularla birbirlerini severler. Kaplan Paşa ise, bu durumu çok kıskanır. Muhtar'dan kurtulmak ve İsmet'e sahip olmak için, bu yiğit delikanlıyı bir bahâne ile hapse attırır. İsmet'e evlenme teklifinde bulunur, ancak bu teklifi reddedilir. İşte bu sırada, esere ismini veren ve İsmet Hanım'ın dadısı olan Gülnihâl ortaya atılır. Muhtar'ı zindandan kurtarmak niyetiyle İsmet'i, Kaplan Paşa ile nişanlanmaya râzı eder. Öte yandan bir gece, İsmet'le gizlice zindana giderek Muhtar'ı kaçırmak ister. Muhtar ise, İsmet'in kendi isteği ile nişanlandığını sanarak, önce kaçırılmasını kabul etmez; ancak, sonradan gerçeği yani İsmet'in asıl kendisini sevdiğini öğrenince, kabul eder.

Kaplan Paşa'nın tüfekçibaşısı Zülfikar Ağa; evvelce Gülnihâl'i sevmiş, ancak buna karşılık görememiştir. İşte şimdi Gülnihâl O'na, "Muhtar'ı zindandan kurtardığı takdirde kendisiyle evleneceğini" söyler. Aslında, öz kardeşini öldürdüğü için Kaplan Paşa'ya hınç dolu olan Zülfikar Ağa bu teklifi yerinde görerek; hem intikam almak ve hem de Gülnihâl'e kavuşmak maksadıyle Muhtar'ı zindandan çıkarır.

Muhtar derhal Sofya'ya giderek, Rumeli Vâlisi'ne Kaplan Paşa'nın kötülüklerini, halka çektirdiği eziyetleri ve bütün durumu etraflıca anlatır. Oradan, Kaplan Paşa'nın görevden alındığını bildiren bir fermanla döner.

Bütün bunlar olurken, gelişmelerden habersiz Kaplan Paşa; O'nun öldürülmesi için Zülfikar Ağa'ya emir verir. O da, bir başkasını öldürür.

İki hafta sonra dönen Muhtar, taraftarlarıyla Saray'a gider. O sırada Kaplan Paşa bir taraftan İsmet'i, öte yandan Gülnihâl'i nikâh konusunda zorlamaktadır. Her ikisi de buna karşı koyarlar. Kızan, Kaplan Paşa öfkesini yenemeyerek Gülnihâl'i hançerler. Muhtar Bey ile Zülfikar Ağa ve halk, hep beraber içeriye girerler. Manzarayı gören Zülfikar, Kaplan Paşa'yı öldürür.

Neticede, Muhtar Bey, Sancak Beyi olur ve İsmet'le evlenir.

★

Açıkça görüldüğü gibi eser, iyi ile kötünün karşılıklı mücadelesidir. Herşeye rağmen iyinin, güzelin, doğrunun zafere ulaşacağını ve kötünün cezasını bulacağını sergiler

Piyesdeki tiplerin tahlil ve tasvirinde Victor Hugo'nun; yüksek edâlı söyleyişlerle, sahnelerin tertip ve tanziminde ise Shakespeare'in tesirleri görülen Gülnihâl; vatana, millete hizmet yolunda ahlâk, fazilet ve fedâkârlık duygularının geliştirilmesi için esaslı mesajlar ihtiva etmesi bakımından da ayrıca büyük önem taşır. Nitekim, Nâmık Kemâl'in; Muhtar Bey'in ağzında ifadesini bulan şu sözleri, bunun güzel bir örneğini teşkil eder:

"— Dünyâda kim ölmeyecek? Buraları kabristan! Dünyanın mezar olmadık neresi vardır?

İnsan ne idrâksiz mahlûktur! Herkes, kimsenin sağ kalmadığını bilir de, kendinin öleceğine inanmak istemez. Bâri yaşamakta, ölümden korkmaya değer birşey olsa... Her lezzeti bir ihtiyacın giderilmesinden ibaret olan hayatın herkes nesine hayrandır? Bu kadar adam gördüm, içlerinde hiçbiri dünyadan hoşnut değil, hiçbiri de dünyadan gitmek istemez. Ne delilik! Sanki bir avuç toprağa can vermekle her gördüğünü, her işittiğini, her düşündüğünü ister. İstediğini elde edemezse, bin türlü sıkıntı çeker. Elde ederse, edinceye kadar yine bin sıkıntı çeker. Bir kuvvete kendini esir etmekte hiç lezzet olur mu? Hiç vücudun aslı toprak olduğu meydanda iken, toprağa girmesinden korkulur mu? İnsanın âhirete ağlaya ağlaya gittiğine niçin hayret ediyoruz? Dünyaya da ağlaya ağlaya gelmedik mi? Kimbilir dünya dediğimiz şu mezarlık niçin yaratılmış? Kimbilir! O mezarlığın daima birbirinin ölüsünden geçinir nice yüz binlerce yüz bin türlü mahlûkatla dolmasında hikmet nedir? Ezelden, insanın doğduğu güne kadar, bir tükenmez karanlık var! Arada bir hayat zamanı var. Öldüğü günden ebede kadar, yine bir tükenmez karanlık... Öyle bir hayat ki, hem nefes almakla duruyor, hem nefes aldıkça azalıyor! O türlü yaşayışta, ne ferahlık bulunsun! Acayip değil

midir? Herkes ölümden korkar, fakat kimse âkıbeti ölüm olan yaşamaktan korkmaz! Herkes ölümden kaçar, fakat kimse her adım attıkça mezara bir adım daha yaklaştığını düşünmez. Doğrusu güzel dünya! Bir adam ne vakit son menziline (durağına) varırsa, o vakit rahatça yatabilir. (...)

(Onun için) bizim memlekette, hizmetten büyük vazifemiz yoktur. Zulmün pençesi bütün dünyayı sarsa, çekip koparmak için kendimde güç görüyorum! Bu yolda can mı gidecek? Varsın ömrüm, ebediyyen fedâ olsun! (...) Gönlümüzdeki kırgınlıkları bir tarafa bırakalım, biraz da nefsimizi ortadan çıkaralım! Zulüm ateşi memleketler yakmış, dumanı fukarânın âhından dağılıyor. Mazlum kanından seller akıyor, sürerek getirdiği taşlar şu mezarlıkları süslüyor. Etrafımızda bin dul, bin yetim ağlıyor. Bin vâlide, bin peder evlâdının; bin evlâd vâlidesinin, pederinin mâtemini tutuyor. Bin bî-çârenin ırzı yok olmuş, biri başını kaldırıp da kimsenin yüzüne bakamıyor. Bin çalışkan çiftçi, açlıktan ölüyor.Bin gayretli,âciz çocuk soğuktan donuyor. Şehirler, yanlarındaki kabristana nisbet bekçi kulubesi kadar kalmış. Zindanlar, içinde bulundukları şehirlere nisbet, aydaki karaltı kadar duruyor. Herkes hayran, herkes âciz, kimse ne yapacağını bilemiyor. Kimse, üzerine gelen kaza kurşununun ne taraftan atıldığını göremiyor! Kimi en haklı bir iş için idam olunuyor, kimi en zâlim bir hıyânet için mükâfat görüyor...

Bunları hayâlimize alalım. Bu musibetlerin kaldırılmasına çalışalım. Allah için, devlet için, memleket için uğraşalım! O zaman görürüz ki, burada ağlayan inleyen yalnız zâlim kalır. Korkmayın, bir zâlim ejder olsa, bir memlekete gâlib gelemez. Üstüne yürüyün ki, dâimâ Allah'ın yardımını, devletin gayretini ardınızda bulursunuz!"

Ayrıca:

Sen ölürsen anan ağlar,
İmam ıskatını sağlar;

Kurdlar, kuşlar, kırlar, dağlar
Etini yer ölmeye gör!

Kazmayı urdum mezâre,
Kemik çıktı pâre pâre.
Cân verip aldanma yâre
Senden geçer ölmeye gör!

tarzındaki mısralarla da, yaşama azim ve kararının gerekliliğini ortaya koyar.

Kemâl Bey, Gülnihâl'i "hayâlî oyunlarından biri..."[86] saymakla beraber; Kaplan Paşa Sultan Abdülaziz'i, Muhtar Bey de Şehzâde Sultan Murad'ı -üstü kapalı bir hâlde- temsil etmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar da; Kaplan Paşa'yı, Kral Macbeht'e benzetir[87].

3) Âkif Bey:

Nâmık Kemâl'in Magosa'ya giderken yazmaya karar verdiği ve orada iken tamamladığı[88] piyesidir. Konusu, yazarımıza göre hayâlî olmakla birlikte[89], esere ismini veren merkezî kahraman Âkif Bey; 1827'deki Yunan isyânı üzerine açılan Navarin Savaşı'na katılan Süleyman Kaptan'ın oğlu ve bir gemi kumandanıdır. Konusunun temelini ise, "Dâniş Bey" yahut "Fâhişe-i Tâibe" (Tövbe eden fâhişe) adını verdiği bir mâcerânın oluşturduğunu, Midhat Cemâl Kuntay kaydetmektedir[90]. İçinde, Aruz'un yanısıra, Hece vezniyle kaleme alınmış şiirlerin de yer aldığı Âkif Bey, beş perdedir.

---

86) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ, -VII- yıl: 1302/1884, s. 1377

87) Ahmet Hamdi Tanpınar,-" 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1982, s.388

88) Fevziye Abdullah Tansel, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" -I- Ank. 1967 -Magosa Mektupları- Ebuzziyâ Tevfik Bey'e yazdığı Haziran 1873 tarihli mektubu; s.256.

89) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ, -VII- yıl: 1302/1884, s.1377

90) Midhat Cemal Kuntay, a.g.e., cild: II, s.513

Bu manzum parçalar, eserin temsili sırasında halkın hayli ilgisini çekmiş ve heyecanına vesile olmuştur. Nitekim bu hususu Rıfat Bey, -o şiirleri de zikrettiği- bir yazısında şöyle anlatır:

"Hayli zaman evvel en meşhur bir tiyatromuz (Âkif Bey) oynatılırken, ince çalgısı olan bir yerinde çalgılar:

Bahs eyler iken dilde duran yârelerimden

parçasını okudular. Locada oturanlardan birkaçının ettikleri küçük bir-iki âh'dan başka tiyatroda ses çıkaran olmadı. Fakat biraz sonra:

Sakın sözüne inanma,
Yüz verirse de aldanma,
Gönlü bir sendedir sanma,

Yâre i'timâd olunmaz;
Kıza âşık mı bulunmaz!

şarkısı okunur okunmaz her yerden, her ağızdan âh'lar, heyheyler koptu; hele bir perde sonra meyhânecinin:

Ağla âşık, kanla ağla,
Coşkun sular gibi çağla,
Gönlünü âteşle dağla

Yâr el koynunda yatıyor,
Kolu boynunda yatıyor!

yolunda söylediği şarkı okununca, herkes coştu..."[91]

Magosa'da tamamlandıktan sonra basılmasını sağlayan ise, Hayâl gazetesi muharrirlerinden Mâhir Bey'dir[92].

Gerek düşünceleri ve gerekse tavırları bakımından birbirine zıt insanların münasebetlerinin sergilendiği bu oyun, aynı

---

91) Rifat Bey, "Sâde Yazalım" Musavver Malûmat Mecm., yıl: 1313/1895, nu: 86

92) "Leskofçalı Gâlib Bey Dîvânı" İst. 1335 -Mukaddime- kısmı, s.8

zamanda denizde gösterilen kahramanlıkların hikâyesi gibidir. Mustafa Nihad Özön'ün ifadesiyle, "Nâmık Kemâl, Vatan Yahut Silistre'yi nasıl kara savaşları için bir destan yapmak istemiş ise, Âkif Bey'i de denizciler için bir destan yapmak istemiştir."[93] Böylece; birinci perdenin, birinci meclisinin dışında bütün eser hemen hemen deniz tasvirleriyle geçer. Bu aynı zamanda, şâirimizin romantik cephesinin ve edebî tavrının en etkili bir şekilde ortaya konulması neticesini de doğurur. Özellikle bol bol kullanılan sıfatlar, üslûbun hâkim unsurları durumuna gelir. Romantik tasvirler giderek, vatanî heyecanla bütünleşerek Millî Romantizm'in çizgisine ulaşır. Nitekim; Âkif Bey'in, Dilrübâ'ya hitaben şu sözleri bunun açık bir ifadesidir:

"— Engin mi? Fırtına mı? Onlardan ne olur? Denize (gemiye) binmemişsin, fırtınaya tutulmamışsın ki bilesin... Deniz bizim vatanımız, velinimetimizdir. Sâyesinde gezeriz, sâyesinde yeriz, sâyesinde yaşarız. Âh, böyle bir havada seni yanıma alıp da engine çıkmayı isterdim, o zaman görürdün ki, ne safâ varmış. Bir kere gemi mütevekkil (Allah'a sığınmış) bir gönül gibi korkusuz rüzgârın önüne düşer, feleğin her cevrine (eziyetine) kendini hazırlamış bir merd gibi safâ ile bir tarafına yaslanır da en istidatlı (becerikli) gönüllere uğrayan sevdâlar gibi kararsız, telâşsız, dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak dalgalar ilk ağlamaya başlamış bir felâket-zedenin kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyârenin (gezegenin) her büyük sâbitenin (sabit yıldızın) ziyâsı deniz içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minârelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtâbın aksi Allah yolu gibi nûrdan bir cadde peydâ eder mi; Hüdâ bilir, gökyüzünü yıldızlarıyle Kehkeşanı (Samanyolu) ile ayağına inmiş veyahud denizi seninle, yol arkadaşınla göklere çıkmış zannedersin. Engin, tıpkı hayat gi-

---

93) Nâmık Kemâl, "Âkif Bey" -Hazırlayan: Mustafa Nihad Özön- İst. 1961, s. XXII

bidir. İnsanın nazarı, dünyâda olduğu gibi enginde de yalnız bir dâire içinde gezinir. Ufuk, ümidin aynıdır. Sen dâima yaklaşıyorum zannıyla gidersin, o dâimâ senin ilerlediğin kadar uzaklaşır. (...)

Âh bir kerecik beraber bulunsan da, denizde nasıl saltanat sürüyorum; havanın, suyun şiddetine nasıl karşı duruyorum, seyretsen! (...) Sen kavgadan (savaştan) mı korkuyorsun? Âkif'e bir hâl olur diye mi bu kadar telâş ediyorsun? Bir kere düşün bak; kavganın âdetâ yaşayıştan hiç farkını bulabilir misin? Dünyada hergün, bir muhârebede telef olanların yüz katı adam ölüyor; kavgada telef olanlar da bir tesâdüfle gidiyor, dünyâda ölenler de... Ben kavgaya gidiyorum, devletimin hizmetine gidiyorum... Benim muhabbetime lâyık olmak ister misin? Arkamdan ağlamayacaksın; benim için kederinden bir damla yaş dökmeyecek, bilâkis iftihâr edeceksin!..."

Eserin konusu, kısaca şöyledir:

Bahriye zâbiti Âkif Bey; melek kadar saf ve temiz sandığı, gerçekte ise tam bir fâhişe olan Dilrübâ ile evlidir. Karadeniz'e savaşa giderken, üzerine titrediği karısını; kendisi gibi eski bir denizci olan ve vaktiyle Navarin'de harbe katılan babasına emânet eder ve şâyet şehid düşerse, karısını alıp götürmesini tenbihler. Dilrübâ ise; kocasına karşı dıştan samimî, içten başkalarıyle düşüp-kalkmaya hazır, kötü niyetli menfî bir tiptir. Nitekim, bu anlayış çerçevesinde bir müddet sonra, kocasının Ruslar'ın Sinop'da yaktıkları Türk donanmasında şehid düştüğünü, Mahkeme'de iki yalancı şâhitle isbât ederek(!), Esad isimli bir gençle evlenmeye kalkar. Halbuki; Âkif Bey'in gemisi, bir bomba darbesiyle yanmış, kendisi de bir tahta parçasına tutunarak kurtulmuştur.

Tam düğün gecesi döner. Babasından, bir fâhişe tablosu çizen Dilrübâ'nın bütün dalaverelerini öğrenir. Derhal, karısını boşar. Kendisi hakkında türlü dedikoduların dolaştığı bir meyhaneye giderek, sahibine bol miktarda para verir ve oradakileri dışarıya çıkarttırır.

Daha sonra, Dilrübâ'nın gelin odasına hareket eder. Evvelâ gizlice girmeyi başardığı sandık odasında, bütün konuşmaları dinleyerek yalancı şâhitler ve çevrilen dolaplar hakkında bilgi sahibi olur. Dilrübâ'nın, yapmacık bazı tavırlarla Esad'a hitaben:

"— Beyim ben dulum, fakat gönlümü felek size saklamış. Nasıl isterseniz, yemin edeyim. Ben ömrümde sizden başka kimseyi sevmedim. Âh, öteki burada değil ki yüzüne karşı söyleyeyim. O vakit belki inanırsınız..."

demesi üzerine, Âkif gizlendiği yerden çıkarak tabancasını Dilrübâ'ya çevirerek ateşler. Fakat, arada Esad vurulur. Acı içinde kıvranmaya başladığı sırada hançerini, Âkif'in göğsüne saplar. O da, ayni hançeri yarasından çıkararak, Esad'a vurur. Onlar, birbiriyle hesaplaşırken, Dilrübâ fırsattan istifâde kaçmaya çalışır. Lâkin, yolunu kesen Süleyman Kaptan:

"— Şurada yatan kim? Benim oğlum... Rabbimin bana en büyük ihsânı, hayatımın dünyaya en azîz yâdigârı, gönlümün âlemde en büyük ümid-gâhı olan oğlum... Bak ne hâlde yatıyor... Sözün hülâsasını söyleyeyim: Seni geberteceğim!..."

diye haykırarak, dehşetle gözleri açılmış bir hâlde yerdeki bıçağı kapar ve Dilrübâ'yı öldürür.

Bütünüyle eserde, Batılı anlamda tiyatro tekniğine yakın denilebilecek bir olgunluğu bulduğumuzu, söyleyebiliriz. Ahmed Hamdi Tanpınar da, bu anlayış doğrultusunda:

"Nâmık Kemâl'in gerek mevzu, gerek karakter itibariyle en dikkate değer piyesi şüphesiz Âkif Bey'dir. (...)

Bizce Âkif Bey, az çok muvaffak olmuş tek bir karakterle bir eserin nasıl canlandığını göstermesi itibariyle Nâmık Kemâl'in eserleri içinde en ehemmiyetlisidir."[94]

hükmünü verir.

---

94) Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 383-384

4) Zavallı Çocuk:

Nâmık Kemâl'in, kendi ifadesiyle; "Magosa dûzah-ı dünyeviyyesi (dünya cehennemi)nde bulunduğu sırada, yani menfâda (sürgün yerinde) iken yazdığı ve neşrettiği..."[95] bu eseri, âile konusunu ele alıp, işlediği ilk piyesidir. Daha önce, aynı mevzu da bir makale de yazan şâirimiz[96], burada; anne ve babaların baskısıyle tanımadıkları, sevmedikleri kimselerle evlenmek zorunda kalan genç kızların acıklı durumlarını gözler önüne serer.

Aynı zamanda edebiyatımıza, sevdiğine kavuşamadığı için "verem olup, hayata vedâ eden insan" imajını getirmiş ve bu şekliyle de; Recâizâde Mahmut Ekrem Bey'in Vuslat'ından, Abdülhak Hâmid'in İçli Kız'ına, oradan da Halid Ziya Uşaklıgil'in Bir Ölünün Defteri'ne uzanan bir çizgide romantik bir anlayışın yerleşmesine vesile olmuştur. Hattâ, bizzat Nâmık Kemâl; Ekrem Bey'in Magosa'ya gönderdiği Vuslat'ı okuduktan sonra yazdığı bir mektupta onun, bu eserinin bir taklid olduğunu şu satırlarında dile getirir:

"Ekrem, Vuslat nâmında bir oyun yazmış; birkaç nüsha göndermiş idi. Elimde bir tane kaldı; onu da okumak merâkınca senden ziyâde olan Münib'e gönderdim; beraber okur da eğlenirsiniz. Bizim, Zavallı Çocuk'a taklid yolunda birşey... Pek güzel yazılmış."[97]

Zavallı Çocuk; önce İstanbul'da, daha sonra Midilli'de ve aralarında Kemâl Bey'in de bulunduğu seyirciye çeşitli defalar oynanmıştır. Kendisinin hemen her gece oyununu izlediğini ve bundan büyük zevk duyduğunu, oradan Mâbeyinci

---

95) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ, -IV- yıl: 1302 1884, 3. kısım, s. 1253

96) Nâmık Kemâl, "Âile" İbret gzt., nu: 56,18 Ramazan 1289/20 Kasım 1872

97) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e., ayn. cild. Magosa Mektupları -Osman Bey'e Mektup, s.371

Emin Bey'e gönderdiği 22 Ekim 1882 tarihli bir mektubundan[98] öğreniyoruz.

Konusuna gelince:

Ondokuz yaşında bir genç olan Atâ, küçük yaşta öksüz kalmıştır ve akrabalarından Halil Bey isimli bir zât tarafından himâye edilerek, Tıp öğrenimini sürdürmektedir. Atâ, Halil Bey'in ondördüne basan kızı Şefika ile birlikte büyümüştür. İki genç, çocukluklarından beri birbirlerini çok iyi tanımışlar, beraber oynamışlar, eğlenmişler, gülmüşler ve böylece içlerinde, karşılıklı derin bir sevgi uyanmıştır.

Nitekim, Atâ samimî duygularını:

"— Gün olur, yanıma gelsen âzâmın (vücut organlarımın) herbiri ayrı ayrı yanmaya başlar. Sanki vücuduma alevden bir gömlek giydirirler. Yanımdan gitsen canım vücudumdan çekilir. Çekildiğini her zerrem ayrı ayrı hisseder. Her tarafıma hafif bir titreme gelir. Gönlüm yerinden kopacak da arkandan koşacak gibi olur. Gün olur zihnimde, yolunda ölüp de seni başucumda ağlar görmekten büyük bir devlet bulamam. Sonra ağlayacağını düşünürüm, sana acıdığımdan kendime de acımaya başlarım. Dünyada ne kadar güzel şey görsem, elbette senin bir yerine benzetirim. Uykuya, seni rüyâda görmek ümidiyle yatarım. Uykudan, hayâlini kaybetmek korkusuyle kalkarım (...)

Ne vakit seni görmesem, yahut düşünmesem gönlüme, zihnime bir yokluk, bir karanlık çöker. Sanki canım, benliğim kaybolmuş da kendi kendime ecnebi kalmışım gibi olur. Sonra, birden bire hatırıma gelirsin, ölüm döşeğinden kalkmış hasta gibi, dünyalar benim olur. Sanki vücuduma baştan aşağı bir sefâ, bir hayat dolar."

şeklinde, Şefika da:

"— Âh! Ben bu kadar vakit çalıştım, gönlümden geçen his-

---

98) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e., cild: III -Midilli Mektupları- s.163

leri bir türlü bir yere toplayıp da kendi kendime bile anlatamadım. Sen bilmem nasıl muktedir olup da tarif edebiliyorsun! Lisânın gönlünde mi? Anladım beyim, şimdi lâyığıyle anladım: Ben de seni seviyorum. (...)

Muhabbet, insanın yüreğini yakarmış, aklını alırmış, telefine sebep olurmuş. Ben bu lezzet yoluna telef de olsam memnunum. Âh! İki dünyada beni Atâ'dan ayırmayan Rabbim! Bilmem sana nasıl şükredeyim..."

diye dile getirirler.

Lâkin, o arada Şefika'yı; meziyetlerini işiten, güzelliğini görüp, kendisini çok beğenen zengin bir Paşa ister. Kızın, istemeyerek bu teklife evet demesi, babası Halil Bey'in dikkatini çeker. Kızının hislerine saygılı olan baba, tereddütler geçirir. Fakat, Şefika'nın annesi Tâhire Hanım, kızının muhakkak, zengin Paşa ile evlenmesinden yanadır. Çünki, kocası borçludur ve Paşa ile kızının evlenmesi hâlinde bu borçlardan kurtulacaklardır.

Şefika, büyük bir fedâkarlıkla, yani âilesini içinde bulunulan sıkıntılardan kurtarmak düşüncesiyle, istemeyerek Paşa ile nişanlanır. Ancak, o arada bir şart koşar: Bu nişandan, kesinlikle Atâ'ya söz edilmeyecektir!

Bununla birlikte, hiç istemediği bu nişan ve gelişen durumlar karşısında Şefika, üzüntüsünden hastalanır, iyice zayıflar ve vereme tutulur. Günden güne erimekte ve ölüme yaklaşmaktadır. Halil Bey, bir ara boş bulunarak; okuldan eve izinli gelen Atâ'ya, Şefika'nın hastalandığını haber verir. Halbuki, nişan gibi hastalığı da Atâ'dan gizlemeyi planlamışlardır. Bunu duyan delikanlı, hemen Şefika'nın yatağına koşar. O'nu, bitkin ve ölümünü bekler bir hâlde görünce çılgına döner. O sırada, Paşa ile bir gün önce nikâhlandığını öğrenmesi ise, Atâ'yı tam anlamıyle sarsar, yıkar. Derhal eczahâneden şiddetli bir zehir getirir ve içerek intihar eder. Ölmeden önce söylediği:

"— Sana bakıyorum da zihnimdeki hayâlinden başka bir-

şey göremiyorum. Ölüyorum... Karşımda sen olmasaydın, lâkırdı da söyleyemezdim. Gel, bir kere saçlarını koklayım. Belki vücuduma biraz kuvvet gelir de yüzünü bir daha görürüm. Âh! Gidiyorum... Arkamdan çok durma. Beni... Bekletme! Âh! Şefika'm! Ölüyorum... Senin, senin yolunda ölüyorum, senin yanında ölüyorum..."

tarzındaki son derece dokunaklı sözleri, çok sevdiği ama bir türlü kavuşamadığı Şefika'yı, ölümlü hâlinde derinden perişan eder. Bunun üzerine, O da annesine, babasına ve ev halkına hitaben:

"— Bakın işte... Atâ gitti. Kendini zehirledi... Benim için zehirledi. Biz birbirimizi severdik. Ben... Ben O'nunum... Ben, O'nun haremiyim; Paşa'nın değil... Paşa'nın haremi olmayacağım. Kim ne derse desin... İkimizi Allah, birbirimiz için yaratmış. Yarattığı vakit, birbirimize nişanlamış. Huzuruna da beraber çağırdı. Gelinlik odamızı kendi divânında, kendi cennetinde hazırlamış görüyorum... İşte... İşte, gözümle görüyorum. Kara toprak değil... Her tarafına gül döşenmiş... Her tarafına... Bey babacığım, gel beni bir kere öp! Gel! Ahiret hakkını helâl et! Nineciğim! Nineciğim! Sakın canımız için lokma dağıtmayın! Düğün şerbeti verin! Fukaraya düğün şerbeti verin! Kızın, kıymetli kızın bu gece gelin oluyor. İşte... İşte beyim yatıyor... Beni O'na Allah vermiş, Allah... Kimse ayıramaz... Kimse Allah'ın hükmüne karşı duramaz... Beyim! Beyim! Beni mi çağırıyorsun? Geliyorum... Geliyorum... Bak! Bak! Yanına geldim de gülüyor. Âhirette de Şefika'nı mı görüyorsun? Geliyorum, geç kalmam. Korkma korkma... Âh!... Benim gibi ölmek, ne kadar lezzetli imiş bilseniz... Dünyada bir dakika kalmak istemezsiniz... Ay... Cemâline ne güzel de nurlar iniyor!..."

der ve Atâ'ya sarılarak, ruhunu teslim eder. Bunu takiben, annesi Tâhire Hanım'ın:

"— Kızım... Benim, babasını borçtan kurtarmak için şehid olan kızım..."

şeklindeki sızlanmasını, Halil Bey'in:

"— Âh!... Zavallı Çocuk!"

feryadı tamamlar.

Nâmık Kemâl'in bu eseri üzerinde, Victor Hugo'nun, Hernani piyesinin tesiri bulunduğunu söylemek mümkündür. Özellikle, son perdedeki zehir içme sahnesini ve Şefika ile Atâ Bey arasında geçen konuşmaları, doğrudan doğruya Hernani'ye ve dolayısiyle Hugo'nun, Kemâl Bey üzerindeki etkisine bağlayabiliriz[99].

İlk baskısı, 1873'de İstanbul'da gerçekleştirilen Zavallı Çocuk; 29 Zil-kade 1290/18 Ocak 1874 günü akşamı da, ilk defa Gedikpaşa Tiyatrosu'nda temsil olunmuştur.

Eserin; basit konusu, lâkin sâde ve tabiî söyleyişlere dayalı duygulu sahneleriyle; Türk Tiyatrosu'nun santimantal, hissî platformda esaslı hareket merkezlerinden birisini teşkil ettiğini, söyleyebiriz.

5) Kara Belâ:

Şâirimizin, 1876'da Magosa'da iken yazdığını haber verdiği[100] ve neşrini istediği hâlde bunu göremediği, ancak ölümünden sonra 1908 yılında basılabilen beş perdelik bu piyesi[101], O'nun en zayıf tiyatro eseridir.

İdealize ettiği ve hemen bütün ömrünü verdiği vatan, millet, hürriyet.. v.b. yüce kavramlarla doğrudan veya dolaylı bir ilgisi olmayan bu eseri; sadece eski Doğu saraylarındaki haremağalarının çevirdikleri türlü entrikaları, dolapları ser-

---

99) Zavallı Çocuk ile Hernani'nin. metne dayalı karşılaştırması için bkz: Mustafa Nihat Özön. "Nâmık Kemâl: Zavallı Çocuk" İst. 1969. s. 32 v.d.

100) Nâmık Kemâl "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ. -III- yıl: 1302/1884. 3. kısım, s. 1254

101) Nâmık Kemâl. "Kara Belâ" Külliyyât-ı Kemâl -I- İst. 1326

gilemesi bakımından önem taşır. Bu itibarla, Prof. Dr. Ö. Faruk Akün'ün; "Kemâl Bey'in, esas meseleleri ile irtibatı en gevşek olan eseridir."[102] hükmünü verdiği Kara Belâ için, Hikmet Dizdaroğlu: "Nâmık Kemâl'in tiyatroları arasında, egzotik mâhiyette (yabancı ülkelerle ilgili) olanı yalnız Kara Belâ'dır."[103]

der ki, doğrudur.

Kendisi de bununla ilgili olarak; "iyi niyetine karşılık, halkın gösterdiği rağbete duyduğu memnuniyeti..."[104] Celâl Mukaddimesi'nde kaydeder.

Kısmen, feerik (masal türü) özellikler gösteren Kara Belâ'da; Hind Padişahı'nın güzel kızı Behrever, Vezir'in oğlu Mirza Hüsrev'i sevmektedir. Fakat, Saray'ın sıkı disiplini ikisinin buluşmasına pek imkân vermez.

Behrever'in hizmetine verilen zenci haremağası Ahşid ise, gizlice Behrever'i sevmekte, O'na sahip olmayı çok arzu etmektedir. Halbuki, Saray'da kendisini hadım diye tanıtmıştır. Son derece hâin tabiatlı ve kötü niyetli bir tip olan Ahşid, hazırladığı bir tuzakla; Behrever'i, "Mirza Hüsrev'le buluşturacağım" diye kandırır ve masum kıza tecâvüz eder. O da, kimsenin ve hele Mirza Hüsrev'in yüzüne artık hiç bakamayacağını, yaşamasının bir anlamının kalmadığını düşünerek, zehir içmek suretiyle intihar eder. Ölmeden az önce babasına, halasına ve Hüsrev'e:

"— Hepiniz dinleyin... Yarın Allah'ın huzurunda söyleyeceğim sözleri, sizden niçin saklayayım... Dinleyin, dinleyin de hâlime ağlayın! Bu fellâh, bu sizin hadım zannettiğiniz melûn Ahşid... Aman, yüreğimin acısı da insana söz söyletmeye meydan vermez ki... Gel Hüsrev gel, öleceğim... Yanımdan ayrılma... Bâri öldüğüm zaman, senin kucağına düşeyim... İşte

---

102) Prof. Dr. Ö. Faruk Akün, "Nâmık Kemâl" İslâm Ansk., a.g.y., s. 67

103) Hikmet Dizdaroğlu, "Nâmık Kemâl" İst. 1968, s. 20

104) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" a.g.y., ayn. shf.

bu mel'ûn fellâh!... Beni ırzımdan mahrum etti... Beni Hüsrev'ime lâyık olmaktan düşürdü... Bana zehir verdi... İçtim, ölüyorum...

şeklinde herşeyi anlatır. Bunun üzerine öfkeyle, Ahşid'in üzerine yürüyen Hüsrev, hançerle O'nu öldürür. Kendisi de, Behrever'in cenazesi üzerine yıkılır ve hançeri göğsüne dayayıp:

— Behrever... Mezara... Mezara... Beraber gidelim... Behrever!... Allah... İşte geldim, Behrever'ciğim... Yatağına koynuna geldim!... Vücudumuz yanyana yatıyor... Ruhumuz: Ruhumuz, kimbilir nerelerde gezecek Behrever!...

diyerek, intihar eder.

Çeşitli özellikleriyle, bir "yerli dram" diyebileceğimiz Kara Belâ'da, üslûp ile konu arasındaki zıtlık dikkatimizi çekiyor. Nitekim, trajediye dayanan eserde yer alan konuşmalar, -bir ikisi dışında- tiradlardan, yüksek edâlı söyleyişten uzak, basit, gereksiz ve hattâ bazen anlamsız ifadelerle doludur. O kadar ki, şâirimize derin takdir hisleriyle hayran olan Dr. Rıza Nur bile:

"Kemâl bunu; Magosa'da zından buhranları, sıtma nöbetleri içinde, maddî ve mânevî zayıf düştüğü zamanda yazmış olacaktır!"[105]

demekten kendini alamaz.

Bununla birlikte, dramın ağırlığı ve okuyucu, seyirci üzerinde merak uyandıran konusu, kusurlu yanlarını örter görünmektedir.

Kara Belâ'nın en bâriz karakteri ise, Kemâl Bey'in keskin çizgilerle ele aldığı Ahşid'dir. Bu tipin fizyolojik tasvirinde, bilhassa aralarındaki renk benzerliğinden dolayı, Shakespeare'in ünlü kahramanı Othello ile münasebeti düşünülebilir. Bu-

---

105) Dr. Rızâ Nur, "Nâmık Kemâl" İskenderiye 1936, s. 327

nunla birlikte, ruhî durumları itibariyle aralarında hiçbir benzerlik yoktur. Çünki, sevgilisi Desdemona'nın içinden gelen bir duygu ile bağlandığı Othello; yiğit, mert dürüst bir zencidir. Ahşid ise, tamamen aksine ikiyüzlü, kalleş bir kimsedir. Ahşid, daha ziyâde Shakespeare'in ilk eserlerinden olan Titus Andronicus'daki, kraliçenin âşığı ve kötülük timsali zenci Aaron'u hatırlatır[106].

Ahmet Hamdi Tanpınar da, en canlı tip olarak Ahşid'i görerek, Othello ile münasebetine şöyle temas eder:

"Nâmık Kemâl'in bu tipi tasvir ederken, Othello'yu düşünmüş olması ihtimali de vardır. Fakat psikolojik hâlleri değiştirilmiş, aslındaki asâletiyle, güzelliğiyle hiç alâkası kalmamış bir Othello..."[107]

Gerçekte, Prof. Dr. İnci Enginün'ün çok yerinde tesbitiyle; Nâmık Kemâl'in, Ahşid tipini meydana getirirken Othello'yu örnek aldığını düşünmek, O'nun Othello piyesini hiç anlamadığına delâlet eder. Halbuki. Âkif Bey; Nâmık Kemâl'in, Othello'yu oldukça iyi anladığını isbat etmektedir[108]

6) Celâleddin Harzemşah:

Nâmık Kemâl, onbeş perdelik bu en büyük tiyatro eserini yazmaya Magosa'da iken başlamış ve 1881 yılı Ağustos ayında Midilli'de Mutasarrıf bulunduğu sırada tamamlamıştır. Bunu, Menemenli Rifat Bey'e, oradan gönderdiği "15 Ağustos, sene 97" kaydını taşıyan 27 Ağustos 1881 tarihli mektubunda; "Celâl de değişti, o da hitâm buldu. Yakında basılacaktır."[109] diye belirtir. Ayrıca, Mâbeyinci Emin Bey'e yolladığı 9 Zilhicce 98/22 Ekim 1882 tarihli mektubunda da, Midilli'de hiç tiyat-

---

106) Bu konuda. mukayeseye dayalı etraflı bilgi için bkz: Prof. Dr. İnci Enginün. "Türk Edebiyatında Shakespeare" İst. 1976. 178 v.d.

107) Ahmet Ha: Tanpınar a.g.e s. 399

108) Prof. Dr İnci Enginün. a.g.e.. 180.

109) Fevziye Abdullah Tansel. a.g.e.. cild: III. -Midilli Mektupları- s. 93

ro yazmadığından bahisle, "yalnız Celâl'i ikmâl ettiğini..."[110] söyler.

Konusunun, "sırf din üzerine"[111] olduğuna işaret ederek; "o kadar itinalı bir eser..."[112] hükmünü verir. Kemâl Bey; bir ara bu eserini, çok sevdiği ve orada yer alan bir cümle dolayısiyle kendisini uyaran, fikirlerine değer verdiği genç Abdülhak Hâmid'e ithâf etmek ister[113]. Ancak daha sonra bilinmeyen bir sebep dolayısiyle bundan vazgeçer.

Kendince, Celâl'i isteği gibi yazamamış ise de; gene onu, diğer tiyatrolarından üstün sayar[114].

Konusunu, Vatan Yahut Silistre gibi tarihten aldığını söylediği[115] Celâleddin Harzemşah; baştan sona kadar birçok tarihî olaylar ve bunlara bağlı olarak, hitabe tarzındaki konuşmalarla doludur. Eserin önemli taraflarından birisi de, Shakespeare'in tarihî tiyatroları gibi baştan sona kadar bir hayatı, bütün içinde ele alıp, işlemiş olmasıdır. Bununla birlikte, Celâleddin Harzemşah'ı doğrudan doğruya Shakespeare'e bağlayamayız. Ancak Shakespeare etkisini de inkâr edemeyiz. Nitekim, bu konudaki müstakil çalışmasında Prof. Dr. İnci Enginün şunları kaydeder:

"Celâl, babasının ölümünü maiyetindekilere bildirdikten sonra, Kutbeddin'i çağırır ve ona dedesinin ölüsünü göstererek, dünyanın geçiciliğinden bahseder. Bu sahnenin, Hamlet'teki mezarlık sahnesinin bir başka şekilde tekrarı olması mümkündür.

---

110) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e. ayn. cild., s. 165

111) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e. cild:II, s. 448

112) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e. ayn. cild., s. 146

113) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, ayn. cild., -Midilli Mektupları- Abdülhak Hâmid'e 6 Rebiü'l-âhir. sene: 96/30 Mart 1879 tarihli mektup, s. 421

114) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl "Mecmua-i Ebuzziyâ -III- yıl: 1302/1884, 3. kısım, s. 1254

115) Nâmık Kemâl, a.g.y., 7 kısım, s. 1377

Celâl piyesinde, bir de Julius Caesar'ı hatırlatan bir dehşet sahnesi vardır. Ağabeyi ve padişahı Celâl'e birkaç kere ihanet eden kötü yaradılışlı Gıyâseddin, yaptıklarının cezasını bulmadan önce bir rüyâ görür. Bu rüyâ, Julius Caesar'ın ölmesinden önce vukû bulan dehşetli olayları hatırlatır. Bu olaylar Julius Caesar piyesinde muhtelif şahısların ağzından zikredildiği gibi Hamlet piyesinde de Horatio tarafından anlatılır. Keza , Macbeth, Duncan'ı öldürdüğü sırada birtakım dehşet verici garip olaylar vuku bulur. (...) Ayrıca, Gıyâseddin'in yeniden ses duyarak dehşete düşmesi ve bir daha uyuyamayacağını söylemesi, Macbeth'in Duncan'ı öldürdüğü sahnede duyduğu, "Macbeth uykuyu öldürdü" sözünü hatırlatır[116].

Eserde, Hugo'nun Cromwell'ine benzer taraflar dadikkati çekmektedir. Celâleddin Harzemşah'ın; uzunluğu, mekân ve sahneleme tekniğindeki güçlükleri dolayısiyle, oynanmaktan ziyade okunmak için yazıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca, yüksek edâlı söyleyişlere dayalı tantanalı üslûbu ile o, Türk tarihinin muhteşem bir kompozisyonu gibidir. Eser, temel felsefesi bakımından da; İslâmiyet'i, vatanî heyecanla bütünleştirerek yüceltmeyi amaçlamıştır.

Konusuna gelince:

Bu piyes, kısaca; Harzemşahlar Devleti'nin son hükümdarı Celâleddin Harzemşah'ın hayatını, kahramanlıklarını ve Moğollara karşı Türk-İslâm davası uğrunda giriştiği büyük mücadeleleri sergiler. Bu itibarla konu, 12. ve 13. yüzyıl Türk tarihine dayanır ve Celâl'in şahsında, İslâm Birliği tezini savunur.

Celâl'in babası, Harzem şahlarından Kutbeddin, Moğol hükümdarı Cengiz Han'a mağlup olur ve oğlu ile birlikte bir adaya çekilir. Ülkenin her tarafı perişan durumda iken, zavallı hükümdar felç olur ve ölür. Bunun üzerine Celâleddin Har-

---

116) Prof. Dr. İnci Enginün, a.g.e., s. 170-173

zemşah, dini ve devleti uğruna intikam almak için büyük bir mücadeleye atılır. Komutanlarının karşı koymalarına rağmen, Moğollar'a savaş açar ve yenilgiye uğrar. Sind nehrini geçerken karısı Neyyire ile oğlu Kutbeddin boğulur. Moğol askerlerinin takibinden, Hindistan'a kaçmak zorunda kalır.

Orada, tam bir azim ve kararlılıkla yeniden harekete geçerek, bir ordu toplar. Önüne çıkan heryeri zaptederek, Tebriz'e kadar gelir. Tebriz hükümdarı Atabeg, Alıncak'a kaçar ve orasının savunmasını karısı Mihricihân'a bırakır. Mihricân, hayret edilecek derecede Celâl'in ölen eşi Neyyire'ye benzemektedir. O arada, yeniden hücuma geçen Moğolllar püskürtülür Mihrican, kahramanlıklarını yakından gördüğü Celâleddin Harzemşah'a âşık olur ve evlenirler.

Diğer taraftan, Harzemşahlar arasına ikilik girmiş, anlaşmazlıklar almış yürümüştür. Bunların başlıca sebebini ise, Celâl'in üvey kardeşi ve aynı zamanda veziri olan Gıyâseddin'dir Celâl, kendisine karşı çevrilen türlü dolapları, hazırlanan hıyânet planlarını ölmek üzere olan annesinden öğrenir.

Ancak, savaşlardan alabildiğine yorgun düşerek hastalanır. Hasta yatağında iken; Selçuklularla, Eyyûbîler'in ve Moğollarla da Hristiyanların kendisine karşı birleştiklerini, ancak Selçuklular'ın Müslüman kanı dökmek istemedikleri için barışa taraftar olduklarını, öğrenir. Karısı Mihricân ile öldürülmemek için, günlerce dağlarda dolaşır. Neticede, Burak Hâcib'in adamlarından olan ve kendisini, dağda derviş kıyafetiyle yakalayarak:

"— Düşman karşısından niçin buralara kaçtınız? Arkanızdaki derviş kıyafeti nedir? Ecelden mi saklanıyorsunuz?"

diyen Câbir isimli bir cellât tarafından, hançerlenerek öldürülür. Ölmeden önceki son sözleri, inanmış bir insanın kesin kararlılığının muhteşem ve fakat o ölçüde trajik bir tablosudur:

"— Habîs, edebini takın!... Ben, dünyanın üç tarafında ayrı birer devlet teşkil eden bir padişahım. Irak'daki memurlarım

hıyânet ettiler. Üçüncü defa olarak kurduğum devlet de elimden gitti. Buralara bir dördüncü devlet teşkil etmeye geldim. Derviş kıyâfetine girişimin hikmetini senin gibi köpekler anlamaz. Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle bir devlet daha kuracağım... Yine Cengiz dinsizleriyle, sizin gibi karısını, çocuğunu onlara teslim eden Müslüman düşmanlarıyle uğraşacağım...

Kısaca konusunu anlatmaya çalıştığımız bu eser, hemen her sahnesinde Celâl'in etrafında döner ve sadece, O'nu göstermek emelini taşır. Konuşmalar da, düğüm noktasını hep Celâl'de bulur. O'nun hayli hissî bir tip olarak ele alınıp, sunulmasında âmık Kemâl'in romantik tavrının ve bu tarzda kaleme alınmış. Batılı romantik eserlerin payı, herhalde büyüktür. Piyes'in, Celâl'in dışındaki iyi, olumlu tipleri; kendisinin, şu veya bu şekilde devamı gibidirler. Hırslı, kindar ve kötü diyebileceğimiz tiplerin en canlı, hareketli temsilcisi ise, Burak Hâcib'dir. Şâirimiz, O'nun şahsında zekâ ile ihtirasın sınır tanımayan bütünleşmesini gözler önüne serer.

Sonuç olarak. Celâleddin Harzemşah; tarihi fazlasıyle seven Nâmık Kemâl'in, en çok kendisi olduğu ve bilhassa duygularıyle kendisini bulduğunu söyleyebileceğimiz, eseridir.

III- ROMANLARI :

Nâmık Kemâl; bir şâir olarak tanınması, tiyatro eserleri kaleme alması ve gazeteciliği ile birlikte; Tanzimat döneminin yeni edebî türlerinden roman sahasında da iki çalışma yapmıştır ki, bunların birincisi İntibâh, ikincisi ise Cezmi'dir. O gün için, Batılı anlamda roman bulunmayışının veya yazılanların kendince yeteri kadar edebî bir değer taşımayışının, kalemini bu yolda da eser vermeye yönelttiği muhakkaktır

Gerçi, gerek Ahmet Midhat Efendi ve gerekse Şemseddin Sâmi Bey, Batılı bir anlayış çerçevesinde eserler ortaya koydular. Ancak, onlardaki yer yer orta oyunlarını, meddâh hikâyelerini andıran yönler ve bunlara bağlı olarak görülen mahallî tavırlar, edebî ağırlıklarını gölgeliyordu. Kemâl Bey ise, Avrupaî roman telâkkisi içerisinde, herşeyden önce "edebî olmak" düşüncesiyle, bu iki eserini ortaya koymuştur.

Celâl Mukaddimesi'nde, ana hatları ile roman hakkındaki görüşlerini sergileyen şu satırları; aynı zamanda, edebiyatımızda bu türün, Batılı tarzda ilk tariflerinden birisidir:

"Romandan maksat, güzerân etmemişse (baştan geçmemişse) bile, güzerânı imkân dâhilinde (geçmesi mümkün) olan bir vak'ayı ahlâk ve âdât (âdetler, görenekler) ve hissiyyât (duygular) ve ihtimâlâta (ihtimallere, olabilecek şeylere) müteallik (bağlı) her türlü tafsilâtıyle (ayrıntısıyle) beraber tasvir etmektir (anlatmaktır)."[117]

O'na göre; romanlara bazen "mevcûdât-ı rûhâniyye", yani gözle görülmeyen, rûhî şeyler karıştırıldığı olur. Lâkin, o türlü hayâllere hangi düşünce ile başvurulduğu, meselenin anlatılış şeklinden meydana çıkar.

Batılı anlamda romana gelinceye kadar, bizde görülen Leylâ ile Mecnûn, Hüsn ü Aşk gibi mesnevi tarzında kaleme alınmış manzum hikâyeleri ise, hem konuları ve hem de yazılış şekilleri bakımından birer "tasavvuf kitabı" gibi kabul eder. Gene eski hikâyelerimizi, -âh ile yanmak ve külüng ile dağ yarmak kabilinden, bütün bütün tabiatın ve gerçeğin dışında konulara dayandığı için- roman değil, "kocakarı masalı" türünden eserler olarak görür. Halbuki Avrupalılar, roman yolunu o derece ileri götürmüşlerdir ki, bugün her medenî milletin dilinde, ahlâkça ve hattâ bir dereceye kadar bilgi bakımından faydalanılacak binlerce hikâye bulunabilir. Şâirimiz, bunlara seçkin bir örnek olmak üzere, daha yazılırken dokuz

---

117) "Mukaddime-i Celâl "Mecmua-i Ebuzziyâ. -IV- yıl: 1302/1884, s. 1215-1216

dile çevrildiğini belirttiği Victor Hugo'nun, *Les Misérables* isimli hikâyesini gösterir.

Daha sonra, sözü ilk romanına getirerek; "Bendeniz de, Son Pişmanlık ünvanıyla bir hikâye yazmış ve Maarif tarafından nâmı İntibah'a tahvil olundukdan (çevrildikten) sonra neşrine muvaffak olabilmiştim. diyen şâirimiz; bu eserin Önsöz kısmında, romanın; eğlendirmek ve eğitmek maksadıyla akla her geleni söylemek demek olmadığını, hattâ bunların bırakılarak insanlığın tabiatının, ruhunun derinliklerinin araştırılması, incelenmesi için çalışmak amacını taşıdığını belirtir.

Şimdi de sırasıyla bu iki romanını görelim:

1) İntibah:

Nâmık Kemâl, bu eserini "Son Pişmanlık" adıyle, 1873-1875 yılları arasında Magosa'da yazmış[118], ancak bu isim daha sonra, kitabı inceleyen Maarif Nezâreti tarafından; "İntibah-Sergüzeşt-i Ali Bey" şeklinde değiştirilerek, 1876'da yayınlanmıştır.

Celâl Mukaddimesi'nde, bu eserinden söz ederken; "Türkçe'nin roman sahasındaki kabiliyetini, başarısını tecrübe maksadıyla yazdığını, ancak tasavvur ve tasvirde bir güçlüğe düşmemek için konusunu gayet sâde tuttuğunu, ama yine de -kendince- beceriksizlik yüzünden gönlünün istediği düzeye çıkaramadığını... açıklar.

Bölümleri, aralarına konan beyitlerle birbirinden ayrılan İntibah'ın hayli basit olan konusu ise, şöyledir:

Yirmibir, yirmiiki yaşlarında bir genç olan Ali Bey, varlıklı bir ailenin tek çocuğudur. Babası ölünce, annesi ile birlikte hayatını sürdürür. İyi denilebilecek bir öğrenim görmüştür. yılları, hep ev ve kitapları arasında geçmiştir. Daha onbeş ya-

---

118) Bu eserini. Magosa'da yazmaya başladığına dair bilgi hk. bkz: Fevziye Abdullah Tansel. a.g.e., cild: I. -Magosa Mektupları- Fâik Reşad Bey'e Mektup: 1873. s. 262

şında iken, birkaç dil öğrenmiştir. Ancak, çok tecrübesiz ve toydur. Babasının kaybına da çok üzülür. Boş kalmasın ve canı sıkılmasın diye, bir Kalem'de kâtiplik eder. Annesi, sıkıntısını ve üzüntüsünü gidermesi için kendisini Çamlıca'ya gezmeye zorlar. Kalem'deki arkadaşlarının da bu husustaki ısrarlarıyla bir Cuma günü, Çamlıca'ya giderler. Gezinti sırasında, birlikte olduğu arkadaşları kadınlara lâf atarlar. Ali Bey önce utanır, ancak daha sonra, diğerlerinden cesaret alarak O da bir arabaya işaret eder. Arabadaki hanımdan, bu işaretine karşılık görür. Ertesi günü de, kendisiyle tanışır.

Bu kadın, Mehpeyker adında İstanbul'un tanınmış fahişelerindendir. Ancak, zavallı genç durumun hiç farkında değildir. O'nu temiz, iffetli bir ev kızı sanır. Mehpeyker, geçen günler zarfında Ali Bey'i iyice kendisine bağlar. O da, artık Kalem'e devam edemez, bütün gecesini, gündüzünü O'nun yanında geçirmeye başlar.

Annesi Fatma Hanım; aklı başında, dini bütün, geleneklere bağlı tam bir İstanbul Hanımefendisi'dir. Oğlunun bu durumuna çok üzülür ve O'nu içine düştüğü bu felâketten kurtarmak için eve Dilâşub adında, gayet güzel, terbiyeli, namuslu, okur-yazar, piyano çalmasını dahi bilir bir kızı odalık alır. Lâkin delikanlı, Dilâşub'un yüzüne bile bakmaz; aklı fikri, hep Mehpeyker'dedir.

Bir gece Mehpeyker'e gittiğinde, evde bulamaz ve içini kıskançlık hissi doldurur. Daha sonra Mehpeyker'le kavga ederek, evine döner. Dilâşub'a karşı ilgi duymaya ve kendi hâlinde, annesinin istediği şekilde, sâkin bir hayat yaşamaya başlar. Fakat, her işinde son derece kararlı ve inatçı bir tip olan Mehpeyker; bir türlü Ali Bey'den vaz geçmez ve O'nu Dilâşub'dan ayırmak üzere, ihtiyar paralı dostu Abdullah isimli bir Suriyeli ile birleşerek, birtakım plânlar yapar. Bir dedikodu ile Dilâşub'u, Ali Bey'in gözünden düşürmeye karar verir.

Mehpeyker, bir hamamda rastladığı Dilâşub'un vücudundaki benleri Abdullah'a söyler. Abdullah'ın para ile tuttuğu

bir adam da, Ali Bey'in bulunduğu bir yerde; Dilaşub adında bir kadının kendisine işaretler yaptığını sonra görüştüklerini ve O'nu, vücudundaki benlerine kadar tanıdığını, söyler. Bunu duyan ve hemen etkisinde kalan Ali Bey, öfkeyle eve gelerek, masum kızı döver, kovar ve bir esirciye satar. Bu defa Dilâşub'u, Mehpeyker satın alır. Zavallıya etmedik eziyet, işkence bırakmaz. Hattâ kendisine benzeterek, fâhişe yapmak ister. O ise, buna şiddetle karşı koyar. Ali Bey de, bütün ümidleri yıkılmış bir hâlde kendini tamamen içkiye, kumara ve düşük kadınlara verir. Servetini bitirir, ahlâkı tamamen bozulur. Evini iyice terkeder ve serseri bir hayat yaşamaya başlar. O arada, üzüntüsünden yataklara düşen annesi ölür. Ama, Ali Bey'in haberi bile olmaz. Mehpeyker, Ali Bey'i yeniden elde etmenin çarelerini arar. Ama kendisinden yüz bulamaz. Bu defa da intikam almaya karar verir. Ali Bey'i öldürmek üzere bir plân hazırlar. Buna göre; Ali Bey'i, meyhanede dostluk kurdurmayı başardığı bir adamı aracılığı ile Üsküdar'daki bir bağ köşküne getirir. İçki sofrası kurulur, ama Mehpeyker hiç ortada görünmez. Ali Bey'i öldürmek üzere tuttuğu bir Hırvat'a, öldürme plânını açıklar. Bu konuşmaları ise, Dilâşub duyar. Hemen, oraya geldiğini sesinden tanıyarak öğrendiği Ali Bey'e koşar ve kendisini durumdan haberdar eder. O da, derhal toparlanarak pencereden atlar, kaçar ve zabıtaya haber verir.

Dilâşub ise, Ali Bey'in kaçtığı belli olmasın ve Mehpeyker'in adamları kendisini yakalamasın diye, giderken bıraktığı paltosuna sarılarak içkiden sızmış gibi bir köşeye büzülür. O arada, delikanlıyı öldürmek niyetiyle odaya giren Hırvat, Ali Bey sanarak Dilâşub'u hançerler. Ali Bey de, zâbıta kuvvetleriyle birlikte evi basar. Dilâşub'un samimiyetini, doğrulukla kendisine bağlandığını anlar ve bütün yaptıklarına pişman olur. Ne yazık ki Dilâşub, hayli kan kaybetmiştir, ama Ali Bey'in kendisini anladığı için duyduğu memnunluk büyüktür. Bu memnunlukla, O'nun kollarında ölür. Bu sırada, odada bir yere saklanmış bulunan Mehpeyker, ortaya çıkar ve Ali Bey'e ha-

karet dolu, aşağılayıcı sözler sarfederek, nasıl intikam aldığını haykırır. Ali Bey de, Hırvat'ın Dilâşub'u vurduğu kanlı hançeri yerden alarak, Mehpeyker'in kalbine olanca gücüyle saplar ve yazarın ifadesiyle, "canını Cehennem'e gönderir." O arada, kâtil Hırvat da yakalanır. Abdullah da, uğradığı tehlikeli bir felç ile cezasını bulur. Ali Bey ise, tutuklanarak hapse atılır. Arasıra, hapishane müdürünün izniyle bir gardiyanla annesinin ve Dilâşub'un mezarlarını ziyaret eder, gözyaşları döker. Ancak, bu Son Pişmanlık fayda vermez ve toyluğunun kurbanı denilebilecek talihsiz Ali Bey de, altı ay içinde kederinden ölür.

Görüldüğü gibi romanın konusu çok basittir ve birçok tesadüflerle doludur. Ayrıca, şâirimizin diğer eserlerinde ele aldığı vatan, millet, hak, hukuk, hürriyet.. kavramlarıyla ilgisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte eser, Türk romanının Batılı anlamda ilerlemesi yolunda son derece önemli bir adımdır. Tasvirlerde; eski edebiyatımızın, klâsik şiirimizin etkisi kendini kuvvetle hissettirmekle birlikte; konuşmalar, dil ve üslûp oldukça tabiî ve canlıdır.

İntibah'ın merkezî kahramanı Ali Bey olmakla beraber, romanın en hareketli ve canlı tipi şüphesiz Mehpeyker'dir. Kahramanlarına karşı tarafsız olamayan yazar, O'na en açık ve ağır hücumlarda bulunmaktan çekinmez. Dilâşub için ise, tamamen aksine şefkat ve merhamet dolu ifadeler kullanılır. Kısacası, onlara bir türlü kendileri olmak fırsatı ve imkânını vermez. Adetâ, okuyucuların duygularına tercüman olmak istercesine olaylara üçüncü kişi tavrıyla müdahaleden, karışmaktan geri durmaz ve hattâ bundan, zevk aldığını bile söyleyebiliriz.

Bütün bu ufak tefek ve o devir şartları içerisinde hoş görülebilecek, görülmesi gerekli kusurlarına rağmen İntibah; hem yeni muhtevası ve hem de Avrupaî teknik özellikleri ile Türk romanının önemli, önde gelen eserlerinden birisidir.

2) Cezmi:

Nâmık Kemâl'in, 1297 (1880)'de Midilli'de iken yazmaya başladığı; Recâizâde Ekrem Bey'e gönderdiği 16 Mayıs 1297/28 Mayıs 1881 tarihli mektubunda "yakında bitireceğini" haber verdiği[119] ve Menemenli Rifat Bey'e hitaben kaleme aldığı, 15 Ağustos 1297/27 Ağustos 1881 günkü mektubunda da "bitirdiğini" kaydettiği[120] bu ikinci romanı; İntibah'a göre daha geniş hacimli ve tarihe dayalı bir eserdir. Kendisinin buna ne kadar değer, önem verdiğini ve onu en mükemmel şekilde kaleme alabilmek için, "tarihten felsefeye uzanan bir çizgide bir hayli kitap okuduğunu" ise, gene Ekrem Bey'e yolladığı 28 Mayıs 1881 tarihini taşıyan mektubundan öğreniyoruz. Cezmî'nin altı cüz hâlinde basımı da, 6 Aralık 1883'de tamamlanmıştır. Her cüz çıktığında büyük rağbet görmüş ve 4. cüz'ün neşredilmek üzere olduğu ilân edildiği[121] sırada, 1. ve 2. cüzler satılıp, tükenmiştir. Hattâ 5. cüzün basımı durdurularak, 1. cüzün tekrar basımına geçilmiş; buna sinirlenen Kemâl Bey de, Menemenli Rifat Bey'e Midilli'den yolladığı 3 Haziran 1298/15 Haziran 1882 tarihli mektubunda:

"Cezmi'nin beşinci cüz'ünü basılmakta iken bırakmışlar da, birinciyi basıyorlar imiş. Bu ne demektir? Birinci kalmamış ise bassınlar; fakat beşinciyi te'hirde mânâ nedir?[122]

demekten kendini alamamıştır.

Altıncı cüzün tamamlanmasından sonra, eserin iki ayrı cild hâlinde bir araya getirilmesi ise; gene aynı yıl, yani 1299/1883'de gerçekleştirilmiştir.[123]

Bütünüyle, onbir fasıl (bölüm) hâlinde tertiplenen bu roman;

---

119) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e., cild: III- Midilli Mektupları - s.85

120) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e., ayn. cild s.93

121) Ceride-i Havâdis gzt., nu: 5009, 28 Haziran 1882

122) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e., ayn. cild., s.155

123) "Cezmi, Tarihe Müstenid Hikâye: Eser-i Nâmık Kemâl" İst. Mihran Matbaası, yıl: 1299/1883

o fasılların da rakamlarla gösterilen fıkralara ayrılmasıyle, kırkdört kısımdan oluşmuştur.

Romanın vak'ası, 16.yüzyıl Osmanlı, Kırım ve İran tarihlerinden alınmıştır. Birinci bölümde, bu yüzyılın tarihi hakkında genel bir bilgi verilmiş; Kanuni'nin haşmetinden, İmparatorluğun büyüklüğünden bahisle söz, romanın merkezî kahramanı Cezmi'ye getirilerek O'nun, bu devrin önde gelen simâlarından olduğu kaydedilmiştir.

Cezmi, 962 (1554) yılında doğmuştur. İstanbul civarında bir sipahinin oğludur. Daha iki yaşında iken annesini kaybetmiştir. Anne şefkatinden mahrum büyümüş, babası iyi bir asker olduğu için, oğlunu da askerce terbiye ile yetiştirmiştir.

Tam bir sipahi (binici), yiğit ve cesur bir kimse olduğu kadar, hassas ve sanatkâr tabiatlı, şâir ruhlu özellikleri bulunan Cezmi; genç yaşında önce babasını, sonra da çok sevdiği ve O da iyi bir asker olan amcasını kaybeder. Öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gelir. Bir cirit oyununda gösterdiği büyük başarı üzerine Saray'ın dikkatini çeker ve oranın nüfuzlu isimlerinden Ferhad Ağa'nın himâyesine girer. Ayrıca, Fuzûli'nin Bağdat Kasidesi'ne yazdığı bir nazire ile şâir Nev'î'nin de takdirini ve himâyesini kazanır.

İmparatorluk, İran'a savaş ilân edince; Cezmi de, kahramanlığı ile ünlü Derviş Paşa'nın ordusuna katılır. Ordu, Kırım Hanı Âdil Giray'ın da yardımlarıyle Gürcistan ve Şirvan'ı alarak, büyük bir zafer kazanır. Dönüşte, Kırım askerinin gafletinden yararlanan İranlılar; üzerlerine hücum ederek, Âdil Girây'ı ve Gâzi Giray'ı esir alırlar.

İran Şâhı'nın karısı Şehriyar, Âdil Giray'a âşık olur. O ise, kendisinden yaşça büyük, iki yüzlü, kötü ruhlu bir kadın olan Şehriyar ile ilgilenmez; Şâh'ın kızkardeşi Perihan'la sevişir.

O arada Şehriyar da, Perihan da İran'da taht değişikliği yapmak ve Âdil Giray'ı işbaşına geçirmek hevesine kapılırlar. Âdil Giray Perihan'la anlaşarak, Şehriyar'ı şüphelendirmeden idare

yolunu seçer. Öte yandan Cezmi'nin yardımını ister. O da, kıyafet değiştirerek İran'a gelir; Âdil Giray ve Perihan'la, yapacakları işlerle ilgili bir plân hazırlar. Ancak, Vezir Mirza Süleyman; bir adamı aracılığı ile bu plândan haberdar olur. Şehriyar da, Âdil Giray ile Perihan'ın ilişkisini öğrenir ve öfekelenerek, her ikisinin aleyhine döner. Vezir Mirza Süleyman'la bir tuzak hazırlayarak; İran'da sünnî bir devlet kurmak gâyesiyle hareket eden, Âdil Giray ile Perihan'ın öldürülmelerine karar verirler. Onlar da bunu duyarlar ve kaçmaya niyet ederler. Şehriyar bunu öğrenince, derhal Âdil Giray'ın odasına koşar. Bu,Perihan'ın öldürüleceği saate rastladığı için askerler, O diyerek Şehriyar'ı parçalarlar. Cezmi, yaralanır. Perihan ile Âdil Giray, büyük bir mücadele vermelerine, kendilerini kahramanca savunmalarına rağmen, korucu askerler tarafından şehid edilirler. Cezmi, yakın bir adamı sâyesinde oradan kurtulur. İki sevgiliyi, yani Âdil Giray ile Perihan'ı aynı yere gömerler. Cezmi ise, onları defnettikten sonra yeniden kıyafet değiştirir ve geldiği gibi derviş kılığına girerek, yakın ve sâdık dostu Abbas ile birlikte memleketine doğru yola çıkar.

Görüldüğü üzere, mümkün olduğu kadar tarihî gerçeklere bağlı kalınarak kaleme alınan Cezmi; Nâmık Kemâl'in, İslâm Birliği düşüncesini yayma idealine dayanır. Bu hususta tarihî romanı seçmiş olmasında, Fransız Romantizmi'nin etkisi muhakkaktır. Konunun ve kahramanların gerçekliği ise, kendisindeki romantizmle bütünleşen realist anlayışın canlı bir delilidir.

Kişiler, eser boyunca karakterleri değişiklik göstermeyen "flat-düz" tiplerdir. Sadece yazarın direktifleri doğrultusunda hareket eden kimseler, gibi görünürler. Üzerinde, dikkat ve itina ile durulan Cezmi; sistemli bir terbiyenin seçkin simâsı, şeklinde sunulur. İntibah'daki Mehpeyker ile Dilâşub zıtlığı, burada Şehriyar ile Perihan arasındaki mücadelelerle devam eder gibidir. Tarihe dayalı bütün gerçek yanlarına rağ-

men Cezmi, şâirimizin romantik yönünü en geniş şekliyle ortaya koyan eserlerinden birisidir.

IV- RÜYÂ:

Nâmık Kemâl'in nesirleri içinde, adı anılmaya değer bir eseri de; Magosa'da iken kaleme aldığı ve kansız, ihtilâlsiz şekilde bir hürriyetin gerçekleşmesini hayâl ettiği, "Rüyâ"dır. Bununla ilgili olarak, Zeynelâbidin Reşid Bey'e, 1874 yılında Magosa'dan gönderdiği mektuplarından birinde:

"Rüyâ görmekte veya Rüyâ yazmakta, Londra'daki saray bahçeleri ile Magosa zındanları arasında bir fark göremiyorum."[124]

diyen yazar; onu, basılmak üzere Diyojen gazetesi sahibi Teodor Kasab'a yolladıktan sonra ise, gene Reşid Bey'e hitaben yazdığı başka bir mektubunda:

"Rüyâ'yı gönderdim. Tab'ına; Kasab değil, kahraman kâtil bile cesaret edemez, sanırım. Avrupa'da bastırırsanız, onu bilmem..."[125]

şeklinde konuşmak gereğini duyar.

Konusu bakımından; Nâmık Kemâl'de, Victor Hugo tesirinin en geniş hatlarla kendisini göstermeye başladığı bu eser, aynı zamanda yeni nesir anlayışının ilk seçkin örneklerinden birisidir.

"Bin iki yüz seksen dokuz sene saferinin on dördüncü gecesi görülmüş bir Rüyâ"

başlığı altında kaleme alınan bu kitap:

"Bir akşam üstü Boğaziçi'nde deryâya nâzır (denize bakan) bir bağ köşküne gitmiş, garibâne pencerenin köşesinde oturmuş-idim. Hayâlime ahvâl-i âlem (dünyânın durumu), gönlüme bir garib elem geldi.

---

124) Fevziye Abdullah Tansel. a.g.e.. cild: I. -Magosa Mektupları- s.332

125) Fevziye Abdullah Tansel. a.g.e. ayn. cild., s. 381

Deryâ o kadar lâtif ü râkid (güzel ve durgun) idi ki üzerinde olan ufak ufak mevceler (dalgalar) koyu yeşil bir çemenzâre (çimenliğe) konmuş bir beyaz güvercin alayı zannolunurdu. Hava o kadar âheste-vezân olurdu (sâkin eserdi) ki, yaprakların hareketi ciğer-pâresinin (sevgili yavrusunun) rahatı için gece uykusundan mahrum olmuş bir şefkatli vâlidenin kalbî kalbî (içten içten) söylediği ninnilerden dağınık saçlarına gelen ihtizâzlar (titreyişler) gibi fark olunur olunmaz derecelerde idi."[126]

şeklinde, tabiatla iç-içe bir ruh hâlinin izlerini taşır.

Daha sonra, bir buluttan hürriyet perisi görünür ve çevresine kırılmış zincirleri atarak, ilerler. Heyecan yüklü bir dille esirliğin kötülüğünü, aşağılatıcı durumunu anlatarak; hürriyetin, çok yüce bir ideal olduğunu ve uğrunda seve seve ölümü bile göze almak gerektiğini, belirtir. Bunları takiben de peri, ortasında ayyıldızı ile bir bayrak hâlini alır.

Nihayet şâirimiz, vatanı; huzurlu, mutlu, hür ve sanki cennete dönmüş bir durumda görür. Tam bu sırada uykusundan uyanır. Aynı mutlu anları bir daha yaşamak için yeniden gözlerini kapar ise de, bunun faydasının olmadığını anlar. Tekrar gerçeğe dönmenin, burukluğunu duyar.

Rüyâ'nın en önemli cephesini ise, yurdumuzun geleceği ile ilgili olarak şâirimizin düşüncelerini; duygularıyla birlikte ve bir hayâl estetiği içinde ortaya koymuş bulunması teşkil eder.

V- EDEBÎ TENKİDLERİ:

Sistemli bir öğrenim görmemesine rağmen, çok okuyan ve yazan, böylece devrinde kendisini en iyi yetiştirenlerin başında gelen Nâmık Kemâl; sanat ve edebiyattan, hukuk ve ilâhiyata kadar kazandığı genel kültür çerçevesinde çeşitli gö-

---

126) Nâmık Kemâl, "Rüyâ" -Abdullah Cevdet'in birÖnsözü ile -İçtihad Mecm., cild: II, Kahire 1326 1908, nu: 6, s. 325-330

rüşler ortaya koymuş; yakından tanıma fırsatını, imkânını bulduğu Doğu ve Batı dünyasını muhtelif vesilelerle karşılaştırmış, tahlil ve tenkid yolu ile birtakım sentezlere ulaşmak başarısını göstermiştir.

Bunlar arasında; ince zekâsı, keskin hâfızası,büyük dikkati ile kaleme aldığı edebî tenkidleri ayrı bir yer tutar. Nitekim; 1866 yılında Tasvir-i Efkâr'da çıkan, *"Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmildir"*[127] isimli makalesi, bunun ilk önemli örneğini teşkil eder. Eski Edebiyat'a karşı Yeni Edebiyat'ın ilk beyannamesi sayılabilecek bu yazıda, ömrü boyunca savunacağı edebî fikirler, topluca sergilenmiş gibidir Burada edebiyatı, herşeyden önce bir dil işi olarak ele alan Kemâl Bey, kısaca şu görüşlere yer verir:

"İnsanlığın ortaya koyduğu eserler arasında, sözden daha sağlam ve sürekli bir hâtıra yoktur. Söz, fikir alışverişinde vasıtadır. Fikir alışverişi de, bütün medenî ilişkileri sağlayan bir bağdır. O hâlde güzel bir sözün faydası, bütün insanlığı kapsar ve insanlıkla devam eder Onun için söz, aradan binlerce sene geçse de, tazeliğinden birşey kaybetmeyen bir güzel gibidir. Ancak: canlılığını, sağlamlığını korumalı ve herkesin gönlünde sevgisini o hâliyle sürdürmelidir.

Bir yazı, güzel ifadeden mahrum ise; orada dile getirilen gerçekler, muhafazasız cehver gibidir.

İnsanlıkta sürekli olan kemâldir, olgunluktur; güzellik geçicidir. Halbuki, edebî bir eserde kalıcı olan söz'dür; anlam, geçicidir. Dolayısiyle, eserin sonsuza kadar yaşaması; anlamın, söz ile birleşip, bütünleşmesine bağlıdır. Söz, şöhretin devamını sağladığı gibi; insanların düşüncelerini değiştirmede, kahredici kılıçtan daha etkilidir.

Sözün diğer büyük bir hizmeti de, milletin terbiyesine olan katkısıdır. Bu bakımdan edebiyat, terbiyenin kaynağıdır. Çün-

---

127) Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 416, 16 Rebiü'l-âhir 1283/1866 ve nu: 417, 19 Rebiü'l-âhir 1283/1866

kü edebî bir eser, ahlâkın yükselmesi için değerli kanun hükmündedir. Ayrıca, edebî terbiye; insanın düşüncesini, ufkunu genişletmesi yönünden de Aristo gibi bir yol açıcıdır. Bu yüzdendir ki, bazı bilgili kimseler düşüncenin olgunluğunu; dilin yani sözün, edebiyatın gelişip, olgunlaşmış olmasına bağlamışlardır. Gerçekten, büyük bilginlerin hemen hepsinin; edebî eserler ile dillerini güzelleştiren, süsleyen milletlerin edibleri arasından çıkmış olması, bunun en büyük delilidir.

Bir de edebiyat, millet hayatının dilidir. O yüzden; edebiyatsız millet, dilsiz insan gibidir. Edebiyat, sağladığı büyük faydalar sebebiyle; her millete göre, gâyet kıymetli bir büyük ilim sayılır. Hattâ bizde bu o kadar ileriye, aşırıya varmıştır ki; güzel bir yazı yazmak, kerâmet derecesinde kabul edilmiştir.

Türkçe'de değil fen bilimleri, edebiyatla ilgili bilgileri dahi gerektiği şekilde kitap hâline getirilmediği için; eli kalem tutan kimselerin, öğrenimlerinin çoğunu dillerini kavramaya ayırmadıkça, doğru dürüst birşey yazmaları mümkün değildir.

Halbuki Türkçemiz öyle bir dildir ki, sahip bulunduğu güzelliklerle dünyada en birinci lisanlardan sayılmaya lâyıktır.

Bu anlayış çerçevesinde, edebiyatımız da; memleketimizde ıslâh edilmesi, düzeltilmesi gereken noksanlıklardandır."

Netice itibariyle burada, edebî eserlerde dilin muhakkak halkın anlayacağı şekilde olması gerektiği hususu üzerinde durulmakta ve eski edebiyat, sözü anlaşılmaz şekle sokmakla, bir oyuncak hâline getirmekle suçlanmaktadır.

Hindli Şeyh İnâyetullah Kanbu'nun, Urdu dilinde kaleme aldığı Bahâr-ı Dâniş'i Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Nâmık Kemâl; bu eserin Önsöz kısmında, İran Edebiyatı'nın edebiyatımız üzerindeki etkilerini tahlile ve tenkide tâbi tutmuştur. Edebiyatımızda, *"Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi"*[128] adıyla ün

---

(128) *Nâmık Kemâl, "Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi"* İst. 1303/1885

kazanmış olan bu makalesi de, Magosa'da bulunduğu sırada yazdığı eserlerindendir.

Burada; Doğu edebiyatlarından dilimize hangi eserlerin, ne şekilde tercüme edilmesi gerektiği konusunda da değerli görüşler ortaya konularak:

"Gerçi, İran dili dünyada edebiyatı en bozuk olan lisanlardan biridir. Fakat içinde güzel yazılmış kitaplar da yoktur denilemez. Bilakis, İran'ın Gülistan gibi, Mesnevi gibi binlerce eseri vardır ki, yalnız bir iki tanesi bizde bulunsa idi, Osmanlı Edebiyatı'na sonsuza kadar iftihar vesilesi olurdu.

Muradımız; Arap ve Batı tarzlarının, lisanımızla uyumundan ibaret olan yeni şekli suçlamakla, İran taklitçiliğini açıklamak değildir. Yalnız, İran'ın değerli eserlerinin bir kısmını tercüme ederek dilimize aktarmakla birşey kaybetmez, aksine birçok şey kazanırız, demek istiyoruz. Meselâ, Hümâyunnâme'nin dilimizde tercümesinin bulunması faydalı değil midir? İbn-i Kemâller'in, Fuzûlîler'in, Atâîler'in, Nabîler'in, Râgıblar'ın Acem tarzında olmakla beraber, birçok hikmeti ihtiva eden eserlerini zararlı mı sayacağız? O yolda daha başka birtakım şiirler yazılsa, faydadan uzak mı olur? Eski eserlerimizden ne kadar şikâyetçi olursak olalım, kütüphanelerimizi yakamayacağımız ve milletimizin edebiyat tarihini inkâr ederek, yazı yazmayı bizim tarafımızdan bu asırda hâsıl olmuş bir marifet hükmünde tutamayacağımız, meydandadır.(...)"

denilmiştir.

Nâmık Kemâl'in, 1874'de Bahâr-ı Dâniş'i tamamlayıp İstanbul'a gönderdikten sonra, Magosa'da kaleme aldığı bir başka tenkid eseri de, *İrfan Paşa Mektubu*'dur. Bu fazla iddiâsız yazısı, eski şiiri yermek gayesini taşır

İrfan Paşa, o dönemin eski edebiyat taraftarlarından olup yazdığı şiirlerini, "Mecmua-i İrfan" adı altında toplamıştır. Bu

eserinin Önsöz kısmında; Nâmık Kemâl'in de mensubu bulunduğu yeni edebiyatçıları, "nev-resîdegân", yani "yeni yetişmeler" şeklinde hafife alır ve bazı sitemlerde bulunur. O da, buna karşılık, eskilerin edebiyat anlayışlarına çatarak; "kendilerinin Avrupa dil ve edebiyatıyla uğraşıp, güzel yazmak ve güzel düşünmek kararında olduklarını"[(129)] belirtir.

"Son Pişmanlık (İntibah)" romanının *Önsöz* kısmında da; Avrupa Edebiyatı'na uymak, onu taklid etmek zorunda olduğumuza temasla; Roman, Romantik kelimeleri hakkında ve Shakespeare, Walter Scott, Schiller, Lord Byron, Victor Hugo, Alfred de Musset gibi her kitabı iki üç yılda bir kere, iki üç yüz bin nüsha basılmakta olan büyük edebiyatçılarla ilgili açıklamalarda bulunur.

Ziyâ Paşa'nın, Harâbât isimli ve klâsik tarzdaki şiirlerden oluşan antolojisinin birinci cildini tenkid amacıyla hazırladığı *"Tahrîb-i Harâbât"*; 1874'de, gene Magosa'da kaleme alınmıştır. Bundan; önce, Zeynelâbidin Reşid Bey'e gönderdiği Kasım 1874 tarihli mektubunda söz eden[(130)] şâirimiz; "Tahrîb-i Harâbât, benim değil sizindir; nasıl isterseniz, öyle neşredersiniz."[(131)] diyerek; yayımlanması işini de, Reşid Bey'le birlikte İstanbul'daki dostlarına bırakır. Bu eserinin yazılış sebebinin ise, Ziyâ Paşa'ya karşı bir tavır almak değil; Onun edebiyatla ilgili görüşlerinin, kendi kanaatine göre yanlışlığını göstermek, oldtığunu belirterek:

"İki yıl zından-bend olan bir adama bir selâm göndermeyen zât, O'nun ile ülfetinden, refâkatinden bahsetmekle pek haklı olamaz sanırım."[(132)].

---

129) Mecmua-i Ebuzziyâ cild: I, yıl: 1297, s. 193-209

130) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, cild: I, s.322

131) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, ayn. cild., s. 336

132) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, s. 388

demekten de kendini alamaz.

Burada; amaçlarının, edebiyata yenilik yolunda hizmet etmek olduğunu, halbuki Ziyâ Paşa'nın Harâbât ile eskiyi diriltmeye çalıştığını, bunun hoş karşılanmasının imkânsızlığını ifade ile önce O'nu yüceltir, sonra da hiddete kayan bir üslupla:

Ey mefhar-i zümre-i edîbân
Sensin bize tercemân-ı irfân

Bu mesleğe sen müeyyid oldun
Ol hikmete belki mûcid oldun

Tercî ile fikri kıldın ihyâ
Terkib ile şi'ri etdin ihyâ

Hürriyet'e yazdığın makâlât
Kadr-i hünerin ederdi isbât

Tarz-ı Acem'i niçündür ihyâ
Kilk-i edebe papaklar iksâ

Elvermedi mi Nedîm ü Nef'î
Şi'rin bize var mı hiç nef'i

En parlağı en büyük yalandır
Doğrusunu bul beni inandır

Nazmında hikem yolun açarken
Nesrinde dürr ü güher saçarken

Bilmem neden etdin intihâbı
Meydana getirdin ol kitabı

Herkes ana mı mukallid olsun
Söz yine yalan dolan mı dolsun

Eslâfı ya etmek içün ibcâl
Lâyık mı mu'âsırîni iğfâl

(Ey, bütün ediblerin övülmeye lâyık olanı! Sen, bize olgunluğun tercümanısın, en seçkin örneğisin.
Bu mesleği sen güçlendirdin: o hikmetin yaratıcısı belki sensin.
Terci-i Bend'in ile düşünceyi canlandırdın, Terkib-i Bend ile de şiiri dirilttin.
Hürriyet gazetesine yazdığın yazılar, senin hünerinin değerini isbat ederdi.
O hâlde Fars edebiyatını, niçin diriltmeye çalışıyorsun? Sanatkâr kalemine, neden papaklar giydiriyorsun?
Nedim ve Nef'i yetmedi mi? Bu şiirin, bize hiç faydası var mı?
Bunların en parlağı, en büyük yalandır. Eğer içlerinde doğrusu varsa, bul ve beni inandır.
Şiirinde hikmetli sözler söylerken, nesrinde inci ve cevher kadar kıymetli şeyler kaleme alırken;
Bilmiyorum: neden öyle eski şiirlerden seçerek, o kitabı Harâbât'ı- meydana getirdin?
Herkes onu taklid mi etsin ve böylece söz, edebiyat yine yalan dolan mı dolsun?
Eskileri yüceltmek için; yenileri, çağdaşları kötülemek, gençleri yanıltmak doğru mudur?)

şeklinde tenkid eder. Hattâ, Ziyâ Paşa'nın; "Nef'î'yi, Van'lı göstermek" gibi bir yanlışından hareketle:

Ey vâkıf-ı | her mekânı Rûm'un
Bir adı da Van mı Erzurum'un

diye, alaya alır.

1875 yılında, Magosa'da yazdığı ve Harâbât'ın ikinci ile üçüncü cildini tenkid eden *Takib-i Harâbât*, kısaca *Takib* adıyla da bilinmektedir. İlk defa 1300/1882'de İstanbul'da neşredilmiştir.[133]

Tahrib-i Harâbât'a göre, daha ağır hücumları ihtiva eden Takib'in; "Ziya Paşa merhûma, mektub sûretinde tahrir ü irsâl

---

133) Nâmık Kemâl, "Takib" Mecmua-i Ebuzziyâ, -III İst. 1300/1882, s. 929-938; s. 961-972; s. 993-1004; s. 1025-1036; s.1059-1068; s.1089-1099; s.1121-1132

olunmuştur (yazılmış ve gönderilmiştir)." notu ile yayınladığını görüyoruz.

Burada; Ziyâ Paşa'nın Harâbât'a aldığı şiirlerde eskilerden ziyade, kendisine ait olanlara yer verdiğini belirten Kemâl Bey; alayın da dozunu artırdığı bir çizgide şöyle konuşur:

"Eslâf u muâsırînin âsârında (eskilerin ve çağdaşların eserlerinde) Terci ve Terkib-i devletleri (yüksek şahsınızın Terkib-i Bend'i ve Terci-i Bend'i) kadar olmasa bile Rehâyî'nin:

Hemân ağlayı geldim âleme ağlayı gitdim ben
San ol nilüferim kim suda bitdim suda yitdim ben

beyti ile merbût (bağlı) olan Müseddes'inden birkaç kat ziyâda ma'kûl u makbûl (akla uygun ve değerli) şeyler bulunup da intihâb etmek (seçmek) mümkin idi zannederim.

Suda gark olmak başkadır, gözden yaş akıtmak yine başkadır. Değil mi? Hele o mısraları vezne getirmek içün insan var kuvveti bâzû (pazu)ya vererek sadâsını (sesini) yangın bekçisi feryâdına, yüzünü lâstikden yapılma ma'hûd (herkesin bildiği) maskara resimler şekline getirmek mecburiyetinde bulunduran sözleri şi'r addetmek (şiir saymak), bilemem ki hüsn-i tabiate nasıl tevâfuk eder (zevk güzelliği ile nasıl bağdaşır)?"

Netice itibariyle, her iki eseri de; Harâbât'ın, dil ve üslûb'dan muhtevâ'ya kadar, çeşitli yönleriyle esaslı bir şekilde tenkididir[134].

Nâmık Kemâl'in, Magosa'da kaleme aldığı bir diğer tenkidi *"Mes-Prison* (Me-Prizon) *Muâhaze-nâmesi"*dir. Bu eser, ilk defa Ebuzziyâ Tevfik Bey tarafından, *"Mes-Prisons Tercümesi Üzerine Muâhaze-i Kemâl"* başlığı altında Mecmua-i Ebuzziyâ'da tefrika edilmiştir[135]. İkinci tefrikası da, gene aynı mec-

---

134) Bu hususta fazla ve etraflı bilgi için bkz: Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, "Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl" İst. 1972, s. 13 v.d.

135) Mecmua-i Ebuzziyâ. -IV- 1302/1884. s. 1413-1418; s. 1441-1452; s.1473-1483

muada ve bu defa, *"Mes-Prisons Tercümesi Hakkında Kemâl Bey'in Mülâhazâtı"* ismiyle yayınlanmıştır[136]

Mes-Prisons veya asıl adı ile, Le Mie Prigiono, ünlü İtalyan şâiri Silvio Pellico (1788-1857)'nun hapishane hâtıralarıdır. Bu hâtıraları, Recâizâde Mahmud Ekrem Bey, Fransızca'sından Türkçe'ye çevirmişti. Nâmık Kemâl de, Silvio ile kendi hayatı arasında bazı benzerlikler bulmuş, bu bakımdan eseri hayli benimsemiş ve duygularını, düşüncelerini dile getirmek amacıyle bu muâhaze-nâmeyi (tenkid'i) yazmıştır.

Burada; vatan, millet, hürriyet, hak, hukuk.. gibi yüce kavramlar uğrunda çektiği sıkıntılara, tam bir metanet ve dirayetle göğüs geren Kemâl Bey'in, âdetâ gurur ve heyecan tablosu ile karşı karşıya buluyoruz.

Nâmık Kemâl'in bir başka ve ünlü tenkid eseri ise, *"Renan Müdâfaa-nâmesi"* adıyle, 1883'de Midilli'de kaleme aldığı risâledir. Bunu, oradan 25 Haziran 1299/7 Temmuz 1883 tarihinde Menemenli Rifat Bey'e gönderdiği mektubunda:

"Renan'ın cevabı, Ramazan içinde başlanacak değil miydi ya? Başladım."[137].

diyerek, haber verir.

Ernest Renan, 1823'de doğmuş ve 1892'de ölmüş Fransız yazarıdır. Kemâl Bey'in tenkid ettiği konferansını, 29 Mart 1883'de Sorbon'da vermiştir. "L'Islamisme et la Science" isimli bu konferansında; "İslâm dininin ilerlemeye, gelişmeye, ilim ve medeniyete engel olduğu" iddiâsında bulunmuştur.

Böylece, şâirimiz de; İslâmiyet'in savunması esasına dayalı bu eserini âdetâ bir ibâdet sayarak, babası Mustafa Âsım Bey'e hitaben şunları yazar:

---

136) a.g.mecm., nu: 129, 1330/1911, s. 8-14; nu: 130, s. 37-43; nu:131, s.91-94 nu: 132, s. 114-119; nu: 133, s. 149-153; nu: 134, s. 168-175.

137) Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, cild.III, s. 299

"Şimdi büyük bir ibâdet ile meşgulüm, amma bendenizin elimden gelecek bir ibâdet... Fransa'nın en meşhur müelliflerinden (yazarlarından) Ernest Renan, şimdi İslâmiyet'in maarife mâni olduğuna dâir bir hutbe irâd etmiş; risâle şeklinde de basılmış... Bihevli'llâhi-Teâlâ (Allah'ın izniyle) ekser delillerini gene Frenk kitablarından ve hattâ kendisinden alarak, O'nu gönlümün istediği gibi tepeliyorum."(138)

Müdafaa-nâme'nin bitişini ve kendisini hayli zorlayan özelliğini ise, Menemenli Rifat Bey'e yolladığı 20 Ağustos 1299/1 Eylül 1883 tarihini taşıyan mektubundaki şu satırlarından öğreniyoruz:

"Renan Müdâfaası bitti; fakat bir tarafa gitmedi. Tashihi (düzeltilmesi) güç, şakaya gelir şeylerden değil..."(139)

Bu eserinin, kendisine oldukça huzursuz anlar yaşattığını, hattâ neredeyse bir krizin eşiğine kadar getirmiş olabileceğini de; gene Menemenli Rifat Bey'e yazdığı, 25 Teşrin-i evvel 1299/6 Kasım 1883 tarihli mektubundan anlıyoruz:

"Renan Müdâfaası'nı beğenmedim; bastırmayacağım desem beğenir misin? Vallahi o dereceye geldim; al senin olsun, kimin olursa olsun, tek ben kurtulayım!..."(140)

Netice olarak, şâirimiz burada; aklî, naklî, tarihî ve sosyal delillerle Renan'ın ileri sürdüğü çeşitli görüşleri çürütmeye çalışır. Meselâ, Renan'ın:

"İslâmiyet'in müdâfaasında bulunan hürriyet taraftarları, Müslümanlığın ne olduğunu bilmezler.

hükmüne karşı:

"Hürriyet taraftarları İslâmiyet'i bilmiyorlarsa, Mösyö Renan ne güzel biliyor!. Dinin kavâ'id-i siyâsiyyesi (siyâsî kâi-

---

138) *Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, ayn. cild., 8 Temmuz 1299/20 Temmuz 1883 tarihli mektup, s. 305*

139) *Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, ayn. cild., s. 317*

140) *Fevziye Abdullah Tansel, a.g.e, s. 348*

deleri), zaten akıl ve hikmete tamamen muvâfıkdır (uygundur)."

cevabını verip, "bu ve benzeri iddiâların, sırf cehâletten, bilgisizlikten doğan bir vehmin, kuşkunun eseri olduğunu" söyler.

Nâmık Kemâl'e göre; "Avrupa'da İslâmiyet'i inceleyenler, ya Hristiyanlığa inanmıştır, ya da Hristiyan değildir. Dolayısiyle, İslâmiyet'i tetkik eden Avrupalılar, ilmin uyulması gereken objektifliğini, tarafsızlığını gösteremezler. Hristiyanlık, hükmü kaldırılmış dinlerden olduğundan; İslâm bilginlerinden birisi Hristiyanlığı incelese, araştırmalarını pek tarafsız ve pek gerçekçi bir çizgide yapabilir. İnançsız olan Avrupalı araştırıcıların hemen hepsi, sadece İslâmiyet'e değil, bütün dinlere karşıdırlar ve dinlerin terakkiye, ilerlemeye engel en büyük esaret zinciri olduğunu kabul ederler."

Renân'ın sözlerinden; "İslâmiyet'e inanmış bir adamın, ilim dostu olmasına bir türlü ihtimal veremediğinin anlaşıldığına" işaretle, bunlara karşı da:

"Allah, hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilirse, muhakkak ki O'na çok hayır verilmiştir. Bunları, ancak olgun akıl sahipleri anlar."

ve:

"De ki: Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu?"

"Ey Rabbim, benim ilmimi artır, de!..."

şeklinde Âyetler'le;

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Bir âlimin ölmesi, âlemin göçmesi gibidir."

"Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."

tarzındaki Hadisler'i, delil olarak sıralar.

Renan'ın diğer dinler hakkındaki düşünce ve tesbitlerini de kendince değerlendiren şâirimiz, nihayet şu kesin hükmünü verir:

"Renan, hiçbir dine mensûb değildir; yani, dinsizdir!"[141]

Nâmık Kemâl'in, edebiyat ve edebî türler hakkındaki düşüncelerini hayli geniş bir şekilde ele alıp, yer yer tahlile ve tenkide tâbi tutan eseri de. *"Mukaddime-i Celâl"* adı ile bilinen *"Celâleddin Harzemşah Mukaddimesi"*[142]dir. Dokuz bölümden oluşan bu uzun makalesinde, yeni edebiyatın Avrupaî tarzda gelişebilmesinin şartlarını sıralayarak, eski edebiyat anlayışına şiddetle karşı çıkar. Ayrıca, edebî türlere temasla; bilhassa, roman ve tiyatro hakkında etraflı bilgiler verir. (Bu hususa, roman ve tiyatro bahislerinde değinildiği için, burada tekrarlamıyoruz.)

Eser; tertip şekli itibariyleVictor Hugo'nun, Cromwell Önsözü'nü örnek almış olabilir.

VI- TARİHE AİT ESERLERİ:

Edebiyatın yanısıra ve hattâ onunla bütünleşen bir çizgide, tarihe karşı da çok özel bir ilgi duyan, sevgi besleyen Nâmık Kemâl; bu konuda önce küçük araştırmalar yaparak işe başlamış, daha sonra bunları genişletip, geliştirerek devam ettirmiştir. Tarihe bağlılığının temelinde ise, daha küçük yaşlardan itibaren babasından ve dedesinden aldığı tarih zevkinin, terbiyesinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

O'na göre tarih; "herşeyden evvel, geçmişten geleceğe haber ulaştıran bir vasıtadır. Dıştan bakınca, sanki bir hikâyeden ibâret görünür; fakat aslında, taşıdığı yüksek bilgilerle devlet idare etme sanatının en büyük yardımcılarındandır. Bu

---

141) Nâmık Kemâl, "Renan Müdâfaa-nâmesi" İst. 1326/1908, s. 15.Bu konuda, karşılaştırmalı bilgi için bkz: Dr. Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'in Renan Müdâfaa-nâmesi" İst. 1979

142) Nâmık Kemâl, "Mukaddime-i Celâl" Mecmua-i Ebuzziyâ -IV- 1302/1884, s. 1183-1191; s. 1215-1224; s.1249-1254; s. 1281-1287; s. 1313-1317; .s.1342-1352; s.1377-1384

bakımdan, bütün gerçekleri ile bir milletin tarihi bilinmezse, sonsuza kadar yaşaması ve ilerlemesi için gerekli olan sebeplerin varlığı yokluğu nereden öğrenilecektir? Çünkü, siyâsî olaylar; gözle görülen, elle tutulan maddî cisimlerden değildir. Böylece onların, matematiğin dayandığı akla bağlı birtakım prensiplerle, kurallarla çözülmesi mümkün değildir. Bu sebepler dolayısiyle, İdâre'nin başında bulunan kimselere, yani devlet adamlarına; işlerini doğru yolda devam ettirebilmeleri için, Tarih ilminden başka bir vasıta, yardımcı yoktur. Zira, tarih bilmeden yapılan şeyler; yalnız zararlı değil, bazen de gülünç olur ve Hükûmet'in ciddiyetini, ağırbaşlılığını, haysiyetini, şerefini zedeler."

İlk baskısı, 1306/1888'de İstanbul'da yapılan "Osmanlı Tarihi" nin, "Mukaddime" (Önsöz) kısmında, ayrıca şu görüşlere yer verir:

"Tarih bilgisi herkese lüzumludur ve bu, asrımızda açıkça kabul edilen hususlardan birisidir. Böylece, bütün vatandaşlarını mecburî tahsile tâbi tutan büyük milletlerde, Tarih ilmi de yazı gibi, matematik gibi okutuluyor.

Çünki gerçek şudur ki; herkes için, daima söylediği kelimeyi yazamamak veya hergün aldığı şeylerin parasını hesap edememek, ne kadar insanlığın derecesini küçültecek bir kusur ise; aynı şekilde ferdi, vatandaşı bulunduğu, sâyesinde yaşadığı cemiyetin ve belki insanlık âleminin en büyük adamlarından, büyük hâdiselerinden bütün bütün habersiz olmak da o kadar ayıp sayılacak bir bilgisizliktir."

Görüldüğü üzere, tarih bilmemeyi; tam bir kusur, noksan, hattâ ayıp sayacak kadar işi ileriye götüren ve dolayısiyle konuya nasıl önem verdiğini açıkça vurgulayan Nâmık Kemâl; tarih ilminin, aynı zamanda insan zekâsının gelişmesine, olgunlaşmasına da çok büyük hizmetleri, yardımları olduğu inancındadır. Çünki, O'na göre insandaki akıl kuvveti öyle nurlu bir cevherdir ki; ne kadar kullanılır, yani çalışır ise, o kadar parlaklık kazanır. İşte tarih; zaman ve mekânı aşarak, kos-

koca insanlık âleminin birkaç bin senelik büyük hâdiselerini ayrıntıları ile gözler önüne serer, onları birbiriyle karşılaştırır, gizli ve anlaşılması güç işleri aydınlatır, onlardan birtakım sonuçlar çıkarır. Bütün bunlardan dolayı:

"Tarih kadar zekâyı geliştirici, düşünceyi ilerletici başka bir bilgi |kaynağı.hazinesi mi bulunur?"[143]

tarzında konuşmaktan kendini alamaz ve enteresan bir benzetme ile çeşitli ilimleri, düşünceyi yalan yanlış saldırılardan korumak için yapılmış demirden bir kale; tarihi de, o kalenin mühim burçlarından birisi olarak görür.

Tarih ilmi açısından, Nâmık Kemâl'in üzerinde durduğu diğer dikkate değer bir nokta da; onun, yalnız zekânın gelişmesine, düşüncenin ilerlemesine değil; vicdan temizliğine de çok büyük hizmetler eden bir bilgi, hüner hazinesi olmasıdır.

Tarihî gerçekleri bilmenin, gönüllerdeki millî muhabbeti, vatan ve millet sevgisini bir kat daha artıracağı düşüncesine de tam anlamıyle sahip bulanan şâirimiz, bu inançla:

"Bu faydalardan hiçbiri mevcut olmasa bile, Tarih'in yine de ayrı bir yararı vardır ki, hepsine üstün gelebilir: O da, insanın birşey bilmesine, öğrenmesine ettiği hizmettir." der.

Dünyanın her tarafında, insan için faydayı sâdece maddî şeylerde arayanlara göre; tarih, edebiyat gibi sosyal ilimler, yanlış bir düşünce ile yararsız sanılabilir. Şâirimizin böylelerine verdiği mantıklı cevap, bu anlayışı bütünüyle değiştirecek bir nitelik taşır:

"Fransız yazarlarından, eğlenceli hikâyelerinde üstün bir güce¡sahip olan Rabelais; (bir yemek icat etmek, bir yıldız keşfetmekten insanlık için daha faydalıdır.) demiş. Gerçekten, menfaat yalnız maddiyatta aranılacak ise, bu söz doğru olabilir. Fakat insanın bir de rûhî, yani mânevî gıdâsı ihtiyacı olduğu düşünülürse; yeni bir yıldız bulmaktan duyulan sevinç,

143) *Nâmık Kemâl. "Osmanlı Tarihi" İst. 1306. s.3*

ilimden büyük haz alanlara göre, her türlü maddî zevkten üstündür.

Ya tarihin taşıdığı bilgi ne kadar geniş, ne kadar uğraşmaya değer şeylerdir. İnsan, maddî gücüyle büyücek bir taşı yerinden kaldıramazken, mânevî gücü sâyesinde yeryüzüne hâkim olmuş; isterse denizini karaya, karasını denize, ovasını dağa, dağını ovaya çeviriyor. Yerin altında nehirler buluyor, denizde yüzüyor, tabiatın her kuvvetine gâlip geliyor, dehşetli yıldırımına, azametli güneşine varıncaya kadar hizmetinde kullanıyor."

Onun içindir ki,-işte bütün bu durumları insanlığın gözleri önüne sermesi bakımından-Tarih'i; "dünyanın en lezzetli, en merâklı bir seyretme, ibret alma vasıtası" sayar.

Neticede, Nâmık Kemâl; yukarıda kısaca belirtmeye çalıştığımız noktalar etrafında, bizzat işe girişerek tarih çalışmaları yapmış ve Osmanlı Tarihi'nden başka; İslâm Tarihi[144], Devr-i İstilâ[145], Evrâk-ı Perişân[146], Bârika-i Zafer[147], Silistre Muhâsarası[148], Kanije Muhâsarası[149] gibi eserlerini kaleme almıştır.

Tarih düşüncesini ve sevgisini, benliğini kuşatan heyecan dolu destan ruhu ile birleştiren Kemâl Bey; o günkü şartlar içerisinde, çökmeye başlamış İmparatorluğun kurtuluşunu, esaslı ve sistemli bir tarih şuurunun uyanmasında görür. Nitekim, gerek yurd içinde ve gerekse yurd dışında ömrü boyunca tarih kitpları okuması, onlar üzerinde düşünmesi ve

---

144) Nâmık Kemâl, "İslâm Tarihi" Türk Tarih Kurumu Arşivi, -Eski harfli, el-yazması eserler bölümü -numarasız.(Eski harflerle hiç neşredilmemiş bu eserin, orijinal yazma nüshasıdır. Altı yüz varak civarındadır.)

145) Nâmık Kemâl, "Devr-i İstilâ" İst. 1288/1871

146) Nâmık Kemâl, "Evrâk-ı Perişan" İst. 1288/1871

147) Nâmık Kemâl, "Bârika-i Zafer" İst. 1288/1871

148) Nâmık Kemâl, "Silistre Muhâsarası" İst. 1290/1873

149) Nâmık Kemâl, "Kanije Muhâsarası" İst. 1941

nihayet bizzat kendisinin de tarihî eserler yazması, bu konudaki ısrarlı dikkatinin tezahürleridir. Diğer taraftan, gençliğin; tarihindeki büyük devlet adamlarını, seçkin millî şahsiyetlerini örnek alarak yetişmesinin de son derece yerinde, faydalı, hattâ gerekli olduğuna yürekten inanır. Bu inançla, daha henüz yirmiiki yaşında iken; İstanbul'un Fethi'ni ve Fâtih Sultan Mehmed'i övünerek anlatan "Bârika-i Zafer"(Zafer Şimşeği) adını verdiği eserini yazmıştır " Devr-i İstilâ"da ise; Sultan Osman'dan, Kanûnî'ye kadar Osmanlı Devleti'ni kuran, yükselten pâdişahları ayrı ayrı tanıtır. "Evrâk-ı Perişân"-'da; yüksek ahlâkı ile bir merhamet ve asâlet âbidesi olarak gördüğü Selâhaddin Eyyûbî'yi ve yaptığı işleri nakleder. Bunu, Fâtih ve Yavuz Sultan Selim bölümleri izler. Meselâ, Fâtih Sultan Mehmed için:

"Orta boylu, iri kemikli, geniş omuzlu, bedeninin üst tarafı bacaklarından daha uzun, kaşları kavisli ve yüksek, çehresi beyaz üzerine ateş kırmızısı bir renkle süslü, saçı sakalı siyah ve kıvırcık boyunu ön tarafına doğru eğerek yürüyen bir kimseydi. Ancak, en dikkati çeken yanı; alnının genişliği ve saflığı, şâhâne gözlerinin parlak oluşu, şâhin gagasını andıran burnu idi. Bu belirtiler; sanki yaradılışındaki fazla zekâsı, keskin bakışı ve büyük merhametiyle yoğrulmuştu. Üstün ahlâklı, askerlik, kumanda etme, yönetme zevki ile doluydu."

derken; Yavuz Sultan Selim hakkında da şunları yazar:

"Kendi, dünyayı değiştirmek gücünde bir kâbiliyet ile yaradılmış iken; zaman ve imkân müsâit olmadığı için kırkiki yaşına girinceye kadar ehliyetsiz, beceriksiz kimseler elinde bulunan Devlet'in yükselmesine engel olan durgunluğa üzüntüyle bakarak ömür geçirdi. Ancak bu zaman zarfında, çok esaslı bir ilim ve edebiyat tahsil etti.

Mert, zeki ve üstün yaradılışlı bir kimseydi. Karşısındaki tehlike ne kadar büyürse, onunla uğraşma hususundaki yüce azmi de o ölçüde artıyordu. O, gerçekten dünya hârikalarından sayılmaya değer bir tarih timsâlidir."

Sonuç olarak, bütün bu belirtmeye çalıştığımız hususlar çerçevesinde diyebiliyiriz ki: Nâmık Kemâl'in, fikir ve duygu dünyasının özünü teşkil eden temel değerlerden tarih düşüncesi ve sevgisi; millet varlığının, hayatının ayrılmaz bir parçasıdır[150].

VII- MEKTUPLARI

Nâmık Kemâl'in eserleri arasında, özel ve resmî mektuplarını da anmak yerinde olur. Çünki, O'nun İstanbul, Paris, Londra, Magosa, Midilli, Rodos ve Sakız gibi yerlerde, çeşitli zamanlarda kaleme aldığı; babasından Saray'a, çocuklarından arkadaşlarına varıncaya kadar muhtelif kimselere gönderdiği bu mektuplarda; şâirimizin eserleri, dil ve edebiyat hakkındaki görüşleri, hukuk, siyaset, din, rejim... v.b. konular etrafındaki düşünceleri, kendisinin eserlerine yansımayan husûsî yönleri, samimî duyguları, hattâ keskin zekâsı ile bütünleşen mizâhî yönü yer almaktadır[151].

Bunların şahıslara gönderilmiş olanlarında, kendisinin son derece sıcak ve teklifsiz diyebileceğimiz üslûbunu buluyoruz. Hele kızı Feride Hanım'a yazdıkları; Kemâl Bey'in babalık şefkatinin yer yer tatlı takılmalarla, nezih sitemlerle gülümsediği satırlarla doludur. Ayrıca gene onlarda, çocuk lisanında görülen taklidî konuşmalara dayalı, yakıştırmalara bağlı yapmacık kelimeler de dikkatimizi çekmektedir. Nitekim:

"İki gözüm Feride'ciğim,

Gördün mü ettiğin tenbelliği? Bana bu hafta mektup gön-

---

150) Bu konuda, daha fazla bilgi için bkz: Doç. Dr. Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'de Tarih Düşüncesi ve Sevgisi" Türk Dünyası Tarih Dergisi İst., Şubat-1987, sayı:2 s. 35-37

151) Şâirimizin, mizâhî mektupları hk. bkz: Dr. Önder Göçgün, "Nâmık Kemâl'in Mektuplarında Sitem, Hiciv ve Mizah" Hayat-Tarih ve Edebiyat Mecm., Nisan-1979 sayı: 4, s. 29-32

dermemenin mânası var mı idi? Bir daha yaparsan darılırım... Kasnak işliyormuşsun; hiç adam, kıymetli babacığına eli ile birşey yapıp göndermez mi?

ve:

"Çiçik Ala'cığım,

Senin sakallı horoza bir gelin hanım buldum; Binbaşı'nın harem-i muhteremleri kadar siyah, kocası gibi sakallı... Bunun fazla olarak bir de çakşırı, yahut Ermenice caşhoru var. Geldiği gibi, zannederim ki horoz ötmeği bırakır; onun yerine (Kara biberim, nasıl edelim) şarkısını söylemeye başlar.."

gibi...

Nâmık Kemâl'in mektuplarını ilk defa oğlu Ali Ekrem Bolayır, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra topluca yayınlamaya teşebbüs etmiş ve bu münasebetle, babasından naklen şu bilgileri vermiştir.

"Kemâl için de kendi mektupları pek kıymetli idi. En ziyâde seve seve yazdığı şeylerin mektupları olduğunu dâima söylerdi. Hususî mektuplarının envâ'ı (çeşidi), âdetâ tahdîd ve kasr edilemeyecek (sınırlanıp, kısaltılamayacak) kadar kesîrdir (çoktur). Zirâ, yalnız kendisinin değil, dostlarının, arkadaşlarının, çocuklarının, şâkird(öğrenci)lerinin, hattâ hizmetçisinin mektuplarını yazmaktan bir lezzet, bir haz duyardı."(152)

Denilebilir ki, pek az edebiyatçımız Nâmık Kemâl kadar Mektup türüne değer ve önem vermiştir. Bunda, O'nun -yukarıda belirtildiği gibi- mektup yazmayı ve okumayı çok sevmesi ile birlikte; kırksekiz yıllık ömrünün, yirmiyedi yaşından itibaren aşağı yukarı yirmi yıla yakın süresini İstanbul dışında, âilesinden ve yakın dostlarından uzakta geçirmiş olmasının payı da herhalde büyüktür.

Daha sonra, Midhat Cemâl Kuntay tarafından hazırlanan

---

152) Ali Ekrem, "Külliyât-ı Kemâl Tab' Olunuyor" İst. 1326, s. 35

Nâmık Kemâl ile ilgili kitapta, yeri geldikçe bazı mektupları yayınlanmıştır[153].

Bu mektupların, en geniş şekliyle ve açıklayıcı notlar eklenerek neşrini ise, Fevziye Abdullah Tansel gerçekleştirmiştir. Üç ayrı cild hâlinde hazırlanan ve toplam yediyüzondört mektuba yer verilen eser, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" adı altında Türk Tarih Kurumu tarafından, sırasıyla 1967, 1969 ve 1973 yıllarında yayınlanmıştır[154]

Diğer taraftan, Prof. Dr. Ömer Faruk Akün de, 1972'de neşrettiği "Nâmık Kemâl'in Mektubları" adını taşıyan eserinde; Fevziye Abdullah Tansel'in yukarıda sözünü ettiğimiz kitaplarının ilk iki cildini ele almış, tahlile ve tenkide tâbi tutmuştur[155].

Sonuç olarak, kısaca belirtmek gerekirse; şiirlerinden romanlarına ve tiyatrolarına, gazeteciliğinden tarihî eserlerine ve mektuplarına kadar Nâmık Kemâl: Türk Edebiyatı Tarihi'nde çok okuyan, yazan, öğrenmeye ve öğrendiklerini de öğretmeye çalışan ediblerin en seçkinlerindendir. O duygularıyle son derece samimî, heyecanlı bir vatanperver; düşünceleriyle, iyi bir rehberdir. Milletine, onun inancına, kültürüne, tarihine, geleneklerine gönülden bağlı; lâkin, medeniyet yolunda yeniliklere açık, modern ilme, sanata âşık mümtaz bir millî kıymettir.

İşte onun içindir ki, Büyük Kurtarıcı ve Yeni Türk Devleti'nin kurucusu yüce Atatürk başta olmak üzere; vatan semâ-

---

153) Midhat Cemal Kuntay, "Nâmık Kemâl-Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında" İst. 1944

154) Bu konu ile ilgili açıklayıcı bilgi için bkz: Fevziye Abdullah Tansel. "Nâmık Kemâl'in Mektupları" Ank. 1967. cild: I. -Önsöz kısmı- s. XIII-XLVIII

155) Bunlar hakkında, vesikalara dayalı fazla bilgi için bkz: Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1669 İst. 1972

larında yankılanan her gür seste, Nâmık Kemâl'in ruhlarda uyandırdığı ve gelecek nesillere emanet ettiği ulvî heyecanın izlerini bulmak mümkündür.

*
* *

ESERLERİNDEN SEÇMELER

GAZEL

Hasret-i cânân ile devrâna kıldım elvedâ
Âzim-i sû-yi fenâyım câna kıldım elvedâ

Bir garîb âvâre-i hecrim hezâr efsûs kim
Çıkmadan can sîneden cânâna kıldım elvedâ

Şevk-i dîdârıyle mahv-ı cân edüp pervâne-var
Ol çerâğ-ı hüsne yana yana kıldım elvedâ

Ağladım hüzn ile hûn oldu dil-i sengîn-i çerh
Bezm-i dehre şöyle mahrûmâne kıldım elvedâ

Azm-i dârü'l-mülk-i aşk ettim yine San'an misâl
Sâkinân-ı Kâbe-i îmâna kıldım elvedâ

Feyz-i tecrîd ile NÂMIK azm-i ıtlâk eyledim
Şeş cihât-ı âlem-i imkâna kıldım elvedâ

HÜRRİYET KASİDESİ

1.) Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetden
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetden

2.) Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetden
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez i'ânetden

3.) Hakîr olduysa millet şânına noksân gelir sanma
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetden

4.) Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i **vatandandır**
Ne gam râh-i vatanda hâk olursa cevr ü mihnetden

5.) **Mu'îni** zâlimin dünyâda erbâb-ı **denâ'etdir**
Köpekdir zevk alan sayyâd-ı bî-insâfa **hizmetden**

GAZEL

Sevgilinin özlemi ile, "dünyaya elvedâ" dedim; ben artık yokluk ülkesine gitmeye karar verdim, onun için de "canıma elvedâ" dedim, yani kendi varlığımdan vazgeçtim.

Ayrılık dolayısiyle başıboş, kimsesiz kalmış bir garibim; bu bakımdan binlerce yazıklar olsun ki, canım tenimden çıkmadan "sevgiliye elvedâ" dedim.

Pervâne gibi, sevgilinin yüzüne kavuşabilmek aşkıyle canımı mahvedip, yana yana "o güzellik ateşine elvedâ" dedim.

Hüzünle ağladım, feleğin taş kalbi kanla doldu ve herşeyden mahrum bir şekilde "dünyâ meclisine elvedâ" dedim.

San'an gibi, aşk diyârına gitmeye karar verdim ve "İmân Kâbesi'nin mensuplarına elvedâ" dedim.

NÂMIK, herşeyden el-ayak çekmenin bereketi ile ayrılmaya karar verdim ve "altı yönden varlık âlemine elvedâ" dedim.

HÜRRİYET KASİDESİ

1.) Devrin idâresini doğruluktan ayrılmış görüp, şeref ve haysiyetle Hükûmet kapısından çekildik.

2.) Kendini insan bilenler, halka hizmetten usanmazlar; merd kimseler, zulüm görenlere yardımdan ellerini çekmezler.

3.) Millet hakaret gördüyse, şânına noksan gelir sanma; çünki, cevher yere düşmekle değerinden birşey kaybetmez.

4.) Vücudun mayasının hamuru, vatan toprağındandır; onun için, vatan yolunda eziyet ve sıkıntılarla toprak olursa, bunda üzülecek ne var?

5.) Dünyâda zâlimin yardımcısı, alçaklardır; çünki, insafsız avcıya hizmetten zevk alan köpektir.

6.) Hemân bir feyz-i bâkî terkeder bir zevk-i fâniye
Hayâtın kadrini âlî bilenler hüsn-i şöhretden

7.) Nedendir halkda tûl-i hayâta bunca rağbetler
Nedir insâna bilmem menfâ'at hıfz-ı emânetden

8.) Cihânda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de ar eyler melâmetden

9.) Felekden intikâm almak demekdir ehl-i idrâke
Edüp tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetden

10.) Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i milletde
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'y-i ümmetden

11.) Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihân titrer sebât-ı pây-ı erbâb-ı metânetden

12.) Kazâ her feyzini her lûtfunu bir vakt içün saklar
Fütûr etme sakın milletdeki za'f u batâ'etden

13.) Değildir şîr-der-zencîre töhmet acz-i akdâmı
Felekde baht utansın bî-nasîb erbâb-ı himmetden

14.) Ziyâ dûr ise evc-i rif'atinden ıztırârîdir
Hicâb etsün tabî'at yerde kalmış kâbiliyyetden

15.) Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim
Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetden

16.) Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü ictihâdız kim
Cihân-gîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretden

17.) Biz ol ulvî-nihâdânız ki meydân-ı hamiyyetde
Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-i mezelletden

18.) Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da gavgâ-yı hürriyyet
Kaçar mı merd olan bir cân içün meydân-ı gayretden

6.) Hayatın değerini, şöhretin iyiliğinden, faydasından yüce bilenler; derhal ebedî bereketi, kalıcı hizmetleri geçici zevklere tercih ederler.

7.) Halkda, hayatın uzun olmasına bu kadar rağbet nedendir? Bilmiyorum, insana emaneti (canı) korumaktan ne menfaat olabilir?

8.) Ayıplanmaktan utanarak, kendi nefsinden utanmayan o kimselerdir ki; kendilerini, herkesten alçak görürler.

9.) Gayretini artırarak pişmanlıktan, başarısızlıktan faydalanmak; akıl sahipleri için felekten intikam almak demektir.

10.) Zaferin kararları, kanunlar, başarının sırları milletin kalbinde birleşmiş hâlde durur; halkın fikirlerinin başka başka olmasından hayırlı sonuçlar doğar.

11.) Güç kuvvet sahibi birisinin azim kuvveti, dünyâyı idâre eder; kararlı kimselerin ayak diremelerinden, otoritelerinden cihân titrer.

12.) Milletteki, ağır davranmaktan ve zayıflıktan sakın bıkma, kırılma; kaderin her bereketini, her ihsânını bir zaman için sakladığını unutma!

13.) Zincire vurulmuş arslanın hiçbirşey yapamaması, bir suç değildir; onun için kısmeti, fırsatı olmadığından elinden birşey gelmeyen yüksek, asil kimselerden talih utansın!

14.) Ziyâ, ışık (Ziyâ Paşa) en yüksek noktadan uzakta ise, yükseklerde değilse bu bir mecburiyettendir; bu bakımdan, yerde kalmış, yeteri kadar yükselememiş değerlerden tabiat, dünya utansın!

15.) Biz, Osmanlı ocağının öyle büyük bir nesliyiz ki; mayamız, baştanbaşa şehidlik kanı ile yoğrulmuştur.

16.) Biz, öyle yüksek himmetli, gayretli, çalışkan milletiz ki; bir aşiretten cihânı titreten, dünyayı zaptedercesine bir devlet çıkardık.

17.) Biz, şeref ve haysiyet meydanında öyle yüksek yaradılışlı kimseleriz ki; bize mezar toprağı, şerefsizlik, alçaklık toprağından daha iyi gelir.

18.) Hürriyet mücâdelesi korku ateşiyle dolu olsa ne gam; bunda üzülecek ne var! Merd olan kimse, bir can için gayret meydanından, mücadeleden kaçar mı?

19.) Kemend-i cân-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahdır yine bin kere zencîr-i esâretden

20.) Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetden

21.) Anılsın mesleğimde çekdiğim cevr ü meşakkatler
Ki ednâ zevki a'lâdır vezâretden sadâretden

22.) Vatan bir bî-vefâ nâzende-i tannâze dönmüş kim
Ayırmaz sâdıkân-ı aşkını âlâm-ı gurbetden

23.) Müberrâyım recâ vü havfden indimde âlîdir
Vazîfem menfa'atden hakkım agrâz-ı hükûmetden

24.) Civân-merdân-ı milletle hazer gavgâdan ey bî-dâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyyetden

25.) Ne mümkin zulm ile bî-dâd ile imhâ-yı hürriyyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetden

26.) Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyîkden te'sîr-i sıkletden

27.) Ne efsûnkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretden

28.) Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme
Cemâlin tâ-ebed dûr olmasun enzâr-ı ümmetden

29.) Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmîd-i istikbâl
Cihânı sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetden

30.) Senindir devr-i devlet hükmünü dünyâya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfz eylesün her türlü âfetden

31.) Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletden

19.) Cellâdın, can alıcı kemendi, ipi kahredici bir ölüm yılanı olsa bile; yine de esirlik zincirinden bin kat daha iyidir.

20.) Felek, tâlih her türlü cefâ sebeplerini, vasıtalarını toplasın gelsin; millet yolundaki kararımdan, gayretlerimden, mücadelemden dönersem kahbeyim!

21.) Edebiyat mesleğinde, tuttuğum yolda çektiğim bütün eziyet ve sıkıntılar hatırlansın (o bana yeter)! Çünki, bunların insana verdiği zevklerin en aşağısı bile vezirlikten, sadrazamlıktan daha üstündür.

22.) Vatan, vefâsız ve insanla alay eden bir güzele dönmüş; kendisine âşık olanları gurbetin acılarından, üzüntülerinden ayırmıyor.

23.) Ricâdan, korkudan kurtulmuşum; kimseden korkmam! Bu yüzden bana göre; vazifem menfaatten, hakkım da Hükûmet'in niyetlerinden üstündür.

24.) Ey zâlim! Millet'in fedâkâr evlâdıyle mücadeleden, sakın! Zulmün kılıcı; hamiyyetli, vatansever kimselerin akacak kanının ateşiyle erir.

25.) Zulüm ile zâlim ile hürriyeti ortadan kaldırmak, ne mümkün? Hürriyet; eziyetle, zorla yok edilemez; gücün yeterse, insanlıktan idrâki, anlayışı, sağduyuyu kaldır.

26.) Gönülde, (vatan yolundaki) gayretin cevheri, elmas cevherine benzer; onun için baskının şiddetinden ve üzerindeki ağırlığın etkisinden ezilmez.

27.) Ey, hürriyetin güzel yüzü! Sen, ne kadar büyüleyici imişsin! Gerçi, esâretten kurtulduk; ama bu defa da, senin aşkının esiri olduk!

28.) Kalbi kendisine çekme gücü, şimdi sendedir; bu bakımdan güzelliğini örtme, gizleme! Güzelliğin, milletin gözünden sonsuza kadar uzak olmasın, kalmasın.

29.) Ey, geleceğin ümidi (olan hürriyet)! Sen, ne candan bir sevgili imişsin! Cihânı, bin türlü keder ve sıkıntıdan kurtaran sensin!

30.) Devlet, huzur ve saadet zamanı senindir; onun için, dünyâya hükmünü geçir! Allah senin geleceğini, yüksek mevkiini her türlü belâdan, felaketten korusun!

31.) Gezdiğin nazlı yerler, zulüm köpeklerine kaldı; Ey yaralı, kızgın kükremiş arslan! Artık, bu gaflet uykusundan uyan!...

VÂVEYLÂ

Nevha
1

Feminin rengi aks edüp tenine
Yeni açmış güle misâl olmuş.
İn'itâfıyle, bak! Ne âl olmuş!..
Serv-i sîmin safâlı gerdenine.
O letâfetle ol nihâl-i revân
Giriyor göz yumunca rü'yâma.
Benziyor, ayni, kendi hülyâma.
Bu tasavvur dokundu sevdâma.
Âh böyle gezer mi hiç cânân?..
Gül değil arkasında kanlı kefen!..
Sen misin, sen misin? Garîb vatan!..

Nevha
2

Bu güzellikde hiç bu çağında
Yakışır mıydı boynuna o kefen?!..
Cisminin her mesâmı yâre iken
Tutdun evlâdını kucağında.
Sen gidersen bizi kalır sanma!
Şühedân oldu mevt ile handân.
Sağ kalanlar durur mu hiç giryân?
Tende yaşdan ziyâdedir al kan.
Söyleyen söylesin, sen aldanma!
Sen gidersen bütün helâk oluruz;
Koynuna cân atar da hâk oluruz...

VÂVEYLÂ
(Feryâd)
Nevha
(Ağlayış)-(Levha)
1

Ağzının rengi tenine aks edip, yeni açmış bir gül gibi olmuş.

Gümüş servinin güzel boynuna yansımasıyle, bak nasıl kırmızı olmuş.

O güzellikle, o yürüyen fidan; göz yumunca her gece rüyâma giriyor ve ayni, kendi hülyâma benziyor. İşte bu düşünce, sevdâma dokundu.

Âh! Sevgili hiç böyle gezer mi? Arkasındaki gül değil, kanlı bir kefendir. (Tanıyamıyorum) Bu, sen misin sen misin garîb vatan!...

Nevha
(Ağlayış)-(Levha)
2

Ey güzel vatan! Bu güzellikte, hiç bu çağında senin boynuna o kanlı kefen yakışır mıydı?

Cisminin her noktası yara iken, evlâdını kucağında tuttun. Onun için, sen gidersen bizi kalır sanma. Unutma ki şehitlerin, ölümle sevinç duydular.

Sağ kalanlar, hiç gözleri yaşlı durur mu? Vücutta; yaştan çok, al kan vardır. Söyleyen söylesin, sen aldanma!

Sen gidersen hep mahvoluruz; bu yüzden koynuna can atar, yoluna canımızı verir de toprak oluruz...

Nevha
3

Git, vatan! Kâ'be'de siyâha bürün!
Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat!
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at!
Kâ'inâta o hey'etinle görün!
O temâşâya Hak da âşık olur
Göze bir âlem eyliyor izhâr
Ki cihândan büyük letâfeti var
O letâfet olunsa ger inkâr
Mezhebimce demek muvâfık olur:
Aç, vatan! Göğsünü İlâh'ına aç!
Şühedânı çıkar da ortaya saç!..

Nevha
4

De ki: "Yâ Rab! Bu Hüseyn'indir
Şu mübârek Hâbîb-i Zîşân'ın.
Şu kefensiz yatan şehîdânın
Kimi Bedr'in, kimi Huneyn'indir
Tâzelensün mü kanlı yâreleri?
Mey dökülsün mü kabr-i Eshâb'a?
Yakışır mı sanem şu mihrâba?
Haç mı konsun bedel şu mîzâba?
Dîninin kalmasun mu bir eseri?
Âdem evlâdı birtakım cânî...
Senden alsun mu sâr-ı şeytânî?

Nevha
(Ağlayış)-(Levha)
3

Git, vatan! Kâbe'de siyaha bürün; orada yas tut! Bir kolunu, Hz. Peygamber'in kabrine uzat; birini de Kerbelâ'da, Meşhed'e at!

Kâinâta, o şeklinle görün! (Çünki) o manzaraya Hak da âşık olur. Bu durum, göze; cihândan daha büyük güzelliği olan, bir dünyâ gösteriyor.

Eğer o güzellik inkâr edilecek olsa, benim inancıma göre şöyle demek uygun düşer: Aç vatan, göğsünü Allah'ına aç! Bütün uğrunda ölen şehitleri çıkar da, ortaya saç; açıkça göster!.

Nevha
(Ağlayış)-(Levha)
4

De ki: "Yârab! Bu Hüseyin'indir! Şu mübârek, şerefli Peygamberin Hz. Muhammed'dir. Şu kefensiz yatan şehidlerin kimisi Bedr'in, kimisi de Huneyn'indir.

Onların kanlı yaraları, tazelensin mi; yeniden kanamaya başlasın mı? Hz. Peygamber'i görmek mutluluğuna erişmiş olanların, O'nun sevgili dostlarının mezarlarına şarap mı dökülsün; onlar, kâfirlerin ayakları altında kalsın mı?

Şu mihrâba, put yakışır mı? Kâbe'deki yağmur oluğunun yerine haç mı konsun; mukaddes emanetler, yabancıların eline mi geçsin? Senin dininin hiçbir eseri, yâdigârı kalmasın mı?

İnsanoğlu; birtakım cânidir, herşeyi ortadan kaldıran kâtildir Senden, şeytanca öç alsın mı?"

VATAN ŞARKISI

Âmâlimiz. efkârımız ikbâl-i vatandır;
Serhaddimize kal'a bizim hâk-i bedendir.
Osmanlılarız ziynetimiz kanlı kefendir

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırız biz.
Osmanlılarız, cân veririz, nâm alırız biz.

Kan ile kılıçdır görünen bayrağımızda;
Cân korkusu gezmez ovamızda, dağımızda,
Her gûşede bir şîr yatar toprağımızda.

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırız biz.
Osmanlılarız, cân veririz, nâm alırız biz.

Osmanlı adı her duyana lerze-resândır;
Ecdâdımızın heybeti ma'rûf-ı cihândır.
Fıtrat değişir sanma! Bu kan yine o kandır.

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırız biz.
Osmanlılarız, cân veririz, nâm alırız biz.

Top patlasın, âteşleri etrâfa saçılsın;
Cennet kapısı cân veren ihvâna açılsın.
Dünyâda ne bulduk ki ölümden de kaçılsın.

Gavgâda şehâdetle bütün kâm alırız biz.
Osmanlılarız, cân veririz, nâm alırız biz.

VATAN ŞARKISI

Bütün isteğimiz, düşüncemiz, vatanın mutluluğudur. Vücudumuzun toprağı, sınırlarımıza kaledir. Osmanlılarız, Türküz; onun için kanlı kefen, bizim süsümüzdür.

Savaşta şehid düşerek, bundan büyük zevk alırız. Osmanlılarız, Türküz; can veririz, ün kazanırız!.

Bayrağımızda görünen, kan ile kılıçtır. Ovamızda, dağımızda can korkusu gezmez; bizde kimse, ölümden korkmaz. Çünki, vatan toprağının her köşesinde bir arslan yatar.

Savaşta şehid düşerek, bundan büyük zevk alırız. Osmanlılarız, Türküz; can veririz, ün kazanırız!.

Osmanlı, Türk adı her işitene bir titreme, korku verir; atalarımızın heybetini, büyüklüğünü bütün dünyâ bilir. Huyun değişeceğini sanma! Bu kan, bugünki neslin taşıdığı kan; o, atalarının kanıdır.

Savaşta şehid düşerek, bundan büyük zevk alırız. Osmanlılarız, Türküz; can veririz, ün kazanırız!.

Top patlasın, ateşleri etrafa saçılsın; savaş olsun ve Cennet'in kapısı bütün can veren dostlara açılsın. Dünyada ne bulduk ki, ölümden de kaçılsın; kaçalım!

Savaşta şehid düşerek, bundan büyük zevk alırız. Osmanlılarız, Türküz; can veririz, ün kazanırız!

VATAN TÜRKÜSÜ

İşte âdû karşıda hâzır silâh,
Arş yiğitler vatan imdâdına.
Arş ileri, arş bizimdir felâh,
Arş yiğitler vatan imdâdına!

Cümlemizin vâlidemizdir vatan
Herkesi lûtfûyle odur besleyen.
Basdı adû göğsüne biz sağ iken;
Arş yiğitler vatan imdâdına!

Şân-ı vatan, hıfz-ı bilâd ü ibâd
Etmededir süngünüze istinâd
Milleti eyler misiniz nâ-murâd?
Arş yiğitler vatan imdâdına!

Rehberimiz gayret-i merdânedir.
Her taşımız bir nice bin cânedir.
Câna değil meyl bugün şânedir.
Arş yiğitler vatan imdâdına!

Yâre nişândır tenine erlerin,
Mevt ise son rutbesidir askerin.
Altı da bir, üstü de birdir yerin.
Arş yiğitler vatan imdâdına!

VATAN TÜRKÜSÜ

İşte düşman karşıda ve silâhlar da hazır; onun için ey yiğitler, haydi vatanı kurtarmaya!.. Arş, ileri arş; kurtuluş bizimdir! Arş yiğitler; haydi, vatanı kurtarmaya!

Vatan hepimizin anasıdır; herkesi bağışıyle, sevgisiyle besleyen odur. (Ama ne yazık ki,) Biz sağ iken, düşman onun göğsüne ayağını bastı. Onun için, arş yiğitler; haydi vatanı kurtarmaya!.

Vatanın şânı, şerefi ile memleketin her köşesi ve oralarda yaşayan inanmış insanlar, sizin süngünüze güvenmektedirler. Siz, milleti muradına erememiş bir durumda bırakmak ister misiniz? Onun için, arş yiğitler; haydi vatanı kurtarmaya!

Bizim yolgöstericimiz, mertcesine gösterilecek gayretlerdir Her taşımıza bin can fedâ olsun! Bugün isteğimiz can değil, şândır. Onun için, arş yiğitler, haydi vatanı kurtarmaya!.

Savaş yarası, erlerin vücuduna nişandır, madalyadır. Ölüm ise, askerin en yüksek rütbesidir. Yerin altı da, üstü de birdir; bize göre yaşamakla, vatan yolunda ölmek, şehid düşmek arasında hiçbir fark yoktur. Onun için, arş yiğitler, haydi vatanı kurtarmaya!.

MURABBA

Sıdk ile terk edelim her emeli, her hevesi.
Kıralım hâ'il ise azmimize ten kafesi.
İnledikçe eleminden vatanın her nefesi,
Gelin imdâda diyor, bak budur Allah sesi..

Bize gayret yakışır, merhamet Allah'ındır.
Hükm-i âti ne fakîrin, ne şehin-şâhındır.
Dinle feryâdını kim terceme-i âhındır;
İnledikçe ne diyor, bak vatanın her nefesi...

Mahv eder kendini bülbül bile hürriyet içün.
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür-mihnet içün?
Dîn içün devlet içün cân çekişen millet içün
Azme hâ'il mi olurmuş bu çürük ten kafesi!..

Memleket bitdi yine bitmedi hâlâ sen, ben.
Bize bu hâl ile bizden büyük olmaz düşmen.
Dest-i a'dâdayız; Allah içün, ey ehl-i vatan!
Yetişir terk edelim gayri hevâ vü hevesi...

Her isteği, her hevesi doğrulukla bırakalım; eğer vatan yolundaki azmimize, gayretlerimize engel ise, ten kafesini kıralım, canımızı fedâ edelim. Vatanın her nefesi, vatanda yaşayan herkes acısından inlerken, Allah'ın sesi de: "Gelin imdâda, vatanı kurtarmaya koşun!" diyor.

Bize çalışmak yaraşır, bizi koruyacak olan Allah'dır. Geleceğe ait kararları, ne fakir ve ne de padişah verir. O, yalnız Allah'a mahsustur. Vatanın feryâdını dinle; onun inleyişi, çektiği acıların ifadesidir.

Hürriyet için, bülbül bile kendisini mahveder, ölmekten çekinmez. Sıkıntı dolu bir dünya uğruna, bu esirlik belâsı çekilir mi? Din için, devlet için, can çekişen millet için çalışmaya, bu çürük vücud engel mi olurmuş?

Memleket bitti, mahvoldu ama yine de sen-ben kavgası bitmedi; bu durumda bize, kendimizden büyük düşman olmaz. Ey vatanın çocukları! Düşmanın elindeyiz; Allah için, artık şahsî çıkarlarımızı, isteklerimizi bırakalım ve vatanı kurtarmaya koşalım.

UKÂB — NÂME

Biz bir nice bir ukâb gördük
Düşmüş yere cismi pârelenmiş
Bir ok yarasıyle yârelenmiş
Pîçide-i İnkılâb gördük

Farzeyle ki bir ukâb-ı satvet
En zirvesine çıkıp bu arzın
Her noktasına şu tûl ü arzın
Sermiş kanadıyle zıll-i dehşet

Maşrık o zılâl ile kararmış
Bir pençesine bu mülkü almış
Bir pençe zemîn-i Hind'e salmış
Mağrib o hayâl ile kararmış

Bâkî mi kalır aceb o heykel
Zâhir mi değildir intifâhı
Her müntefihin de insâfı
Kim vardı bu yerde ondan evvel

Bir gün yıkılıp düşünce nâgâh
Taştansa kırarlar atsa yerler
Harb âlihesi geberdi derler
Bizler ne deriz ya Allah Allah

UKÂB — NÂME

Biz; yere düşmüş ve vücudu parçalanmış birçok kartal gördük. (Aynı şekilde) bir okla yaralanmış İnkılab'ın kıvrımlarını, parçalarını gördük; çeşitli hücumlarla, bir kartal haşmetindeki İnkılâb'ın yara aldığına şâhit olduk.

Ezici kuvvetiyle bir kartalın bu arzın en yükseğine çıkıp, şu dünyânın her noktasına kanadıyla müthiş gölgesini serdiğini düşün!

Doğu, o gölge ile kararmış; bir pençesiyle bu ülkeyi almış, bir pençesi Hind ülkesine uzanmış. Batı o hayâl ile kararmıştır

Acaba o heykel, manzara sürekli kalır mı? Onun şişmesi, böbürlenmesi bir görünüş değil midir? Her kabaranın, böbürlenenin de insâfı sadece bir görünüş, gösteriş değil midir? Bu yerde, ondan evvel kim vardı? (Bu dünyada, herşey geçici değil midir?)

Bir gün ansızın düşünce, taştan bile olsa yere atar, kırarlar ve sonuçta, "savaş ilâhı geberdi" derler Bizler ise, "Allah Allah" deriz. (Kimse kibirlenmesin; bir gün elindekiler giderse, büyüklendikleri buna sevinirler.)

Şeytan gibi var mı başka mel'ûn
Vardır biri de anın Hülâgû
Maşrıkda misâl o kanlı câdû
Mağribde nümûne Engizisyon

Hepsinde birer ukâb vardır
Bayraklarına olunsa dikkat
Zulm eyleyemez hukuka hidmet
Yerden göğe bir hitâb vardır

Yerlerde süründürür ukâbı
Dünyalara sığmamışken evvel
Her cüz'ü olur hevâma me'kel
Hakk'ın ne şedîddir ikâbı

Şeytan gibi lânetlenmiş, başka birisi var mı? Vardır: Onun biri de Hülâgu'dur. O kanlı cadı, vampir Doğu'da; Engizisyon da,Batı'da şeytan gibi birer mel'ûndurlar.

Bayraklarına dikkat edilse, hepsinde birer kartal vardır. Zulüm hiçbir zaman hukuka, hakka hizmet edemez. Bunu, yerden göğe kadar herkes böyle bilir ve böyle söyler

Hakk'ın eziyeti o kadar şiddetlidir ki; daha önce dünyâlara sığmamış olan kartalı, yerlerde süründürür ve her parçasını, böceklere yem yapar. (İnsanlar, hiçbir zaman büyüklenmemelidir. Aksi hâlde, Allah'ın azâbı büyüktür; öyle bir vurur ki, her parçası bir köşeye savrulur, ne olduğunu bilmeden, tepetaklak hâle gelir.)

Hece Vezniyle Yazılmış Şiirleri'nden:

BEKÇİ TÜRKÜSÜ

Arkadaşla çıktım yola
Selâm verdim sağa sola
İstanbul'da gaz maz yoktur
Çatmayalım karakola

Ramazan verdi şehre fer
Mahyalandı câmiler
Kâtibler Hakk'a yüz tutmuş
Bir mâhiye almak almak ister

Vapur karada geziyor
Gören bilmem ne seziyor
Marifetli çarh gemisi
Döndükte altun kesiyor

Demiryolu demirdendir
Kârının hepsi birdendir
Halkın ağzına yem olmuş
Uzanır sanki şîrdendir

(Gülnihâl'den:) MEZARCI

Sen ölürsen anan ağlar
İmam ıskatını sağlar
Kurdlar, kuşlar, kırlar, dağlar
Etini yer ölmeye gör

Kazmayı urdum mezâre
Kemik çıktı pâre pâre
Can verüp aldanma yâre
Senden geçer ölmeye gör

(Celâleddin Harzemşah'dan:) CÂBİR

Dağlara karlar yürümüş
Her yanın karlar bürümüş
Ölü ölüyü sürümüş
Issız dağlar, kanlı dağlar
Dört yanı ormanlı dağlar

(Âkif Bey'den:) MEYHANECİ

Ağla âşık kanlar ağla
Coşkun sular gibi çağla
Gönlünü ateşle dağla
Yâr el koynunda yatıyor
Kolu boynunda yatıyor

BEYİTLER

1 Nevbâhâran aşk ile mâh-ı muharremdir bana
Gülşenin her lâlesi bir dâğ-ı mâtemdir bana

2 Açamaz gözlerini tâ seher-i mahşere dek
Seni hüsnünle gören bir gece rü'yâsında

3 Dur baş ucunda bâri firâş-ı memâtımın
Bir gül dikilse çok mu şehîdin mezârına

4 Bir katre mâ düşünce gülün kalb-i pâkine
Nâmım yazıldı her varak-ı tâb-nâkine (Muamma)

5 Kendini ehl-i hamiyyet yâ nasıl etmez telef
Altı ayda gâib oldu altı yüz yıllık şeref

6 Babası oğluna her gün der idi yâ veledî
Babası yâve idi oğlu dahi yâveledi

7 Rü'yâma girer her gece gurbette hâyali
Birleştiriyor şîvesi firkatle visâli

8 İki mübtelânın budur sûreti
Ziyâ'nın Kemâl iledir rif'ati

9 Tesvîl-i kulûb etmeğe ruhbân ikileşti
Bir Hak yetişir gerçi ki şeytan ikileşti

10 Edebiyât ile Hürriyet'e can versem de
Başka bir Nâmık-ı şeydâ yetişir hâkimden

11 Rü'yâma bile girmiyor âşüfte nigâhın
Naz uykusunun aynı mıdır çeşm-i siyâhın

12 Bîgâneye dâimâ soğuk dur
Ol tavr ile nûr-ı müncemidsin

13 Hiç sebebsiz de kıyar dilberler âşıka
Yâr olursa gayre mâil âşıkı cellâd eder

14 Derd ü firâkı çekmeğe yok dilde iktidâr
Ben ölmek isterim bana kat'î cevâb ver

15 Tatlı sözler herkesi uslandırır
Hoşça söğmeklik bile hoşlandırır

16 Sîneme dâğ açan ağyâr değil yâr elidir
Sorma hâlim yüreğim yârelidir yârelidir

17 Kimsenin lûtfuna olma tâlib
Bedeli cevher-i hürriyettir

18 Âdemleri âdemler eder böyle himâyet
İnsan olanlar insanlar içün etmeli himmet

BEYİTLER

1 İlkbaharlar, aşk ile bana Muharrem ayı gibidir; gülbahçesinin her lâlesi, bana kanlı bir mâtem, yas yarası gibidir.

2 Seni, bir gece rüyâsında güzelliğinle gören; mahşer sabahına kadar, gözlerini açamaz.

3 Hiç olmazsa, ölüm döşeğimin baş-ucunda dur; şehidin mezarına bir gül dikilse, çok mudur?

4 Gülün temiz kalbine, bir damla su düşünce; onun her parlak yaprağına, benim adım yazıldı. (Eski yazı ile, gül kelimesinin tam ortasına "mâ" yazılırsa; "Kemâl", ortaya çıkar. Böylece; gül yapraklarına düşen her su damlası, benim adımı yazmış olur.) (Muammâ: Gizli anlam)

5 Altı yüz yıllık şeref, altı ayda yok oldu; bu yüzden, vatanını, milletini seven seçkin insanlar kendilerini nasıl öldürmezler!

6 Her gün, babası oğluna: "Ey Oğul!" der idi; babası saçma-sapan, dengesiz bir adamdı; oğlu da babası gibi anlamsız, ipe-sapa gelmeyen sözler söyledi. (Her oğul, babasının eseridir. Bu bakımdan, büyükler; çocuk yetiştirirken, önce kendilerine dikkat etmeli, çeki-düzen vermelidirler.)

7 O sevgilinin hayâli, gurbette her gece rüyâma giriyor ve sözleri, ayrılıkla kavuşmayı birleştiriyor.

8 İki edebiyat tutkununun görünüşü şudur: Ziyâ'nın yüceliği, Kemâl iledir! (Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl sâyesinde yükselmiştir!)

9 Kalpleri aldatmak için, papazlar ikileşti; böylece, her ne kadar şeytan ikileşti ise de, insana bir Hak yeter.

10 Edebiyat ile Hürriyet yolunda can versem de, gam yemem; çünkü bu millet, kendi dâvâsına sahip çıkan, onun aşkıyla dolu başka bir Nâmık daha yetiştirir.

11 İnsanı baştan çıkaran bakışın, artık rüyâma bile girmiyor; yoksa o siyah bakışların, naz uykusunun aynisi midir?

12 Sana ilgi göstermeyene, sen de soğuk davran; O tavrın ile, buzdan bir nûr olduğunu unutma!

13 Güzeller, kendilerini delicesine seven âşıklarına hiç sebep yokkende kıyarlar; sevgili başkasına gönül verirse, kendisine bağlanan âşıkı cellâd, kâtil eder. (Güzellere, fazla bağlanmamak gerekir. Aksi hâlde insan, kâtil bile olur!)

14 Ey sevgili! Artık, senin yolunda dert ve ayrılık çekmeye gönülde güç kalmadı; ben ölmek istiyorum, bana kesin cevap ver!

15 Tatlı sözler, herkesin aklını başına getirir; insanları, söğmek bile hoşlandırır, rahatlatır.

16 Kalbimdeki yarayı başkaları değil, sevgili açmıştır; bunun için, hâlimi hiç sormayın; yaralıdır, yaralıdır!. (Kalbimdeki yara, yabancılar tarafından değil; sevgilinin eliyle açıldığı için, târif edilmeyecek derecede büyüktür. -Dost yarası, düşman yarasından derindir!-)

17 Kimsenin, yapacağı iyiliğe fazla istekli olma; çünkü bunun karşılığı, hürriyetini elinden aldırmaktır. (Sana iyilik eden bir kimsenin; seni kendi irâdesi, hükmü altına alabileceği tehlikesini gözden uzak tutma.)

18 İnsanları, ancak insan olanlar himâye eder, korur; bu bakımdan, her zaman ve her yerde gerçek insanlar, başkaları için iyilikten geri durmamalıdırlar. (İnsan olana, insanlığa iyilik yaraşır!)

CELÂL MUKADDİMESİ

-1-

Mülkümüzde terakkî fikrinin zuhûrundan beri cihân-ı insâniyyetin hazâ'in-i kemâlâtından igtinâm edebildiğimiz cevâhir-i ma'rifetden biri de edebiyyâtdır. Filhakîka bizde kalemin gösterdiği terakkî, Garb'ın bedâyi'-i irfânına kıyâs olunursa; bir allâmenin irfânına nisbeten yeni lâkırdıya başlamış bir çocuğun söyleyebileceği üç, beş kelime hükmünde kalur. Mamâfih kıllet, yokluk demek olmadığından, edebiyyâtımızda hâsıl olan inkılâb, târih-i asr içinde bir küçük dibâce-i mübâhâta ziynet vermek liyâkatinden berî değildir.

Bundan on beş, yirmi sene evvel merbût bir mektûb yazmak asl-ı kitâbet; sıfat ü mevsûf mutâbakatına vukûf ise kâtibler içün pek büyük bir ma'rifet, ya hele kâfiyeli bir duâ ve münâsebetli birkaç beyit ile tezyîn olunmuş bir hulûs kağıdı tertîb edebilmek milletin nâtıka-i irfânı demek olan edebiyyâtda en âlî bir mertebe-i berâ'et kıyâs olunurdu!

Münşe'ât nâmıyle elde mevcûd olan mecmu'aların hangisine bir nazar edilürse bu da'vâyı isbât içün berâhîn-i müteselsile ile mâlâmâl görünür.

Terceme-i hâl-i hakîrânemin câmi' olduğu garâ'ibdendir ki, İstanbul'un harîkden muhâfazası hakkında ba'zı mütâla'atı hâvi (Tasvîr-i Efkâr)'da neşretdiğim bir makâle, bi. dereceye kadar bedî'a mutâbık yazıldığıyçün, o zaman Bâb-ı Âlî'nin en büyük mesânidinde bulunan ve kalemlerini mütteka-yı âlem kıyâs eden ba'zı zevât tarafından fevkal'âde birşey addolunarak -arada olan fikir ve meşreb muhâlefetiyle berâber- def'aten rütbe-i sâniyye ile tatyîb olunmuşdum. Halbûki şimdi o yolda bir makâle yazılsa, üdebâmız tarafından tatyîbi değil, tezyînât-ı lâfzıyye heves-kârlığıyle izâ'a edilen zemân içün, ta'yîbi da'vet eder zannederim.

CELÂL ÖNSÖZÜ

1

Ülkemizde, ilerleme düşüncesinin ortaya çıkmasından beri insanlık âleminin yüksek değerlerinden kolaylıkla elde edebildiğimiz marifet cevherlerinden biri de edebiyattır. Gerçekten bizde kalemin gösterdiği ilerleme, Batı'nın güzel sanat eserleriyle karşılaştırılacak olursa; çok bilgili birisinin bilgisine, görgüsüne göre, yeni konuşmaya başlamış bir çocuğun söyleyebileceği üç beş kelime hükmünde kalır. Bununla birlikte azlık, yokluk demek olmadığından edebiyatımızda ortaya çıkan değişiklik, çağın tarihi içinde övünülecek küçük bir başlangıca güzellik vermek değerinden uzak değildir.

Bundan on beş yirmi sene önce, kurallara bağlı düzgün bir mektup yazmak; kitâbet sanatının, kâtipliğin temeli sayılırdı. Orada, sıfat ve mevsûf, yani belirten ve belirtilen'in uygunluğunu öğrenme, bilme ise, yazı yazanlar için pek büyük bir mârifet; hele, kâfiyeli bir dua ve birbiriyle ilgili birkaç beyit ile süslenmiş candan bir mektup düzenleyebilmek; milletinin bilgi ve görgüsünün ifadesi olan edebiyatta, en yüksek başarı derecesi ile bir tutulurdu.

Münşeât (Nesir Yazıları) adı ile elde bulunan dergilerin hangisine bir bakılsa, bu tezi ispat için birbirini izleyen, birbirine bağlı süslerle dopdolu olduğu görünür.

Değersiz şahsımın, edindiği tecrübelerden kazandığı garipliklerdendir ki; İstanbul'un yangından korunması hakkında bazı görüşleri ihtiva eden (Tasvir-i Efkâr)'da yayınladığım bir makale, bir dereceye kadar beğenilmeye uygun yazıldığı için, o zaman Hükûmet'in en yüksek makamlarında bulunan ve kalemlerini dünyanın otoriteleriyle karşılaştıran bazı kimseler tarafından olağanüstü birşey sayılarak, -arada olan düşünce ve huy aykırılığı ile birlikte- bir defada "Sâniye Rütbesi" ile ödüllendirilmiştim. Halbuki şimdi o yolda bir makale yazılsa, ediblerimiz tarafından ödüllendirilmesi değil, sanatlı sözler söyleme hevesliliği ile kaybedilen zaman için ayıplanmayı, kınanmayı davet eder sanırım.

Ne kadar da ta'yîb olunsa haksızlık edilmiş olmaz; çünki en kaba Türkçe yazılan eserlerde "Fikr-i mekr ve zikr-i hakr" sözü gibi Mutavvel'de tenâfürün en çirkin misâli olarak îrâd olunan "Ve leyse kurbe kabri harbin kabrun" mısrâ'ına rahmet okudacak ibârelerin vücûdu hep o seci'ü tersî' heveslerinin seyyi'âtındandır.

İşte okumak bilenlerin ekserî, edebiyyât denilen âsârımızı istimâ' ederken başka lisânda yazılmış bir du'â zannıyle âmînhân olageldiklerinden, sâde denilen iş'ârâtın ise silsile-i irtibâtı arasından ma'nâ çıkarmak, emvâc-ı mütetâbı'a içinde gavvâslıkla sadef sayd etmek kadar müşkil olduktan başka, zâten istihrâc olunan mezâyâ da fikir eğlendirecek veya kendini vicdâna sevdirecek şeyler olmadığından, milletde -sâmi'aya nazar gibi, fikir gibi zemân ü mekân ile altmış asırdan beri âlem-i insâniyyete ne kadar ârif gelmişse cümlesinin en münakkah, en parlak ifâdelerini telâkkiye muktedir iki mu'în-i kerâmetperver ilâve eden-meyl-i tetebbu' bütün bütün mefkûd idi. Bir derecede ki fikrin medâr-ı hayâtı olan mütâla'aya ilâç gibi, yalnız zarûret-i kat'iyye zemânında bin türlü meşakkat ve istikrâh ile mürâca'at olunurdu!

Şiirimiz ise -ekser Münâcât ve Na'tler ve birkaç ufak Mesnevî ile güzel Müfredler istisnâ olunduğu hâlde- hakîkat ü tabî'at âlemlerinden hâric bir cihân-ı evhâmdan iktibâs birtakım nâ-merbût tasavvurlardan ibâret idi.

Ekser şiirlerimizin beyit ve mısrâ'ları beyninde olan ma'nâ televvünü, parça bohçalarından renk televvününden ziyâdedir.

Dîvânlarımızdan biri mütâla'a olunurken, insan muhtevî olduğu hayâlâtı zihninde tecessüm etdirse, etrâfını ma'den elli, deniz gönüllü, ayağını Zuhal'in tepesine basmış, hançerini Mirrîh'in göğsüne saplamış memdûhlar, feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, Cehennem'i alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapışdırmış, bağırdıkça arş-ı a'lâ sarsılur,

Ne kadar ayıplansa, kınansa haksızlık edilmiş olmaz; çünkü en kaba Türkçe ile yazılan eserlerde, "aldatma düşüncesi ve hakâret sözü" gibi Mutavvel (uzatılmış makale)'de kulağa hoş gelmeyen hecelerin, kelimelerin birarada bulunmasının en çirkin örneği olarak kabul edilen, "savaşın mezarının yanında, başka bir mezar yoktur." mısraına rahmet okutacak sözlerin varlığı, hep o nesirdeki kâfiye ve vezinleri denk getirme heveslerinin kötülüklerindendir.

İşte okumak bilenlerin çoğu, edebiyat adı verilen eserlerimizi dinlerken, başka bir dilde yazılmış dua sanarak âmin demeye, kabul etmeye alıştıklarından, her türlü süsten uzak, sâde denilen yazıların ise, birbiriyle ilgili sıraları arasından anlam çıkarmak; üstüste gelen dalgaların içinde dalgıçlıkla inci çıkarmak kadar güç olduktan başka, zaten çıkarılan meziyetler, üstün özellikler de fikir eğlendirecek, düşünceyi geliştirecek veya kendini vicdâna sevdirecek, insana hoş gelecek şeyler olmadığından, millette -kulağa göz gibi, düşünce gibi zaman ve yer ile altmış asırdan beri insanlık dünyâsına ne kadar bilgili ve görgülü kimse gelmişse, hepsinin en güzel, en parlak sözlerini almaya gücü yc ten iki üstün şeyler yapabilen yardımcı ekleyen- geniş bilgiler kazanma eğilimi bütün bütün kaybolmuştu. O kadar ki, düşüncenin yaşama vasıtası olan okumaya, incelemeye ilâç gibi, yalnız kesin ihtiyaç, sıkıntı zamanında bin türlü eziyet ve tiksinti ile başvuruldu.

Şiirimiz ise, -daha çok Münâcât ve Na'tler ve birkaç ufak Mesnevi ile güzel Müfredler (tek beyitler) çıkarıldığı zaman-, gerçek ve görünen dünyanın, yaşanan hayatın dışında bir vehimler, kuruntular dünyâsından alınmış birtakım anlamsız düşüncelerden ibaret idi.

Pekçok şiirimizin, beyit ve mısrâları arasında olan anlam karışıklığı; parça bohçalarındaki renk karışıklığından, daha fazladır.

Divânlarımızdan birisi okunurken insan, içindeki hayâlleri zihninde canlandırsa; etrafını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zühâl'in tepesine basmış, hançerini Merih'in göğsüne saplamış övülecek yiğitler, gökyüzünü tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş. Cehennem'i alevlendirilmiş de yanık yarası diye göğsüne yapıştırmış, bağırdıkça gökyüzünün en yüksek yeri bile sarsılır

ağladıkça dünyâ kan tûfanlarına gark olur âşıklar, boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma'şûkalarla mâl-â-mâl göreceğinden kendini devler, gulyabânîler âleminde zanneder.

Hayfâ ki şiirimiz daha bu tarz-ı garîbden kurtulamadı; arasıra tabî'ate muvâfık ve zemânın fikr-i ma'rifetine lâyık bir tarz-ı şiir içün fâtiha-i zuhûr addolunacak ba'zı eserler görünüyor ise de meyl-i teceddüd, şâirlikde kâtibliğin bütün bütün aksine bir te'sîr hâsıl ederek, şiir, yeni yolda olmak içün meselâ; zihâflı veyâ bütün bütün vezinsiz söylemek lâzım gelür ve en âmiyâne sözler kâfiyeli bir satıra yazılur da arası parmakla silinmiş gibi bir yerden kesiliverirse, şiir olur zannedildiğinden, sâmi'a-hırâş-ı idrâk olan birçok kasîde ve gazel taklîdleri ve millet şarkısı modaları arasında güzel söylenmiş sözler de, kurbağalı bahçelere tesâdüf eden bülbüllerin negâmatı gibi araya karışup gidiyor.

Şâyân-ı te'essüfdür ki, şiirimizin mesleği ashâb-ı temyîzin o yola rağbetini celbe sâlih olmadığıyçün âsâr-ı manzûmece bir sabâh-ı terakkînin takarrübüne berâ'at-i istihlâl addolunacak bir nümûne-i istidlâl yokdur.

Fakat mensûr olan âsâr-ı edebiyyemiz tarz-ı kadîmin zencîr-i esâretinden kurtulduğu zemândan beri millete ahrârâne pek çok hizmetler etmeğe isti'dâd gösterdiği ve vâsıl olduğu mertebenin terakkiyyât-ı sahîhadan olduğu pek kolay isbât olunabilir.

(...)

ağladıkça dünyâ kan tufanlarına, sellerine boğulur âşıklar, boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı sevgililerle dopdolu göreceğinden kendini devler, gulyabaniler dünyasında sanır.

Yazık ki şiirimiz daha bu garip tarzdan, durumdan kurtulamadı; arasıra tabiata, gerçeğe uygun ve zamanın ustalıklı düşüncesine lâyık bir şiir tarzının doğuşuna başlangıç sayılacak bazı eserler görünüyor ise de, yenilik eğilimi; şâirlikte, kâtipliğin, düz yazı yazmanın bütün bütün zıddına bir etki ortaya koyarak şiir yeni yolda olmak için, meselâ zihâflı (kısa okumalı) veya bütün bütün vezinsiz söylemek gerekir ve en âdi, bayağı sözler kâfiyeli bir satıra yazılır da arası parmakla silinmiş gibi bir yerden kesiliverirse, şiir olur sanıldığından; kulağı tırmalayan birçok Kaside ve Gazel taklitleri ve millet şarkısı modaları arasında güzel söylenmiş sözler de, kurbağalı bahçelere tesâdüf eden, rastlayan bülbüllerin nağmeleri, güzel şarkıları gibi araya karışıp, gidiyor.

Üzülmeğe değer bir durumdur ki; şiirimizin izlediği yol, seçkin kimselerin o konudaki rağbetini çekmeye yetmediği için; manzum eserlere bakılınca, şiir sanatında bir yükselme sabahının yakın olduğuna güzel başlangıç sayılacak bir delil örneği yoktur.

Fakat, mensur (nesir, düzyazı) edebî eserlerimiz eski tarzın, üsûlün esirlik zincirinden kurtulduğu zamandan beri, millete serbestçe pekçok hizmetler etmeye kâbiliyet gösterdiği ve ulaştığı mertebenin, derecenin gerçek ilerlemeden olduğu pek kolay ispat edilebilir.

(...)

TİYATRO

Fikrimce tiyatro, esâsen öyle ma'rifet veyâ ahlâk mektebi değil, âdetâ bir eğlencedir, hattâ birtakım hazîn hazîn fâci'alar da tiyatroları eğlencelikden çıkaramaz. Bilmem ki *"hayrü'l-mâkirîn"* insanı ne garîb bir imtihâna uğratmış, en ziyâde safâbahş olmak lâzım gelen şeyler gönüllere en büyük hüzünler îrâs eyliyor. Bir güzel gurûb veyâ tulû' göz önüne alınsın da düşünülsün, böyle bir temâşâda gözleri eşk-i te'essürle dolmaz veyâhud eşk-i te'essürle dolu gözlerini böyle bir temâşâdan çevirir bir *"sâhib-i kalb"* var mıdır?

İnsan dünyâda bir güzel temâşâsı kadar ne ile eğlenebilir? Dünyâda insana bir güzel temâşâsı kadar hüzün îrâs edecek ne bulunur?

Bir gönül aşkın zâtında hattâ hüznünde bulduğu lezzeti başkasında bulabilir mi? Aşkın zâtı değil hattâ aksâyü'l-gâyâtı olan visâl kadar bir kalbi mahzûn edecek ne vardır?

Yine tekrâr ederim; tiyatro eğlencedir, fakat fikr-i beşerin îcâd etdiği eğlencelerin cümlesine müreccah ve cümlesinden fâ'idelidir. Ma'lûm ki cümlesine müreccahdır dediğim, benim zevkime müte'allik şeydir. O hâlde tabi'atiyle da'vâmı isbât edemem; fakat isbât ile uğraşmağa ihtiyâc da yokdur. Çünki Madmazel (Sara'yı) dinlemek veyâ görmek içün başdan ayağa göz kulak kesilmiş bir adamı Beyoğlu tiyatrolarından çıkarup da Güllü Agob'a getirmek maksûd değildir. Herkes istediği yerde istediği tarzda eğlenir. Fakat *"eğlencelerin cümlesinden müfîddir"* da'vâsını zannımca isbât edebilirim. Meydâna koyuşuma nazaran isbât ihtiyâcında bulunduğum ise umûr-ı ma'lûmedendir.

— Tiyatro nedir?

— Adetâ taklîd

— Neyi taklîd ediyor?

TİYATRO

Benim düşünceme göre tiyatro, aslında öyle marifet veyâ ahlâk okulu değil, âdetâ bir eğlencedir. Hattâ birtakım hazin hazin fâciâlar da tiyatroları eğlencelikten çıkaramaz. Bilmem ki, "hîle yapanların da üstünde olan Allah" insanı ne garip bir imtihana uğratmış, en çok eğlendirmesi gereken şeyler gönüllere en büyük hüzünler veriyor. Bir güzel güneş batışı veya doğuşu gözönüne alınsın da düşünülsün. Böyle bir manzarada, seyirde gözleri üzüntü gözyaşlarıyla dolmayan veyahut üzüntü gözyaşlarıyla dolu gözlerini böyle bir manzaradan çevirir bir gönül sahibi var mıdır?

İnsan dünyada, bir güzeli seyretmek kadar ne ile eğlenebilir? Dünyada, insana bir güzeli seyretmek kadar hüzün verecek ne bulunur?

Bir gönül aşkın kendisinde, hattâ hüznünde bulduğu lezzeti başkasında bulabilir mi? Aşkın kendisi değil, hattâ gayesinin en son noktası olan kavuşma kadar bir kalbi hüzünlendirecek ne vardır?

Yine tekrar ederim; tiyatro eğlencedir, fakat insanlık düşüncesinin icat ettiği eğlencelerin hepsinden üstün ve hepsinden faydalıdır. Bilinir ki, hepsinden üstündür dediğim, benim zevkimle ilgili birşeydir. O hâlde, tabiî olarak iddiâmı isbat edemem; fakat isbat ile uğraşmaya ihtiyaç da yoktur. Çünkü, Madmazel (Sara'yı) dinlemek veya görmek için baştan ayağa göz kulak kesilmiş bir adamı, Beyoğlu tiyatrolarından çıkarıp da Güllü Agob'a getirmek, istenilen şey değildir. Herkes istediği yerde, istediği şekilde eğlenir. Fakat, "eğlencelerin hepsinden faydalıdır." iddiâsını, kendi düşünceme göre isbat edebilirim. Meydana koyuşuma göre, isbat ihtiyacında bulunduğum ise, bilinen şeylerdendir.

— Tiyatro nedir?

— Âdetâ taklit.

— Neyi taklit ediyor?

— Ahvâl-i beşeri!

Şu dört ibârecik tiyatronun en fâ'ideli bir eğlence olduğunu meydâna çıkarmağa kâfidir zann ederim.

Eğlencede ibret-bahşlikden büyük ne fâ'ide tasavvur olunabilir?

Evet *"işde eğlence bulunur fakat eğlencede iş bulunmaz."* Şurası da var ki insan her iş ile eğlenebilir, ancak her insan iş ile eğlenemez. Binâenaleyh cem'iyyet-i beşeriyyeye fâ'ideli eğlenceler de lâzım görünür.

Tiyatro ise cism ü cân bulmuş bir hayâl-i şâirânedir. Gûyâ ki insanı elinden tutar güllerin hafâ perdelerini birer birer açarak en gizli köşelerini gezdirir.

Temâşâ edenler ahlâk-ı beşeri kâffe-i ma'âlî-yi ledünniyyâtıyle gözlerinin önünde tecessüm etmiş görürler, vicdânın en kuvvetli hissi ve en mükemmel mürebbisi olan meftûniyyet ü nefret derhâl heyecan eder. Bu heyecan ise kalbin en rikkatli veyâ en münşerih olduğu bir zemâna tesâdüf etdiği içün tabi'atiyle te'sîri ziyâde olur. Anın içündür ki, ahlâkça tiyatronun hizmetini gazetelerden, kitâblardan ziyâde sayarlar.

Ben de bu i'tikâda kâ'ilim, çünki tiyatrolar kadar gazete ve kitâb önünde gözyaşı döküldüğünü görmedim.

Riyâ gibi haset gibi bir seyyi'enin oyuncular kadar hakîm ü edîb elinde terzîline ihtimâl tasavvur edemem.

Hattâ bir derece fâ'idelidir ki Avrupaca âsâr-ı medeniyyetin en büyük sâ'iklerinden add olunmuşdur. İngiltere'nin Kromvel (Cromwel) vekâyi'ine yardım eden esbâbın en büyüklerinden biri de Şekspir'in (Shakespeare) Kayser trajedisidir.

Fransa'da papaslarla zâde-gâne Molyer'in (Moliére) komedileri belki Volter'in kaleminden ziyâde zarar etmişdir.

— İnsanın durumlarını!

Şu dört cümlecik, tiyatronun en faydalı bir eğlence olduğunu meydana çıkarmaya kâfidir, sanırım.

Eğlencede, ibret veren bir durumdan büyük ne fayda düşünülebilir?

Evet, "işde eğlence bulunur, fakat eğlencede iş bulunmaz." Şurası da var ki, insan her iş ile eğlenebilir, ancak her insan iş ile eğlenemez. Bundan dolayı, insan topluluklarına faydalı eğlenceler de gerekli görünür.

Tiyatro ise, hayat bulmuş şâirâne bir hayâldir. Sanki insanın elinden tutar ve güllerin gizli perdelerini birer birer açarak, en gizli köşelerini gezdirir.

Seyredenler; insan ahlâkını, gizli yüksek sırlarının bütünüyle birlikte, gözlerinin önünde canlanmış görürler. Vicdânın en kuvvetli duygusu ve en mükemmel terbiyecisi, eğiticisi olan hayranlık ve nefret, derhal coşar. Bu coşkunluk ise, kalbin en hassas, ince veya en eğlenceli, şen olduğu bir zamana tesadüf ettiği için etkisi de fazla olur. Onun içindir ki, ahlâk yönünden tiyatronun hizmetini; gazetelerden, kitaplardan daha çok kabul ederler

Ben de bu inançtayım. Çünkü tiyatrolar kadar, gazete ve kitap önünde gözyaşı döküldüğünü görmedim.

İki yüzlülük gibi, çekememezlik gibi bir kötülüğün; oyuncular kadar, bilgin ve edib elinde rezil edilmesine ihtimâl veremem.

Hattâ o kadar faydalıdır ki, Avrupa tarafından medenî eserlerin en büyük sürükleyicilerinden sayılmıştır. İngiltere'nin Kromvel (Cromwel) vak'alarına, olaylarına yardım eden sebeplerin en büyüklerinden biri de, Şekspir'in (Shakespeare) Kayser trajedisidir.

Fransa'da papazlarla, soylulara Molyer'in (Moliére) komedileri, belki Volter'in (Voltaire) kaleminden daha çok zarar vermiştir.

Fransa İnkılâb-ı Kebîr'inde halkın gösterdiği vatan ve hürriyet meftûniyyet-i fedâkârânesinin gönüllerde husûlüne Korney (Corneille)'in âsâr-ı merdânesi kadar belki hiç bir şey hizmet etmemişdir. Göte (Goethe)'nin Şiller (Schiller)'in oyunlarından Almanya'nın ahlâkınca hâsıl olan te'sîrâtı ta'dâd etmek lâzım gelse bir büyük cild kitâba sığışmaz.

Biz daha şimdi bir tiyatro peydâ etdik. Bi't-tabi daha şimdiden mükemmel olmasını istemeyiz. Çünki bir şey'in bidâyetinde kemâl beklemek anaların âlim çocuk doğurmasına intizâr kabîlinden olur. Fakat noksanının az olmasını ve hiç olmaz ise gitdikçe azalmasını istemekle hakkımız meydândadır. Zîrâ kusûr olur ki acemilikle dahi ma'zûr tutulamaz. İ'tikâdımca telâffuzda olan fenâlık tiyatroda mevcûd olan nakâyisin a'zamı sayılır.

Çünki telâffuzdaki garâbet tiyatronun lisâna hizmet-i menfa'atini iskât etdikten başka bir dereceye kadar maskaralıkdan kurtulabilmek kâbil olamayacağı içün infi'âlât-ı nefsâniyyeye bütün bütün mâni'dir.

Oyunlar ekser Avrupa lisânlarından terceme olunmak bahsine gelince, bu bir kabahat ise mes'uliyyeti tiyatroya değil ashâb-ı kaleme â'iddir. Ma'mâfih tiyatro tercemesinde o kadar büyük bir zarar da göremiyorum.

Tiyatroya müte'allik olan bu oyunların yazıldığı târihde ba'zı ashâb-ı kalem Türkçe oynanan tiyatroların ekserîsi âsâr-ı ecnebiyyeden menkûl oluşunu Osmanlı tiyatrosu içün bir zül addediyorlardı. Hâlbûki başka milletler meyânında mertebe-i kemâle varmış bir şey'i kendisinde bulunmayan başka bir millet taklîd eylemeği zül addetmeyüp de oyunların tercemesini zül sayması anlaşılmaz bir eser-i istikbârdır.

Tiyatroda envâ'ı cinâyâtın taklîdi görülür. Fakat ashâb-ı teşrî' bunda sû-i te'sîr mütâla'a edüp de men'ine kıyâm etmemişler. İnsan sû'-i misâl almak isterse, her gün her tarafa dolaşan sû'-i emsâl kâfidir.

Büyük Fransız İhtilâli'nde halkın gösterdiği vatan ve hürriyete fedâkârca bağlılığın, gönüllerde ortaya çıkmasına; Korney'in (Cornaille) mert, yiğit eserleri kadar belki hiçbir şey hizmet etmemiştir. Göte (Goethe)'nin Şiller (Schiller)'in oyunlarından, Almanya'nın ahlâkı yönünden ortaya çıkan etkileri sayılmak gerekse, bir büyük cild kitaba sığmaz.

Biz daha şimdi yeni bir tiyatro meydana çıkardık. Böylece, daha şimdiden mükemmel olmasını istemeyiz. Çünkü birşeyin başlangıcında olgunluk, mükemmeliyet beklemek; anaların, bilgin çocuk doğurmasını gözlemek gibidir Fakat noksanının az olmasını ve hiç olmazsa gittikçe azalmasını istemekdeki hakkımız açıktır. Çünkü öyle kusurlar, noksanlıklar olur ki, acemilikle bile hoş görülemez. İnancıma göre; diksiyonda, konuşmada olan fenâlık, tiyatroda bulunan noksanlıkların en büyüğü sayılır.

Çünkü konuşmadaki gariplikler, tuhaflıklar, acemilikler; tiyatronun dil'e sağlayacağı menfaat hizmetini ortadan kaldırdıktan başka, bir dereceye kadar maskaralıktan kurtulabilmek mümkün olamayacağı için, insan ruhunun kabul edeceği değişikliklere bütün bütün engeldir.

Oyunlar, çoğunlukla Avrupa dillerinden tercüme olunmak konusuna gelince; bu bir suç ise sorumluluğu tiyatroya değil, kalem sahiplerine, onları, çeviren ediblere aittir. Bununla birlikte, tiyatro tercümesinde o kadar büyük bir zarar da göremiyorum.

Tiyatro ile ilgili olan bu oyunların yazıldığı tarihte bazı kalem sahipleri, yazarlar; Türkçe oynanan tiyatroların çoğunluğunun yabancı eserlerden nakledilmiş oluşunu, Osmanlı Tiyatrosu için bir alçalma, düşüklük sayıyorlardı. Halbuki, başka milletler arasında olgunluk mertebesine ulaşmış birşeyi kendisinde bulunmayan başka bir millet taklid eylemeyi düşüklük saymayıp da oyunların tercümesini düşüklük sayması, anlaşılmaz bir kendini büyük görme eseridir.

Tiyatroda cinâyetlerin her türlü taklidi görülür. Fakat kanun adamları, bunlarda kötü tesir düşünüp de yasaklamaya kalkmamışlar. İnsan kötü örnek almak isterse, her gün her tarafa dolaşan kötü misâller yeterlidir.

Edebsizlik yolunu edebiyyât içinde aramağa kimse muhtâc olmaz, sanırım. Edebiyyâtın vatanı yokdur. Bir fikir eğer sahîh ise, bir lisânda edeceği te'sîri diger lisânda da temâmiyle icrâ eder. İngiltere, Almanya şâ'irlerinin bu kadar âsârı Fransızca'ya nakl olunmuş, tiyatrolarda oynanıyor; yalnız, tercemeden dolayı kuvve-i belâgati azalıyor. Tiyatroca olan letâfet ü te'sîrine halel gelmiyor. Hakîkat, insan aşk u ismeti uğruna fedâ-yı cân eder bir kız veyâhûd zurafâ beynine düşmüş bir câhil-i cesûr görünce milliyet ü kıyâfet mi düşünür? Düşünse bile o mütâla'anın te'sîrât-ı kalbiyyesince ne hükmü olur?

Şâyân-ı dikkat bir şey daha var; tiyatro edebiyyâtın en güç cihetidir. Bir derecede ki, on binden mütecâviz mü'ellife mâlik olan Fransa'da güzel bir tiyatro yazar on edîb yokdur. Ya edebiyyâtımızın hâline nazaran bizde kaç tiyatro mü'ellifi bulunabilecek?

Husûsiyle Avrupa'da bir oyun yüz kerreye kadar oynanırken İstanbul'da ancak üç beş kerre seyr olunduğundan Güllü Agop'un tiyatrosu Fransa'nın en büyük tiyatrosundan ziyâde te'lîfâta ihtiyâç gösterir! O kadar eser nerede bulunacak?

Fransa'da tiyatronun mu'allim-i evveli addolunan *"Korney"* (Corneille) İspanyolca'dan ve Almanya edebiyyâtının mûcidlerinden olan *"Göte"* (Goethe) Fransızca'dan oyun terceme etdiğini düşündükçe, bizim oyunlar sırf bizim âsârdan olsun demeğe dilim varmıyor.

Tiyatromuz içün benim arzû etdiğim madde şimdilik oyuncuların ıslâh-ı lisânıyle tiyatro yazan mü'ellifîn-i kirâmın ıstılâhperverlikden biraz ferâgat buyurmalarıdır. Evvelleri ıstılâh paralamak yalnız yazıya münhasır tutularak muhâverâtda mûcib-i istihzâ addolunur idi. Şimdi yazı bu kadar sâdeleşüp dururken muhâverâtda zencirleme rabıtlar, mütetâbi'-i izâfâtlar isti'mâline başlarsak hakîkaten garîb olur.

Herkesin tiyatroda aradığı lisân-ı vicdân değil midir? Yoksa Van ağzı türküsü iğlâkâtı hiç çekilmez.

Edebsizlik yolunu edebiyat içinde aramaya kimse muhtaç olmaz, sanırım. Edebiyatın vatanı yoktur. Bir fikir eğer doğru ise, bir dilde edeceği tesiri, diğer bir dilde de tamamiyle gerçekleştirir. İngiltere, Almanya şâirlerinin bu kadar eserleri, Fransızca'ya aktarılmış, tiyatrolarda oynanıyor; yalnız, tercümeden dolayı kusursuz, yerinde söyleme gücü azalıyor. Tiyatroca olan güzellik ve tesirine bir eksiklik gelmiyor. Gerçekte, insan; aşk ve namusu uğruna canını fedâ eder. Bir kız yahut nâzik, kibar, akıllı kimseler arasına düşmüş bir cesur bilgisiz görünce, milliyet ve kıyafet mi düşünür? Düşünse bile o düşüncenin, gönüldeki tesirinin ne hükmü, geçerliliği olur?

Dikkate değer birşey daha var: Tiyatro, edebiyatın en güç tarafıdır. Öyle ki, onbinden fazla yazara sahip bulunan Fransa'da güzel bir tiyatro yazan on edib yoktur. Ya edebiyatımızın hâline göre, bizde kaç tiyatro yazarı bulunabilecek?

Özellikle Avrupa'da bir oyun yüz kereye kadar oynanırken, İstanbul'da ancak üç beş kere seyr olunduğundan Güllü Agop'un tiyatrosu, Fransa'nın en büyük tiyatrosundan daha çok eserlere ihtiyaç gösterir! O kadar eser nerede bulunacak?

Fransa'da tiyatronun Aristo'su sayılan Korney (Corneille)'in, İspanyolca'dan ve Alman Edebiyatı'nın yaratıcılarından olan Göte (Goethe)'nin, Fransızca'dan oyun tercüme ettiğini düşündükçe; bizim oyunlar sırf bizim eserlerden olsun, demeye dilim varmıyor.

Tiyatromuz için benim istediğim şey, şimdilik oyuncuların dillerini, diksiyonlarını düzeltmeleriyle, tiyatro yazan büyük eser sahiplerinin tuhaf, karışık, anlaşılmaz kelimeler kullanmaktan biraz uzak durmaları, elçekmeleridir. Önceleri, anlaşılması güç şeyler söylemek; yalnız yazıya mahsus tutularak, konuşmada alay sebebi sayılırdı. Şimdi yazı bu kadar sâdeleşip dururken, karşılıklı konuşmalarda zincirleme bağlar, arka arkaya sıralanan isim tamlamalarını kullanmaya başlarsak, gerçekten garip olur.

Herkesin tiyatroda aradığı, vicdânın dili değil midir? Yoksa, Van ağzı türkünün karışık sözleri hiç çekilmez.

VATAN

(...)

Şîr-hârlar beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler ma'îşet-gâhını, ihtiyârlar kûşe-i ferâgatini, evlâd vâlidesini, peder âilesini ne türlü hissiyât ile severse, insan da vatanını o türlü hissiyât ile sever.

Bu hissiyât ise, sırf sebebsiz meyl-i tabî-îden ibâret değildir. İnsan, vatanını sever. Çünki mevâhib-i kudretin en azîzi olan hayât, hevâ-yı vatanı teneffüsle başlar. İnsan vatanını sever. Çünkü atâyâ-yı tabîîden en revnaklısı olan nazar lemha-i iftitâhında hâk-i vatana ta'alluk eder. İnsan vatanını sever. Çünki madde-i vücûdu vatanın bir cüz'üdür. İnsan vatanını sever. Çünkü etrâfına bakdıkça her kûşesinde ömr-i güzeştesinin bir yâd-ı hazînini tahaccür etmiş gibi görür. İnsan vatanını sever. Çünki hürriyeti, râhatı, hakkı, menfaati vatan sâyesinde kâimdir. İnsan vatanını sever. Çünkü sebeb-i vücûdu olan ecdâdının makbere-i sükûnu ve netîce-i hayâtı olacak evlâdının cilve-gâh-ı zuhûru vatandır. İnsan vatanını sever. Çünkü ebnâ-yı vatan arasında iştirâk-i lisân ve ittihâd-ı menfaat ve kesret-i muvânese cihetiyle bir karâbet-i kalb ve uhuvvet-i efkâr hâsıl olmuşdur. O sâyede bir adama, dünyâya nisbet vatan, oturduğu şehre nisbet kendi hânesi hükmünde görünür. İnsan vatanını sever. Çünki vatanında mevcûd olan hâkimiyetin bir cüz'üne tasarruf-ı hakikî ile mutasarrıfdır. İnsan vatanını sever. Çünki vatan, öyle bir gâlibin şemşîri veyâ bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhûm hatlardan ibâret değil; millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyyet, ecdâda hürmet, âileye muhabbet, yâd-ı şebâbet gibi birçok hissiyyât-ı ulviyyenin ictimâ'ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddesdir.

Bundan dolayıdır ki târih-i insâniyyetin hangi sahîfesine atf-ı nigâh olunsa her zemânda, her milletde zuhûr eden efkâr-ı âliyye ve ahlâk-ı fâzıla ashâbının cümlesi vatan muhabbetini umûr-ı dünyeviyyenin kâffesine müreccah tutmuş ve pek çoğu vatan yolunda fedâ-yı cân etmiş görülür.

VATAN

(...)

Süt çocukları beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler geçimlerinin sağlandığı yeri, ihtiyarlar dünyadan ellerini-eteklerini çektikleri yalnızlık köşelerini, evlât anasını, baba âilesini ne türlü duygularla severse, insan da vatanını öyle duygularla sever.

Bu duygu, yani vatana gönülden bağlanma ve onu sevme; sebepsiz yere, sırf insanın tabiatından gelme bir istek değildir. İnsan vatanını sever. Çünkü, Allah'ın insanlara bahşettiği şeylerin en azizi olan hayat, vatan havasını teneffüsle başlar. İnsan vatanını sever. Çünkü; tabiatın, yani Allah'ın bağışladığı şeylerin en parlağı olan göz, dünyaya ilk baktığı zaman vatan toprağını görür. İnsan vatanını sever. Çünkü, vücudunun maddesi, vatanın bir parçasıdır. İnsan vatanını sever. Çünkü, etrafında baktıkça, her köşesinde geçen ömrünün, geçmiş hayatının hüzünlü bir hâtırasını taşlamış, taş kesilmiş gibi görür. İnsan vatanını sever. Çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfaati vatan sâyesinde ayakta kalabilir. İnsan vatanını sever. Çünkü, varlık sebebi olan atalarının sâkin mezarlığa ve ömrünün neticesi olacak çocuklarının meydana geleceği yer, vatandır. İnsan vatanını sever. Çünkü, vatan çocukları arasında dil birliği, menfaat birliği ve birbirine fazla alışmış oldukları için bir gönül yakınlığı ve düşünce kardeşliği doğmuştur. O sâyede bir adama, dünyaya göre vatan; oturduğu şehre göre kendi evi gibi görünür. İnsan vatanını sever. Çünkü vatanda mevcut olan hâkimiyetin bir kısımını, gerçek anlamda kullanma hakkına sahiptir. İnsan vatanını sever. Çünkü vatan, öyle bir gâlibin kılıcı veya bir kâtibin kalemiyle çizilen belirsiz hatlardan, sınırlardan ibaret değil; millet, hürriyet, menfaat, kardeşlik, hakları kullanma, hâkimiyet, atalara hürmet, âileye sevgi, çocukluk hâtıraları gibi birçok yüce duyguların toplanmasından oluşmuş mukaddes bir düşüncedir.

Bundan dolayıdır ki, insanlık tarihinin hangi sayfasına bakılsa; her zamanda ve her millette ortaya çıkan yüksek fikirler ve faziletli ahlâk sahiplerinin hepsi, vatan sevgisini dünya işlerinin hepsinden üstün tutmuş ve pekçoğu vatan yolunda canlarını seve seve vermiş görülür.

Bundan dolayıdır ki her dînde, her milletde, her terbiyede, her medeniyetde hubb-i vatan en büyük fazîletlerden, en mukaddes vazîfelerdendir.

Ya ne vakte kadar insanların i'tilâfı böyle vatan nâmıyle birtakım eczâya inkısâm edüb duracak? Acaba umûm ebnâyı beşer bir âile ve bütün dünyâ bir vatan olmak lâzım gelse insâniyyet içün şimdiki hâlden fâideli değil midir?

Fâideli midir, değil midir? Orasını kable'l-vukû' ta'yîn etmek kerâmete muhtâc görünür. Zirâ böyle bir hâlin husûlü takdîrde, muhârebe mündefi' olur, denilecek ise biz şimdi mevcûd olan vatanlar içinde birtakım dâhilî ihtilâller görüyoruz ki mûcib olduğu tahrîbât muhârebelere kat kat galebe ediyor.

Hele hudûd-ı vatan aradan kalkmak ve insanların mecmû'u yek-cins ve yek-terbiye bulunmak ve dünyâda yalnız bir lisân kalmak, hülâsa şâirin:

"Milletim nev'-i beşerdir; vatanım rûy-i zemin"

kavli herkese şiâr ittihâz olmak bu âlemin başka bir âlem olmasına ihtiyâc gösterdiğinden veyâ hiç olmazsa böyle bir hâlin zuhûru bu âlemi başka bir âlem hükmüne koyacağından insâniyet içün ümîd-i sa'âdeti ittihâd-ı umûmî zemânına hasr etmekle öteki dünyâya hasr etmek beyninde pek de fark görülemez. Binâenaleyh bir millet içün o kadar uzak bir istikbâli nasb-ı ayn ederek ittihâd-ı insâniyet nâmına fikr-i vatanı ilgâya kıyâm etmek, âhiretde râhat ümîdiyle kendini öldürmek kabîlindendir.

Çünki zannımızca hamiyetin en büyük muharriklerinden olan vatan fikrini gönüllerden kaldırmak, hıfz-ı hukûkun en mü'essir esbâbından olan ateşli silâhı ellerden almağa benzer. Bir millet vatan muhabbetinden tecrîd-i nefs eder ise, çok zemân geçmez elbette vatanını o muhabbetle me'lûf olanların râyet-i istîlâsı altında görür. Nitekim bir kavim ateşli silâhdan keff-i yed eylerse, pek az vakit içinde o silâhı düşman eliyle kendi göğsüne çevrilmiş bulur.

Bundan dolayıdır ki, her dinde, her millette, her terbiyede, her medeniyette vatan sevgisi en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerdendir.

Peki, ya ne zamana kadar insanların anlaşması, uyuşması böyle vatan adıyla birtakım parçalara bölünüp duracak? Acaba, bütün insanlık bir âile ve bütün dünyâ bir vatan olmak gerekse, insanlık için şu durumdan daha faydalı değil midir?

Faydalı mıdır, değil midir? Orasını oluşundan önce bilmek, kerâmete ihtiyaç gösterir. Zirâ, öyle bir durum ortaya çıktığı takdirde; savaş defedilmiş, kaldırılmış olur, denilecekse; biz şimdi mevcut olan vatanlar içinde birtakım dahilî, iç ihtilâller, ayaklanmalar görüyoruz ki, sebep olduğu tahribat, zarar savaşlara kat kat üstün geliyor.

Hele, vatan sınırı aradan kalkmak ve insanların hepsi tek cins ve tek terbiye içinde bulunmak ve dünyada yalnız bir dil kalmak; kısacası şâirin:

"Milletim insanlıktır; vatanım yeryüzü!"

sözü herkese bir işaret, esas kabul edilmek; bu dünyanın, başka bir dünyâ olmasına ihtiyaç gösterdiğinden veya hiç olmazsa böyle bir durumun ortaya çıkması bu dünyâyı başka bir dünyâ şekline sokacağından; insanlık için saadet ümidini, genel birleşme zamanına bırakmakla, öteki dünyâya bırakmak arasında pek de fark görülemez. Dolayısıyla, bir millet için o kadar uzak bir geleceğe göz dikerek, insanlığın birleşmesi adına vatan fikrini kaldırmaya yönelmek, âhirette rahat etmek ümidiyle kendini öldürmek gibidir.

Çünkü kanaatimizce, vatanseverliğin en büyük hareket unsurlarından, güç kaynaklarından olan vatan fikrini gönüllerden kaldırmak, hakları korumanın en etkili sebeplerinden, araçlarından olan ateşli silâhı ellerden almaya benzer. Bir millet vatan sevgisinden nefsini ayırırsa, vatanını sevmezse, çok zaman geçmez elbette vatanını o sevgiyle dolu olanların istilâ, zorla ele geçirme bayrakları altında görür. Nitekim, bir kavim ateşli silâhtan elini çekerse, pek az zaman içinde o silâhı düşman eliyle kendi göğsüne çevrilmiş bulur.

Dünyâdan vatan fikrini kaldırmak, insâniyete bir hizmet ve muktedir olanlara bir büyük meziyet olabilmek zannında bulunanlar da var imiş. Biz öyle garîb bir maksadı fi'ile çıkarmak teşebbüsünde pîşvâlığı, ihtiyâra cesâret edenlere tayyib-i hâtırla terk eyleriz. Biz oturduğumuz yerlerin her taşı içün cevher-i cân verdik. Her avuç toprağı nazarımızda o yola fedâ olmuş bir kahramanın yâdigâr-ı vücûdudur. Anı binâenaleyh bize göre vatanı Çin ile Sibirya ile hem-kıymet tutmak ihtimâlin hâricinde görünür.

Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Dâimâ kendimize mahsûs, kendimize münhasır biliriz. Dâimâ nefsimizden ziyâde sever, nefsimizi uğruna fedâ ederiz.

(...)

Dünyâdan vatan fikrini kaldırmak, insanlığa bir hizmet ve gücü yetenlere bir büyük üstünlük olabilmek düşüncesinde bulunanlar da var imiş. Biz öyle garip bir maksadı hareket hâline koymak işinde öncülüğü, seçmeye cesaret edenlere gönül hoşluğu ile bırakırız. Biz oturduğumuz yerlerin her taşı için, cevher kıymetinde bir can verdik. Her avuç toprağı gözümüzde, o yola kendini fedâ etmiş bir kahramanın varlığının hâtırasıdır. Bu bakımdan. bize göre; vatanı Çin ve Sibirya ile aynı değerde tutmak, ihtimâlin dışında görünür.

Vatan, bize kılıcımızın ekmeğidir. Dâimâ kendimize âit, yalnız bize ayrılmış biliriz. Dâimâ kendimizden çok sever, canımızı uğruna fedâ ederiz.

MEDENİYET

Kelimesi Avrupa ile ihtilâtımızdan sonra lisân-ı avâma düşen ta'bîrâtdan olarak, vatanımızda pek çok adamlarca makâsıd-ı âliyeden olduğu gibi, birtakım fırkacılarda dahi yeni çıkma fuhşiyyâtı tâ'yînde kullanılır ta'bîrât-ı tehekkümden ma'dûd olmuşdur!

Biraz düşünelim! Acaba medeniyyet sahîhan levâzım-ı insâniyyeden mi? Yoksa sû-i ahlâkın tevlîd etdiği zevâ'id-i muzırradan mı ma'dûd olmak lâzım gelir? Şübhe yokdur ki medeniyyet ba'zıların ve husûsiyle bizim eski hükemânın ta'rîfi gibi insanın ictimâ üzere yaşaması ma'nâsına alınırsa hayât-ı beşer içün levâzım-ı tabîiyyendendir. Bir çocuk südden kesilir, kesilmez tazı veya buzağı gibi, başıboş salıverilmiş olsa uğrayacağı bintürlü muhâtaradan kat'-ı nazar, kendini i'âşe edecek rızk tedârikinden âciz kalır; açlığından ölür.

Kudretin tabi'at-ı beşere ihsân etdiği isti'dâd-ı terakkî dahi infirâd üzere ta'ayyüş hâlinde meydâna çıkamamak zarûrî olmasına bakılırsa insanın temeddüne ihtiyâcı bir kat daha sâbit olur.

Eğer Diyojen infirâd üzere yaşar bir kavim içinde zuhûr etseydi, elbette içinde yatacak bir küpe mâlik olduğuyçün milletinin en bahtiyârı addolunmak lâzım gelirdi.

Fenn-i siyâset nazarında ise medeniyet ictimâ' değil, âsâyişde kemâl ma'nâsını ifâde etdiğiyçün bu mefhûma göre ebnâyı beşere zarûrî lâzım mıdır; değil midir? Oralarını tedkîk etmek isteriz.

İnsan kendi âdât ü hayâlâtdan tecrîd eyler de ahvâl-i âlemi i'tidâl-i dem ve huzûr-ı fikr ile düşünürse âsâyiş lâfzını lâyıkıyle tahdîd edecek ta'rîf bulamaz ve bu vechle bî-pervâ diyebilir ki, çavdar ekmeği yemeğe ve toprak üzerine yatmağa alışmış bir adamın karnını doyurmak ve uykusunu uyumakda gördüğü âsâyiş, nefîs ta'âmlar yemeğe ve yaldızlı karyolada yatmağa me'lûf olanların râhatından az mıdır? Ve bu iki tür-

MEDENİYET

(Medeniyet) kelimesi, Avrupa ile karışıp, görüşmemizden sonra halk diline düşen tâbirlerden olarak vatanımızda pek çok kimselerce yüksek gâyelerden olduğu gibi; birtakım gruplarda da yeni çıkma, ahlâka aykırı işleri tâyinde kullanılır eğlendirici tâbirlerden sayılmıştır.

Biraz düşünelim! Acaba medeniyet gerçekten insana lüzumlu şeylerden midir? Yoksa, kötü ahlâkın doğurduğu zararlı fazlalıklardan mı sayılmak lâzım gelir? Şüphe yoktur ki medeniyet, bazılarının ve özellikle bizim eski bilginlerin târifi gibi insanın toplum hâlinde yaşaması anlamına alınırsa, insan hayatı için tabiî ihtiyaçlardandır. Bir çocuk sütten kesilir, kesilmez; tazı veya buzağı gibi, başıboş salıverilmiş olsa, uğrayacağı bin türlü tehlikeye bakmaksızın, kendini yaşatacak, geçindirecek rızkı sağlamaktan âciz, çâresiz kalır; açlığından ölür.

Allah'ın insan tabiatına bağışladığı gelişme, yükselme kâbiliyetinin de; yalnız olarak yaşama, hayatını sürdürme hâlinde meydana çıkamamasının gerekli olmasına bakılırsa, insanın medeniyete ihtiyacı bir kat daha sabit, anlaşılmış olur.

Eğer Diyojen, yalnız başına yaşar bir kavim arasındaı çıksaydı, elbette içinde yatacak bir küpe sâhip olduğu için; O'nun, milletinin en mutlu insanı sayılması gerekirdi.

Siyâset ilminin gözünde ise medeniyet, toplanmada değil; rahat, huzur ve güvende olgunluk, gelişme anlamını ifade ettiği için; bu kavrama göre, insanoğullarına çok gerekli midir, değil midir? Oralarını incelemek isteriz.

İnsan, kendini alışkanlıklardan ve hayâllerden sıyırır da, dünyânın çeşitli durumlarını serikanlılıkla ve zihnin sâkinliği içinde düşünürse; huzur, güven sözünü lâyıkıyla sınırlandıracak târif bulamaz ve bu yüzden çekinmeden diyebilir ki, çavdar ekmeği yemeğe ve toprak üzerinde yatmaya alışmış bir adamın karnını doyurmak ve uykusunu uyumakta gördüğü huzur, rahat; nefis yemekler yemeğe ve yaldızlı karyolada yatmaya alışık olanların rahatından az mıdır? Ve bu iki türlü geçim arasında, fakirin

lü ma'îşet arasında fakîrin bir lokma siyah ekmekle birkaç arşın kara toprağı bulabilmekden dâ'imâ emîn olduğundan, ganînin ise her dakîka elindeki ni'metden mahrûmiyyet muhâtarasında bulunduğundan, başka bir fark var mıdır? Vücûdu ısıtmakda Fransız çuhasının âdi abâya ne rüçhânı olabilir? Medeniyet insanı milyonlarla altuna mâlik edermiş; altun iştihâyı mı ziyâdeleşdirir; hayâtı mı çoğaldır? Medeniyet mermerden masnû saraylar peydâ edermiş; o kadar metîn binâlar ecele mi medhal bırakmaz? Hastalığı mı men' eder? Medeniyet geceleri sokakda gaz peydâ edermiş; Allah'ın Güneşi zâ'il olduktan sonra, insana göre akrabâsının arasına girüp de i'tilâf-ı â'ileden müstefîd olmak gibi, bir lezzeti terk ederek, kahve kahve dolaşmakda ne letâfet tasavvur olunabilir? Medeniyet vapurlar, şümendüferler husûle getirirmiş; ikâmetine bir külbe ve ma'îşetine iki dönüm toprak kâfi olan bir adamın üç yüz sâ'atlik yerlere gitmeğe ve beş, on gün denizler içinde kalmağa ne ihtiyâcı olabilir? Medeniyet telgrafı îcâd eylemiş; yanıbaşındaki odada geçen ahvâli bilmeyen bîçâreye göre Amerika'nın vukû'âtını öğrenmeğe çalışmakda ne ma'nâ vardır? Kezâ ve kezâ...

Bu türlü mütâla'alar insanın tabi'at ü isti'dâdından bütün bütün gaflet eseridir. Görüyoruz ki insan tevlîd kuvvetinde hemân kâffe-i hayvânâtın dûnunda iken, dünyâda meşhûr u ma'rûf olan hayvânâtın kâffesinden birkaç bin kat ziyâde bulunuyor. Ve bu kesret sahrâ-yı vahşetde değil, sa'âdet-serây-ı medeniyetde görülüyor. Bundan bil-bedâhe sâbit olur ki, medeniyet hayât-ı beşerin kâfilidir.Bu sübûtdan dahi bi'z-zarûre anlaşılır ki medeniyet aleyhine kıyâm etmek ecel-i kazâya kâtillerden, haydûdlardan ziyâde mu'în olmaktır.

Bundan başka insanın sa'y ü fikr ile dünyâda izhâr etdiği bunca bedâyi öyle bir parça ekmek yemek ve topraklarda yuvarlanup, uyumak içün yaradılmış bir mahlûk olmadığına bürhân-ı kâfidir.

bir lokma siyah ekmekle birkaç arşın kara toprağı bulabilmekten dâima emin olduğundan, zenginin ise her dakika elindeki nimetten, varlıktan mahrum kalmak tehlikesinde bulunduğundan, başka bir fark var mıdır? Vücudu, ısıtmakta Fransız çuhasının, âdi abaya ne üstünlüğü olabilir? Medeniyet insanı milyonlarla altın sahibi edermiş; altın, yeme isteğini mi artırır, hayatı mı çoğaltır? Medeniyet, mermerden sanatlı, süslü saraylar ortaya koyarmış; o kadar sağlam binâlar, ecelin girişine engel mi olur? Hastalığı mı yasaklar? Medeniyet, geceleri sokakta gaz meydana getirirmiş; Allah'ın güneşi kaybolduktan sonra, insan için akrabasının arasına girip de, âilenin kaynaşmasından faydalanmak gibi bir lezzeti terk ederek, kahve kahve dolaşmakta ne güzellik düşünülebilir? Medeniyet; vapurlar, şimendiferler yaparmış; oturacağı yere bir kulübe ve geçimine iki dönüm toprak yeten bir adamın üç yüz saatlik yerlere gitmeye ve beş on gün denizler içinde kalmaya ne ihtiyacı olabilir? Medeniyet, telgrafı icat etmiş; yanıbaşındaki odada geçen durumları bilmeyen zavallıya göre, Amerika'da olup bitenleri öğrenmeye çalışmakta ne anlam vardır? Böylece ve böylece...

Bu türlü düşünceler, insanın yaratılış ve kâbiliyetinden tamamiyle habersiz oluşunun eseridir. Görüyoruz ki insan, doğurma gücünde bütün hayvanların aşağısında, altında iken; dünyada ünlü ve bilinen hayvanların hepsinden birkaç bin kat daha fazladır. Ve bu çokluk, vahşilik çölünde değil; medeniyetin mutlu sarayında görülüyor. Bundan, apaçık anlaşılmış olur ki; medeniyet, insan hayatının kefilidir. Bu gerçekleşmeden de ister istemez anlaşılır ki, medeniyete karşı durmak; beklenmeden gelen ölüme, kâtillerden ve haydutlardan çok yardımcı olmaktır.

Bundan başka insanın, çalışma ve düşünce ile dünyada ortaya koyduğu bunca güzellik; öyle bir parça ekmek yemek ve topraklarda yuvarlanıp, uyumak için yaratılmış bir mahluk olmadığına yeterli delildir.

Binâe'n-aleyh medeniyeti zâ'id görmek, insanın halkında Kudret-i Fâtırâ'ya iltizâm-ı abes gibi, bir nakîsa isnâd etmek kabîlinden addolunur.

Evet! Çuha abâdan ziyâde ısıtmaz. Fakat tabi'at-i beşer hüsn-i intizâma mâ'ildir. Kimseye zararı dokunmayan bir lezzetden müstefid olmak neden şâyân-ı ta'yîb olabilsin?

Evet! Altun hissiyyâtı çoğaltmaz. Fakat levâzım-ı hayâtı ikmâl eder. Sıtmaya uğramış bir adam tabîbe mürâca'at etmek, iktizâ eden mu'âlecâtı almak içün paraya muhtâc değil midir? İlletinin def'i içün ne yapsın? Koluna pamuk ipliği bağlayarak mı i'âde-i sıhhat etsin?

Evet! Kâgîr binâlar ecele, hastalığa mukâvemet etmez. Fakat yanmağa, yıkılmağa karşı durur. Letâfet ü ma'mûriyyetiyle birkaç karn evlâda kalır.

Evet! Geceleri işsiz bir adam içün muttasıl â'ilesini terk edüp de sokaklarda eğlence taharrî etmekde bir letafet yokdur. Fakat gaz olan yerlerde ashâb-ı sa'y ü ticâret geceleri de altı, yedi sâ'at işiyle ve alışverişiyle meşgûl olur ve bu sûretle ömrü üzerine bir ömür daha katar.

Şümendüfer veyâ vapur ile birkaç yüz sâ'atlik yerlere giden veyâ birkaç gün deniz üzerinde çalkananlar ise ma'rifetin bir kerâmet-i garîbesiyle tayy-i mekân etmiş veyâ postuyle sulardan geçmiş gibi, cihânın tâ öbür tarafına giderler. Havâyic-i hayâtı getirirler. Vatandaşlarının ayağına îsâr ederler.

Telgraf kullanan akvâm eger eski dünyâda ise, yeni dünyada bulunan bir tabîbin hazâkatinden veyâ zuhûr eden bir vak'anın te'sîratından hayâtlarınca büyük büyük fâideler görürler.

Bir de insanın hakk u maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamakdır. Bu kadar milel-i mütemeddineye karşı kâbil midir ki, akvâm-ı gayr-i mütemeddine hürriyetlerini muhâfaza edebilsinler?

Bundan dolayı medeniyeti fazla, gereksiz görmek; insanın dünyaya gelişinde, Allah'ın yaratma gücüne yersiz bir noksanlık isnat etmek gibi sayılır, kabul edilir.

Evet! Çuha, abadan çok ısıtmaz. Fakat insan tabiatı, iyi bir düzene meyillidir; insan, herşeyin iyi, düzgün olmasını ister. Kimseye zararı dokunmayan bir lezzetten faydalanmak, neden ayıplanmaya lâyık olabilsin?

Evet! Altın duyguları çoğaltmaz. Fakat hayat için gerekli ihtiyaçları tamamlar. Sıtmaya uğramış bir adam, doktora başvurmak ve gereken ilâçları almak için paraya muhtaç değil midir? Hastalığının iyileşmesi için ne yapsın? Koluna pamuk ipliği bağlayarak mı, eski sağlığına kavuşsun?

Evet! Beton binâlar ölüme, hastalığa dayanamaz. Fakat yanmaya, yıkılmaya karşı durur. Güzellik ve gösterişiyle birkaç nesil evlâda kalır.

Evet! Geceleri işsiz bir adam için sürekli âilesini terk edip de sokaklarda eğlence aramakta bir güzellik yoktur. Fakat gaz olan yerlerde, iş ve ticaret adamları geceleri de altı, yedi saat işleri ve alışverişleriyle uğraşır ve böylece hayatlarına, bir hayat daha katarlar.

Şimendifer veya vapur ile birkaç yüz saatlik yerlere giden veya birkaç gün deniz üzerinde çalkananlar ise, bilginin garip bir kerâmetiyle kısa bir zamanda çeşitli yerleri dolaşmış veya postuyla sulardan geçmiş gibi, dünyânın ta öbür tarafına giderler. Hayat, yaşamak için gerekli olan şeyleri getirirler. Vatandaşlarının ayağına ulaştırırlar.

Telgraf kullanan kavimler, topluluklar; eğer eski dünyada ise, yeni dünyada bulunan bir doktorun beceriklilliğinden, ustalığından veya yeni ortaya çıkan bir olayın, gelişmenin etkilerinden hayatları için büyük büyük faydalar görürler, sağlarlar.

Bir de insanın hakkı ve amacı sâdece yaşamak değil; hürriyetle yaşamaktır. Bu kadar medenî milletlere karşı mümkün müdür ki, medenî olmayan milletler hürriyetlerini koruyabilsinler?

"Bize şu lâzım; anınla kanâ'at etmeliyiz. Ve pederlerimizden bunu gördük, anın hâricinde ne var ise bid'atdir. Dersler, ta'lîmler, kitâblar, makineler, terakkîler, îcâdlar ne işe yarar?" diye diye Hindliler, Cezâyirliler gibi, ecânibin kahr u galebesi altında izâ'a-i hürriyyet şân-ı insâniyyete hiçbir sûretle yakışır şeylerden değildir.

Âsâyiş-i hakîkînin kesreti dâ'imâ meşâkk-ı sa'yin kesretiyle mütenâsib olagelmişdir. Medeniyetin her sıkındısı bir râhat tevlîd eder; vahşetin her râhatı bin eziyyeti mûcib olur.

İnsanın havâyici yalnız arzın kuvve-i nâbitesine sığışmak ihtimâli yokdur; anı olsa olsa medeniyetin hazâ'in-i iddihârı istî'âb edebilir. Hülâsa medeniyetsiz yaşamak, ecelsiz ölmek kabîlindendir.

"Bize şu gerekli; onunla yetinmeliyiz. Ve babalarımızdan bunu gördük, onun dışında ne varsa kötüdür. Dersler, yeni bilgiler kazanma, kitaplar, makineler, ilerlemeler, yeni buluşlar ne işe yarar?" diye diye Hindliler, Cezâyirliler, gibi yabancıların kahredici üstünlüğü, eziyeti altında hürriyetini kaybetmek, insanlığın şânına, şerefine hiçbir şekilde yakışır şeylerden değildir.

Gerçek rahatın, huzurun çokluğu; sürekli çalışmanın sıkıntının çokluğu ile uygun olagelmiştir. Medeniyetin her sıkıntısı, bir rahatı doğurur; vahşetin, yabâniliğin her rahatı bin eziyeti, sıkıntıyı getirir.

İnsanın ihtiyaçlarının, yalnız dünyanın topraktan yetişen ürünleriyle giderilmesi ihtimâli yoktur; onu, olsa, olsa medeniyetin toplu hazineleri, eserleri karşılayabilir. Kısacası; medeniyetsiz yaşamak, ecelsiz ölmek gibidir.

"İNTİBÂH"DAN

"Ey âlem-i misâlin seyyâh-ı hûşyârı
Hiç kasr sûretinde gördün mü nev-baharı"

— NEDÎM —

İstanbul'u görenlere ma'lûmdur ki Çamlıca köşkü safâ-bahşâlıkda rûh-perverlikde nev-bahârdan aşağı kalır bedâyi'-i rûzgârdan değildir. Binâsı bir tarafa dursun! Yalnız bulunduğu mevki' İstanbul'un müstesnâ bir noktası olduğu gibi İstanbul bir mâlike-i deryâ-yı letâfetdir ki yalnız hazîn hazîn sâhillerine yüz sürerek pîş-gâhından akup giden deryânın safâsı mevki'in bütün cihân içinde akrânsızlığını isbâta kifâyet eder.

İstanbul denilen mecmu'a-i bedâyi'in hâvi olduğu her türlü nevâdiri bir bakışda gösterecek bir nokta ise Çamlıca'dır. Boğaziçi'nde bir büyük orman veya küçük körfez yokdur ki Çamlıca'nın pâmâl-i nezâreti olmasun! Pâyitahtımız'ın Beyoğlu gibi, Galata gibi, Bâb-ı Âlî civârları gibi, Sultan Bâyezid gibi hangi ma'mûr ciheti görülür ki Çamlıca'nın temâşâsından kendini saklayabilsün. İstanbul'da te'sîsât-ı atîka ve ebniye-i meşhûreden hiç biri var mıdır ki Çamlıca tasvîrini almak mümkin olmasun. Çamlıca o nazar-gâh-ı ibretdir ki bahâr içinde insan çeşmesinin yanına çıkarda başını kaldırır etrâfına bakınır ise gözünün önünde tabî'î, sınâ'î, fennî, nice yüz bin türlü bedâyi'den mürekkeb bir başka âlem görür. Bayağı hadeka-i basar o âlem-i bedâyi'in bir mahâret-i fevkâl'âde ile nokta-i vâhideye sıkışdırılmış haritasına döner.

Bir de gözünü aşağı meyl etdirmek isteyince nûr-ı nazarı -cihânın her türlü ezhârını câmi' ve şükûfe-zâra düşmüş zünbûr gibi- dakîkada bir çiçeğe işleyerek sâniyede bir meyva ile oyalanarak âheste âheste sâhil-i deryâya gidinceye kadar tâb ü tüvândan kesilür.

Çamlıca'ya Firdevs-i A'lâ'nın yere inmiş bir kıt'ası denilse şâyestedir. Feyyâz-ı Kudret âlemde Âb-ı Hayât îcâdını irâde etmiş olsaydı o hâsiyeti Çamlıca suyuna verirdi.

İNTİBAH'TAN

"Ey rüyâ, hayâl âleminin aklı başında yolcusu! Sen, ilkbahârı hiç köşk şeklinde gördün mü?"

NEDİM

İstanbul'u görenlerce bilinir ki, Çamlıca köşkü; insana ferahlık vermede, insanın içini aydınlatmada ilkbahârdan aşağı kalır güzelliklerden değildir. Binâsı bir tarafta dursun, yalnız bulunduğu yer bile İstanbul'un müstesna bir noktası olduğu gibi; İstanbul da öyle bir güzellik denizinin sahibi, öyle güzel bir deniz kızıdır ki, sadece hazin hazin kıyılarına yüz sürerek önünden akıp giden denizin zevki, orasının bütün dünya içindeki eşsizliğini ispata yeterlidir.

İstanbul denilen emsâlsiz güzellikler topluluğunun üzerinde bulunan her türlü az bulunur şeyleri, bir bakışta gösterecek nokta ise, Çamlıca'dır. Boğaziçinde bir büyük orman veya küçük körfez yoktur ki, Çamlıca'nın bakışının ayağının altında, görüş alanının içinde olmasın! İstanbul'un; Beyoğlu gibi, Galata gibi, Bâbıâli civarları gibi, Sultan Bâyezid gibi hangi bayındır, bakımlı tarafı görülür ki, Çamlıca'nın bakışlarından, kendisini saklayabilsin. İstanbul'da eski yerlerden ve ünlü binalardan hiçbiri var mıdır ki, Çamlıca manzarasını almak mümkün olmasın. Çamlıca, öyle ibretle görülecek bir yerdir ki; bahâr içinde insan çeşmesinin yanına çıkar da başını kaldırır etrafına bakınır ise, gözünün önünde tabiî, sanatla ilgili, fennî, nice yüz bin türlü güzelliklerden meydana gelmiş bir başka dünyâ görür. Sanki insanın gözbebeği, o güzellikler dünyâsının büyük bir ustalıkla tek bir noktaya sığdırılmış haritasına döner.

Bir de gözünü aşağıya kaydırmak isteyince, gözünün nuru, bakışları -dünyanın bütün çiçeklerini toplamış çiçek bahçesine düşmüş balarısı gibi- dakikada bir çiçeğe ilişerek, sâniyede bir meyva ile oyalanarak yavaş yavaş deniz kenarına gidinceye kadar güç ve kuvvetten kesilir.

Çamlıca'ya, Cennet'in yere inmiş bir parçası denilse yeridir. Allah dünyada, içenlere ölümsüzlük kazandırdığı söylenen "Âb-ı Hayât"ı, yani Hayat Suyu'nu yaratmayı isteseydi, o özelliği Çamlıca Suyu'na verirdi.

Bundan takrîben sekiz sene evvel orada bir tulû' seyretmişidim. Semâdan zemîne nûr yerine rûh yağıyor kıyâs etdim.

Seyir yerleri zevkim değildir. (Ta'tîl günleri her türlü beşâretden berî bir kuru işâret içün -boyanmış cellâd kemendi denilmeğe lâyık-) bir sıkı boyun bağı takarak ve süslü tomruk vasfına şâyân, bir çift dar potin giyerek sabahdan akşama kadar araba arkasında devr ile fısk u hırmânı cem' etmek ve akşamdan sabaha kadar hunnâk eziyyeti nasır cefâsıyle yatakda inlemek gibi şeylerde bir safâ göremem. Hele Cum'a ve Pazar günleri Unkapanı'ndan bir piyâde tutup da yolda seksen kayığa çatarak, doksan girdâb-ı mehâlikden geçerek o nâzenîn Kâğıdhâne Deresi'ne duhûl ile tozdan dumandan yapma bir insan resmi veyâ teşbîhin daha doğrusu istenilir ise *"Hazer hazere ki ecell nâresîd medfûnem"* mısrâ'ına mâ-sadak olmağı iltizâm etmişcesine mezârını omuzuna almış bir cadı (câdû) şekline girmek, sonra da bu hâlin adını eğlence koymak hiç aklımın erdiği şeylerden değildir.

Fakat ne yalan söyleyeyim? Cum'a'nın, Pazar'ın gayri bir açık veyâ sünbülî havalı günde, Boğaziçi seyirlerinin hemân kâffesini ve husûsiyle bahârda Çamlıca'yı severim. İnsan cihân medeniyyetinin lezâ'iziyle ne kadar ülfet etse yine arada sırada hâl-i evveli olan sahrâ-nişînlik meylini bütün bütün hâtıradan çıkaramıyor! Şimdi bir gurûb zamânı bir su başında, bir çemen-zâr içinde bir ağaç altında oturup da, tabi'atin o ulvî mahzûnluğunu temâşâ etmek şehirlerin, hânelerin hangi eğlencesine tercîh olunmaz? Arasıra beldelerin o ufûnetli havâsından, uygunsuz manzarasından kaçar nesîmin mesâmât-ı ezhârdan henüz kurtulmuş parçalarıyle teneffüs etmeği nasıl gönül olur da istemez? Sahrânın birbirine benzemez nice yüz bin elvân ü eşkâline dalmayı hangi nazar vardır ki ârzû etmez?

İşte insanın umûmuna şâmil olan seyir meyli bi't-tabi' -zîrde hâlinden bahsedeceğimiz- Ali Beğ'de dahi mevcûd idi.

Bundan aşağı yukarı sekiz sene önce orada bir kere güneşin doğuşunu seyretmiştim. Gökyüzünden yeryüzüne nur yerine ruh yağıyor sandım.

Gezinti yerleri pek hoşuma gitmez. (Tatil günleri, her türlü müjdeden uzak bir kuru işaret için -boyanmış cellât kemendi denilmeye lâyık-) bir sıkı boyunbağı takarak ve süslü tomruk denilebilecek bir çift dar potin giyerek sabahtan akşama kadar araba arkasında dönerek, ahlâksızlık ve ümitsizliği toplamak ve akşamdan sabaha kadar boğaz ağrısı eziyeti ve nasır sıkıntısıyle yatakta inlemek gibi şeylerde bir zevk göremem. Hele Cuma ve Pazar günleri Unkapanı'ndan bir kayık tutup da. yolda seksen kayığa çatarak, doksan tehlikeli girdaptan geçerek, o nazlı Kâğıthâne Deresi'ne girerek, tozdan dumandan yapma bir insan resmi veya benzetmenin daha doğrusu istenilir ise; "Sakın sakın ki, ben daha henüz ecel erişmeden, ölüm gelmeden gömülmüşüm" mısrâına aynen uymayı gerekli görmüşcesine, mezarını omuzuna almış bir cadı şekline girmek, sonra da bu durumun adını eğlence koymak, hiç aklımın erdiği şeylerden değildir.

Fakat ne yalan söyleyeyim? Cuma'nın, Pazar'ın dışında açık veya yağmursuz kapalı havalı bir günde Boğaziçi gezilerinin hemen hepsini ve özellikle bahârda Çamlıca'yı severim. İnsan, dünya medeniyetinin lezzetleriyle ne kadar dostluk kursa, iç-içe olsa; yine arada sırada ilkel durumu olan, kırlık yerlerde oturmak isteğini, bütün bütün hatırından çıkaramıyor! Şimdi bir güneş batma zamanı bir su başında, bir çimenlikte, bir ağaç altında oturup da, tabiatın o yüce hüznünü seyretmek; şehirlerin, evlerin hangi eğlencesine tercih edilmez? Arasıra şehirlerin o pis kokulu havasından, uygunsuz manzarasından kaçarak; rüzgârın çiçeklerin gözeneklerinden henüz kurtulmuş parçalarıyle nefes almayı, hangi gönül istemez? Kırların birbirine benzemez nice yüz bin rengine ve şekline dalmayı, hangi göz vardır ki, arzu etmez?

İşte bütün insanlarda görülen bu gezip, eğlenme isteği; tabiî olarak, -aşağıda durumundan söz edeceğimiz- Ali Bey'de de vardı.

"Geldi sabâh-ı rûz-ı civânîye infilâk
Eyyâm-ı fitne erdi belâlar mübâreği"

Ali Bey ağniyâ evlâdından yirmi bir, yirmi iki yaşında bir delikanlı idi. Anasının, babasının bir tânesi olduğundan ve husûsiyle pederi evlâd kadrini gerçekten bilenlerden bulunduğundan -İstanbul'da bulunduğu hâlde- tahsîline, maârifçe terakkînin aksâ-yı merâtibine varmış olan yerler zâde-gânı kadar itinâ olundu. Çocuk on yaşında iken birkaç lisân bilir, üdebâ arasında, nev-restegân-ı maârifin en müsta'idlerinden addolunur, hele pederinin -bizim taraflarda emsâli pek az görülen- rıfk u şefkati, fıtratında olan safvet ü nezâkete o kadar kuvvet vermişdi ki terbiyesine, muâmelesine bakanlar, kendini âdetâ bir melek zannederlerdi. Fakat bî-çâre pederi sağ oldukça ciğer-pâresi içün dâimâ bir büyük endîşe içinde idi. Çünki çocuk sarı benizli, ziyâde asabî, bununla berâber kanı da oynak birşey olarak, gördüğü hakîmâne terbiyelerin, müşfikâne muâmelelerin tesiriyle tabiatin netâyicinden olan hiddete galebe eder gibi görünür ise de, o mîzâcın bir diğer neticesi olan inhimâk ve ibtilâya esir olduğu, hemen her hâlinden anlaşılırdı. Her neye merâk ederse, bütün dünyâyı unuturcasına ona hasr-ı eşgâl ederdi. Birşey arzu eder de husûlünde bir mâni'âya tesâdüf eylerse, maksadı ne kadar cüz'î olursa olsun, ele getirmek için yolunda en büyük fedâkârlıktan çekinmezdi. Hattâ ufak bir emelinden me'yûs olunca, günlerce hastalanır, geceleri gizli gizli ağlardı.

(...)

"Gençlik gününün sabahının açılma zamanı geldi. Artık; fitne, karışıklık günleri başladı; uğranılacak belâlar, sıkıntılar mübârek olsun!"

Ali Bey, zengin çocuklarından yirmi bir, yirmi iki yaşında bir delikanlı idi. Anasının, babasının bir tanesi olduğundan ve özellikle babası çocuk kıymetini gerçekten bildiğinden -İstanbul'da bulunduğu hâlde- öğrenimine, ilim ve kültürde ilerlemenin son noktasına kadar varmış yerlerdeki seçkin âileler kadar özen gösterildi. Çocuk on yaşında iken birkaç dil bilir, edibler arasında, bilgi alanında yeni yetişenlerin en yeteneklilerinden sayılır, hele babasının -bizim taraflarda, ülkemizde benzeri pek az görülen- merhamet ve şefkati, yaradılışında olan temizlik ve kibârlığa o kadar kuvvet vermişti ki; terbiyesine, davranışlarına bakanlar, kendisini sanki bir melek sanarlardı. Fakat, çâresiz babası sağ oldukça çok sevgili oğlu için dâimâ büyük bir endişe, kuşku içinde idi. Çünkü çocuk; sarı benizli, fazla sinirli, bununla birlikte kanı da oynak birşey olarak; gördüğü bilginlere yaraşır terbiyenin, eğitimin, şefkatli davranışların etkisiyle tabiatın sonuçlarından olan hiddete üstün gelir gibi görünürse de, o huyun diğer bir neticesi olan düşkünlük ve alışkanlığa esir olduğu, hemen her hâlinden anlaşılırdı. Her neye merak ederse, bütün dünyâyı unuturcasına onunla meşgul olurdu. Birşey arzu eder de, gerçekleşmesinde bir engele rastlarsa, amacı ne kadar küçük olursa olsun, ele geçirmek için yolunda en büyük fedâkârlıktan çekinmezdi. Hattâ ufacık bir emelinden ümidi kesilince, günlerce hastalanır, geceleri gizli gizli ağlardı.

(...)

"CEZMİ"DEN

Cezmi dünyaya dokuz yüz altmış iki **(1554)** tarihinde geldi. Fakat insan içine dokuz yüz seksen iki târihinde karışdı; ya'ni o zaman -turfanda yetişmiş meyvalar gibi- vakitsiz âsârını **(eserlerini)** gösteren fatâneti **(zekâsı)**sâyesinde pederinden mevrûs **(miras kalmış)** bir Sipâhi Tımârı'na malik olmuş; o zaman kendini insan bilerek, insan içün lâzım olan mesâ'il-i ma'işetle **(geçim meselesiyle)** uğraşmağa, şahıs tecrübe etmeğe, iş öğrenmeğe başlamış idi.

O sırada ise Sultan Selim-i Evvel Cennet-i A'lâ'dan kendını araya araya dünyaya inmiş bir kasr **(köşk)** hükmünde olan merkadine, **(mezarına)** Süleyman-ı Kânûnî felekden ikbâline hürmeten ayağına düşmüş bir kubbe gibi, görünen meşhedine çekilmişdi.

Hayreddin merhûmun kabrindeki ağaçlardan, çemenlerden gemilerine yelken veya gemicilerine kanlı kefen olmağa özenerek yaradılmış gibi, beyâzlı kırmızılı çiçekler açılmağa başlamış idi.

Devlet Giray-ı Sânî'nin **(ikinci Giray'ın)** o toprağı yanardağlardan alınmış kalbi, o parlaklığı fecr-i şimâlîye gıbta-resân olan **(imrendiren)** fikri hâk-i fenâda, zulemât-ı ademde **(yokluğun karanlığında)** mestûr olmuşdu **(örtünmüş, gizlenmiş idi).**

Osmanlı mülkünde bu e'âzıma **(en önde gelenlere)** kılıcıyle, kalemiyle hizmet eden ashâb-ı kudretden Pîr Mehmed Paşa'yı oğlu tesmîm etdi! **(Zehirledi)** Mukbil İbrahim Paşa, Ahmed Paşa cellâd elinde cân teslim eylediler. Zenbilli, İbn-i Kemâl, Ebussuûd, Rüstem Paşa; Pertev Paşa mesned-i ikbâli (yükselme makamını) sedîr-i gufrâna tahvîl etmişlerdi. **(Allah'ın rahmet sediri ile değiştirmişlerdi.)** Turgutca Paşa, Piyâle Paşa, Sâlih Paşa, Ramazan Paşa, deryâ-yı rahmete gark olmuşlardı.

(Hikâyenin müntehâsına **(sonuna)** kadar okunulduğu hâlde anlaşılacağı vechle Cezmî'nin Hind ile, Avrupa ile, Turan ile hiç münâsebeti yok idi ki, oralarda zuhûr edüp de isimlerini yukarıda zikretdiğimiz e'âzımdan **(büyüklerden)** tekrâr bahse hâcet olsun. Yalnız saded, **(asıl konu)** Osmanlılar'a, Tatarlar'a, İranlılar'a â'id olduğundan, bendeniz de sözümü dünyânın o cihetlerine hasr edeceğim.)

Saltanat-ı Seniyye'de Cezmî'nin zemân-ı zuhûrunda bu kadar olan zâyi' olmağla berâber, defter-i ekâbir **(büyük devlet adamlarının defteri)** kapanmamışdı. Kılıç Ali Paşa; Hayreddin'in, Turgutca'nın, Piyâle'nin Avrupa'ya karşı Akdeniz'de hâsıl ettikleri tûfân-ı istîlâ dehşetlerini idâre eder dururdu.

Yemen'in, Tunus'un birinci fâtihleri olan Hadım Süleyman Paşa, Piyâle Paşa yer altında münzevî ise o mülkün de fâtih-i sânîsi olan Sinan Paşa kubbe-i hümâyûnda vezîr-i râbi **(dördüncü vezir)** makâmında otururdu.

Kıbrıs'ın fethinde bir himmet ü mahâret-i fevka'l-âde ibrâz eden ve o cihetle Osmanlı seraskerlerinin birincilerinden ma'dûd olan **(sayılan)** Kara Mustafa Paşa vezîr-i sâlis **(üçüncü vezir)** idi.

Cezmi, gerek fıtrat **(yaradılış)** ve gerek terbiyesi cihetiyle bir asker olduğu gibi, nefsine de itimadı bulunduğundan, liyâkatî sâyesinde arzu ettiği terâkkînin husûlüne pek ziyâde ümîd eder, hele genç olduğundan, terakkîden birkaç kat ziyâde iştihâr sevdalarında bulunurdu. Vâkı'â devletinin yolunda fedâ-yı cân etmeği vezâ'ifi iktizâsında **(vazifesi gereği)** bilirdi. Fakat fedâkârlığının bilinmesini de kendince o vazifeye mukâbil bir hak addederdi. Nazarında ikbâlin en ziyâde arzûya layık olan ciheti şöhret idi.

Heyhat; o yaşta o meziyyette bir genç bir zaman gelip de şöhreti ölümden şeni' **(kötü)** göreceğini ve harbe, sırf terk-i hayât arzusu ile giderek, taharri ettiği eceline bile vusûlden mahrûm olacağını nereden keşfedebilsin?

İşte Cezmi, o hissiyât-ı kalbiyye netâyicinden **(kalbindeki duyguların sonucu)** olarak İstanbul'dan bin türlü hayâl-ı zafer ve itminân-ı ikbâl **(yükselme inancı)** ile bir ümîd-i mücessem **(cisimlenmiş ümid)** kesilmiş olduğu hâlde çıkmıştı. Rüyâların da en büyük gâlibiyetlere kendi sebeb olduğunu görür, hülyâlarında meydân-ı harbe en evvel at sürmek imtiyâzını kendine şâyeste **(yaraşır)** bulurdu.

VATAN YAHUT SİLİSTRE

BİRİNCİ FASIL [PERDE]

[Perde açılınca, kenarı sokağa nâzır (bakan) bir oda görünür. Zekiye,Arnavutluk'a mahsus muntazam kadın elbisesiyle mindere uzanmış, elinde bir kitap, önünde, bir mum. İslâm Bey de, sokakta gezinir.]

Birinci Meclis

ZEKİYE

[Kitabı yastığın üzerine bırakarak]

Âh, nineceğim... Nineciğim!... Gönlüme niçün bu kadar rikkat (incelik) verdin? Fikrimi niçün bu kadar açtın?... Sen de şimdi kızını görsen, okuttuğuna pişman olurdun. Benim gönlüm öyle büyük hissiyâta (duygulara) nasıl dayansın? Benim beynim, öyle geniş geniş tasavvurlara (düşüncelere) nasıl tahammül etsin? Yüreğim ne kadar çarpıyor? Sanki göğüsümü yerinden koparacak da yerinden fırlayacak... Beynim ne kadar sıkılıyor! Sanki başımı paralayacak da etrafa dağılacak... (Ellerini yüzüne kapayarak) Nineciğim! Nineciğim! Dâimâ babamı düşünmek içün açtığın, hazırladığın fikirde başkası geziyor! Dâimâ seni sevmek içün terbiye ettiğin, büyüttüğün gönülde başkası hükmediyor! Seni babam okutmuş, O'nun yolunda öldün. Beni sen okuttun, yoluna ölmek değil, öldüğüne ağlamak bile hatırıma gelmiyor! Âh... Dâimâ O! Gözümde O! Hayâlimde O! O! O! O!... Bir kerre sokakta gördüm, keşke yüzüne baktığım zaman gönlüme düşen ateş, gözlerimi eriteydi... Daha bir bakışta vücudumda ne kadar kuvvet varsa, toplayıp da gözlerimi başka bir tarafa çevirmek istedim. Eyvah! Ne vücûdumda kuvvet buldum, ne gözlerime hükmüm geçti. Sanki ömrümde gördüğüm, işittiğim, okuduğum, düşündüğüm ne kadar güzel şey varsa hepsi bir yere toplanmış da bir insan çehresi olmuş, karşıma gelmişti. (Biraz düşündükten sonra) Hayat ne garib hâl imiş! Birkaç gün evvel yanım-

da birisi ağlasa gözünün yaşı, safâsından (sevincinden) dökülüyor zannederdim; bugün kulağıma kahkahalar mâtem sadâsı (sesi) gibi geliyor! Birkaç gün evvel mağmûm (gamlı, hüzünlü) bulutlarda şimşek çaktıkça biri gülüyor gibi görünürdü; bugün yeni açılmış güllerde çiğ görsem, birisinin gözyaşı dökülmüş zannediyorum! Birkaç gün evvel yüzüm gülüyordu; sanki herşey benimle beraber gülüyordu! Bugün gönlüm ağlıyor, sanki herşey de gönlümle beraber ağlıyor! Gene sabah oldu, gene gözüme bir dakika uyku girmedi... (Mumları söndürerek) Zavallı mum! Acaba, ben de senin gibi yana yana tükenip gidecek miyim?... Beş dakikacık uyuyabilseydim... Belki rüyâda görürdüm de ayaklarına kapanır, gönlümün zehirini dökünceye kadar doya doya ağlardım... Allahım! O mektup ne idi? Ateşle yazılsa, insanın yüreğini o kadar yakmaz. Okudukça gözlerimden sanki yüzüme, göğsüme doğru damla damla alev parçaları saçıldı... Bilmem sütninem getirdiği zaman, nasıl ârımdan (utancımdan) yerlere geçmedim. İnsan, sevincinden ölmüyor; lâkin, çıldıracak! Mektub sözünü işittiğim gibi, O'ndan geldiğini bildim. Kendi gelse, belki utanırdım da o kadar çırpınarak üzerine koşmazdım. Gönülde kerâmet mi var nedir? Bazı kere gâ'ibi (bilinmeyeni) de biliyor!... Âh, benim o zaman başka kimi düşündüğüm vardı? Hâlâ kimi düşündüğüm var? Mektub babamdan da gelse, yine O'ndan sanmaz mıyım? Belki dünyâyı bildim bileli bir kere yüzünü görmeye müştak olduğum (özlem duyduğum) babamdan geldiğine keder ederdim... Seviyorum, sevmekten bir türlü kendimi alamıyorum... O da beni seviyor... Sevdiği mektubunda yazılı... Kendi yazısıyle yazılı... Elbette gerçektir... Hayır! Elbette gerçektir. Allah o kadar güzel bir vücûdun içinde hıyânet saklamaz a!... [Biraz teemmülden (düşündükten) sonra] Kimbilir! En güzel çiçeklerin arasında yılan bulunuyor. Yarabbi! İnsanın yüzü gibi, gönlünü de meydanda yarataydın ne olurdu?

İkinci Meclis

İSLÂM BEY — ZEKİYE HANIM

İSLÂM BEY

[Pencereden girerek]

Ben gönlümü meydana çıkarabilirim. Ne yapayım ki, için-deki esrâr (sırlar) yine sana görünmez.

ZEKİYE

[İslâm Bey'i görünce nihâyet (son) derece bir telâş ile yanına koşmak ister, fakat yine kendini toplar. Bir sükût-ı müte'essirâneden (üzüntülü bir sessizlikten) sonra kendi kendine hitâb ederek (konuşarak) ve fakat sözünü işittirerek]

Ya şimdi, hergün Allah'tan ölümümü istediğimde hakkım yok mu? Biri gördüyse, bana ne der?

İSLÂM BEY

Kimsenin görmek ihtimâli yoktur. Bu kadar günler, bu kadar gecelerdir kendimi göstermemek içün topraklarda yuvarlanıyorum. Sabah açılıyor, gözler hâlâ açılmaya başlamadı. Gece bitiyor, uyku daha yeni başladı... Her gece buraları dolaşıyorum, tecrübeme itimat et (inan, güven)!

ZEKİYE

[Memnuniyetini setr ederek, bârid bârid (gizleyerek, soğuk soğuk) bir hâlde]

Sizi davet eden mi vardı?

İSLÂM BEY

Allah aşkına, ellerini yüzüne tutma. Dünyâyı topu bir gün gördüm. Çünkü bana dünyâdan murâd sensin. Bir daha görecek miyim? Orasını Allah bilir... Deminden beri casus gibi pencerenin altından sözlerini dinledim. [Zekiye, izhâr-ı infi'âl eder (gücendiğini gösterir).] Kabahatimin ne kadar büyük

olduğunu bilirim. Onu biri bana yapsa, indimde (yanımda) kıyâmete kadar alçaklıktan kurtulamazdı. [Zekiye'nin infi'âli tezâyüd eder (kırgınlığı artar).] Haydud gibi, pencereden bir eve girdim. [Zekiye'nin infi'âli daha tezâyüd eder(kırgınlığı iyice artar).] Benim buraya geldiğim gibi biri bizim eve girse, kanını helâl sayar öldürürdüm. Ne yapayım ki, ihtiyâr (irâde) elimde değil!. Seni seviyorum... Senden ayrılacağım... Bugün ağzından beni sevdiğini işittim... Bugün sana vedâ edeceğim... İşte gönlün benden kaçınmak istedikçe, ayakların bana doğru geliyor... Ben de kendime mâlik (sahip) olaydım, elbette kendimi zabt ederdim... Elbette senin yanında olsun, müttehem (suçlu) olmamağa çalışırdım. Merhâmet! Merhamet ki, öyle nûrdan dökülmüş vücûda taştan yapılmış gönül yakışmaz...

ZEKİYE

(Gönlüyle dövüşürcesine birtakım telâş ve tereddüdden sonra, kendi kendine)

Bu kadar zamandır ölüm azabına tahammül ediyorum. Olmadı... Olmadı... Yine olmadı. (İslâm Bey'e hitâben) Murâdın nedir? Ben, kendi hâlimle uğraşıp duruyorum... Birden bire peri gibi önüme çıktın, beni kendimden aldın. Uyursam, rüyâmda sen! Uyanırsam, hayâlimde sen! Adam içinde olsam, gönlümde sen! Yalnız kalsam, karşımda sen! Dâimâ sen! Vücûdumu mu istersin? İşte esirinim. Canımı mı istersin? Al da kurtulayım!

İSLÂM BEY

Beni gördüğün zaman, gözlerini çevirmek istemişsin... Öyle mi merhametsiz? Ben seni gördüğüm vakit, gönlümden ne hâller geçtiğini bilir misin? Göz kapaklarım bir kere yumulup, açılıncaya kadar arada bütün ömrüm kayboluyor zannediyorum... Allah'a bin şükür olsun ki, sen de benim gibi ihtiyarsız (irâdesiz) seviyorsun. Gönlün sana galebe ediyor (üstün geliyor). Sen beni bir kere gördün, ben seni bir kere gör-

düm. İşte gönlümüz ikiz yaratılmış; işte Allah seni bana, beni sana vermiş... İşte sen can, ben vücud! Sen muhabbet, ben gönül! Sen Hüsn, ben Aşk! Sen güneş gibi, yüzüne baktıkça gözlerimi yaş içinde bırakıyorsun; ben, gölge gibi senin, yalnız senin ayağının altında sürünüyorum!.. Birbirimizden burada ayrılırsak, ötede birleşiriz... Bugün ayrılırsak, yarın birleşiriz... Ayrı görünürüz, yine buluşuruz... Ayrı zannolunuruz, dâimâ biriz... Gel, yanıma gel... Bana bir yemin et ki, gerek ayrılalım, gerek ayrılmayalım; dünyâda, âhirette benden başka kimseye yâr olmayacaksın.

ZEKİYE

(Kendini tutamayarak)

Vallahi... [Kendini toplayarak mahcûbâne (utanarak)] Ben, kendi kendime söyleniyordum... Siz göründünüz... Ben... Ben, birşey... Söylemedim. Söyledim mi yoksa? Ne diyecektim? [Yine ihtiyârını (irâdesini) kaybederek nihayet derecede mütehakkimâne (son derece hükm edercesine)] Hem beni seviyorsun, hem niçün ayrılacağız?

İSLÂM BEY

Gideceğim. Çünki...

ZEKİYE

(Hiddetle sözünü keserek)

Zihnimden babamın, ninemin muhabbetini çıkardın; kardeşimin mezarı gönlümde idi, onu da unutturdun. Şimdi, hayâli de kendi gibi kara topraklarda yatıyor. Mezarını görmeden, hatırıma gelmiyor. Ne uykum kaldı, ne ihtiyârım (irâdem) kaldı... Ne birşeyde arzum kaldı. Kendinden başka gönlümde birşey bırakmadın. Şimdi de kendini elimden alacaksın, hem de müjdeni kendin getiriyorsun. Kalbimi yaracaktın da, bana bu merhameti, bu insâfı mı gösterecektin? (Kendi kendine hiddetle söylenip, gezinerek) Sonunda ne olacak? O, bu memleketten gider; ben de, bu dünyâdan gide-

rim. Ömrümün her lezzetini kaybettikten sonra, kara toprağın nesi var? Birkaç dakikalık can acısından mı korkacağım?

İSLÂM BEY

[Kendini zabt edemeyecek sûrette (şekilde) bir tehâlükle (aşırı istekle)]

Gideceğim...

ZEKİYE
(Yanına hücum ile lâkırdısını keserek)

İbtidâ (önce) beni öldür!

İSLÂM BEY
(İşitmemiş gibi)

Gideceğim...

ZEKİYE

(Yine lâkırdısını keserek)

Sende o kadar erkeklik yoksa, ben kendimi öldürürüm...

İSLÂM BEY

[Bir mekânet-i musırrâne (ısrarlı bir ağırbaşlılık ve kararlılıkla)]

Gideceğim... Gideceğim... Gideceğim... Yoluma Cehennem'in ateşleri saçılsa, yine gideceğim; göğsüme Azrâil'in pençesi dayansa yine gideceğim; babamın mezârını çiğnemek lâzım gelse yine gideceğim; ninemin vücûdu ayağımın altında ezilecek olsa yine gideceğim; gerçekten benim içün öleceğini bilsem yine gideceğim!..

ZEKİYE

(Hiddetle gezinerek, sesi işitilecek sûrette kendi kendine)

Âh, inanmıyor! Kendi içün öleceğime inanmıyor... Belki öldüğüm vakit de inanmaz.(Hiddetle İslâm Bey'e dönerek) Gideceksin... Gideceksin... Niçün gideceksin?...

İSLÂM BEY

[Mekânetle (Ağırbaşlılık ve kararlılıkla)]

Kandil geceleri kabristan ziyâretine gidersin ya?

ZEKİYE

(Hiddetle)

Giderim... Sonra?...

İSLÂM BEY

Hiç benim ocağımdan oralarda yatar adam gördün mü? Ecdâdımdan (atalarımdan) kırk iki şehit adı bilirim, rahat döşeğinde ölmüş bir adam işitmedim. Anladın ya!... Bir adam işitmedim... Devlet harb açmış. Düşman, serhadde (sınırboylarında) şehitlerimizin kemiklerini, topraklarını çiğnemeye çalışıyor. Hiç nasıl olur ki, hasının (düşmanın) silâhı vatana çevrilsin de karşısında ibtidâ (en önce) benim göğsümü bulmasın? Hiç nasıl olur ki, vatan muhâtarada (tehlikede) bulunsun da, ben evimde rahat oturayım? Hiç nasıl olur ki, devlet yerinden oynasın da, ben mıhlanmış gibi burada kalayım? Hiç nasıl olur ki, vatan muhabbeti bugün herşeyden mukaddes olsun da, ben yalnız senin muhabbetinle uğraşayım? Hiç nasıl olur ki, dünyâda herşeyin ilerlediğini bilip dururken, ben babamdan, ecdâdımdan (atalarımdan) aşağı kalayım? Vatan! Vatan!... Vatan muhâtarada (tehlikede) diyorum... İşitiyor musun? Beni, Allah yarattı; vatan büyüttü. Beni, Allah besliyor; vatan içün besliyor. Ben, anamın karnından vatana geldiğim vakit, açtım; vatan karnımı doyurdu... Çıplaktım; vatan sâyesinde giyindim. Vatanın nimeti kemiklerimde duruyor. Vücûdum vatanın toprağından, nefesim vatanın havasından... Vatanımın uğrunda ölmeyeceksem, ya ben niçün doğdum? Ben adam değil miyim? Âh, vatanını sevmeyen adamdan, sana nasıl muhabbet me'mûl edersin (sevgi beklersin)?

ZEKİYE

Eğer... Vatan... Vatan olunca... Ben... Ne derim?... Ben... Ben, ne diyebilirim? Git!... Git beyim!... Dünyânın bu hâli de varmış! Ben vatanı bilirdim, ben vatan lâkırdısını (sözünü) işitmiştim. Lâkin, iki kalbi birbirinden koparır sanmazdım. Benim gönlümü kopardı, hâlâ içime kanları akıyor. Gözümle görmüş gibi biliyorum. İstediği kadar aksın. Git beyim! Ben olsa olsa bir iki damla yaş dökerim. İzin vermezsen onu da dökmem, gönlümde saklarım. İsterse, her damlası bir damla zehir olsun! Kavgaya (savaşa) gideceksin değil mi? Vatanın içün gideceksin, değil mi? Beni de unut, dünyâyı da unut... Ben... Ben, bir mektubunu bile istemem. İnşallah, selâmetle gelirsin. O vakit, burada bir kul bulursun. Ben, her vakit kulunum... Yok eğer... Of! Sanki her lâkırdıyı (sözü) söyledikçe ciğerimden bir alev kopuyor da boğazıma sarılıyor. (Şiddetle ağlayıp, yere kapanır.)

(...)

GÜLNİHÂL

BİRİNCİ FASIL (PERDE)

- Bir müzeyyen (süslü) oda-
Birinci Meclis

İSMET HANIM - GÜLNİHÂL KALFA

GÜLNİHAL

Kızım! yine söylerim: Muhtar Bey, canını sakınsın. Sakınmazsa, elden gider. Vallah gider, billâh gider.

İSMET

Kadın, sen çıldırdın mı? Ben, daha dün konakta idim. Hanımefendi'nin ferah yüzünden akıyordu. Dudakları, ister istemez gülüyordu. Gönlü ne kadar rahattı, görmedin mi? Oğlu ne kadar ferahtı, ne kadar safâda imiş birer birer söylüyordu, işitmedin mi? Muhtar'ın canına kıyacaklar, diyorsun. Cana kıymak isteyenlerin çehresi öyle güleç, öyle beşâşetli (sevinçli) durur mu?

GÜLNİHÂL

Öyle durur, hanımcığım, öyle durur. Ben, ömrümün on beş senesini o konak dediğin ecel-i kazâ (kaza ile gelen ölüm) mezarlığında geçirdim. Damlaya damlaya taş delen sular gibi, bu kalın kafaya da göre göre çok tecrübeler yer etti. Bunlar sel gibidir, kızım! Sâkin göründükleri vakit kork. Dokundukları evi, temelinden yıkarlar. Bunlar, canavar gibidirler, iki gözüm! Güler gibi dudakları açılmaya başladığı zaman sakın. Azıdişlerini, yanına vardıkları adamın ta yüreğine saplarlar. Bunlar, yılan gibidir, efendiciğim! Renklerine aldanma. Kime sürünürlerse, zehirlerini tâ canına dökerler. Zavallı çocuk! Onların, sen yüzlerinin şenliğine, parlaklığına mı bakıyorsun? O, bir düzgündür; uzaktan seyret... Sürünürsen, ağzın zehirle dolar.

O, bir alevdir; yanına yaklaşma. Dokunursan, vücudun yanar, kül olur. Sen, Paşo Hanım'ın güldüğüne mi aldanıyorsun? O, insan kanı içerken, insan ciğeri yerken de güler. Sen, yanındakilerin tatlı sözlerine mi inanıyorsun? Onların gönüllerinde cehennem ateşi kaynasa, yine yanaklarında güller açılır. Konağın hâli, şu karanlık geceye benzer. Sen; her tarafını sâkin, her tarafını emin sanırsın. Gözler nereye baksa, birşey görmez, kulaklar nereyi dinlese, birşey işitmez. Lâkin içinde bir vakit (hiç bir zaman) zehirli akrepler, kudurmuş köpekler, merhametsiz kâtiller eksik değildir. Şu pencereden bak! Konak, gözünün önünde duruyor da, içinden hiç cellâddan, zindandan birşey görüyor musun? İşte içindekilerin taş yüreği de o konağın hâli, küçülmüşüdür. Yüzlerine ne kadar dikkat etsen, gönüllerindeki garazdan, hıyânetten eser göremezsin. Bu zâlimler; mezar gibi, dünyâ ile âhiret arasında yer tutmuşlar. Dışları çiçekler içinde görünür, içleri ölüm doludur.

İSMET

Dadı sus!

GÜLNİHÂL

Sen daha dünyâya gelmemiştin. Akrabanızdan Ali Bey'in şu meydanda boynunu vurdular. Hâlâ gözümün önündedir: Kanı, kaynaya kaynaya iki karış havaya fırlıyordu. Konaktakilerin yine -fıskiye seyrine çıkmış gibi- safâlarından, ferahlarından durulmuyordu.

İSMET

Dadı, sus! Yüreğim sıkılıyor...

GÜLNİHAL

Sen daha bir yaşında idin, Küçük kardeşi Kahraman Bey'i, şu zindan kapısının önünde astılar. Hiç aklımdan çıkmaz: Zavallı delikanlı, ipini koparmak içün ellerini boynuna attı da hep tırnakları ile şahdamarlarını kopardı. Yine konaktakiler, salıncak safâsı eder gibi eğleniyorlardı.

Üçüncü Meclis

İSMET HANIM - GÜLNİHÂL KALFA - MUHTAR BEY

İSMET

Dadı, sus! Yüreğim sıkılıyor, diyorum. Beni çıldırtacak mısın?

GÜLNİHÂL

Sen, yeni sütten kesilmiştin. Dün buraya gelen hanımın babasını bin hîle ile kaleye aldılar. Yemin ettiler, kılıç atladılar, kan yalaştılar, kardeş oldular, yemeğe çağırdılar. İşreti (içkiyi), halayıklara dağıttırdılar Ben de içlerinde idim. Birbirlerinin kılına dokunmamak için yemin ederken, bir çift kurşun alnına, bir çift kurşun da göğsüne urdular Zavallı şehit! Yaralı arslan gibi, bıçağına sarıldı. Bir atılışta odanın orta yerine kadar fırladı. Fırladığı yerde cansız yıkıldı. Hâlâ hayâli, her gece, o kıyâfetle konağın odalarında dolaşıyor Yine konaktakiler cünbüşlerini, âhenklerini bozmadılar.

İSMET

Dadı, daha söyleyecek misin? Bayılacağım!

GÜLNİHÂL

Dayını bu evin önünde çengele attılar. Her çengelin iliştiği yerden dökülen kanlar esvâbının (elbisesinin) üzerinde donmuştu da. bîçârenin vücûdu çiçek açmış leylâk ağacına benzemişti. Yine konaktakilerin gülüşlerine, eğlenişlerine baksan, bahârda mehtâba çıkmışlar sanırdın. Ben daha öyle hâinlikler, öyle hınzırlıklar bilirim ki, târifi müşkil (güç)... İşte kızım! Bunlar, böyle gülerler, oynarlar; böyle de adam yerler, kan içerler...

İSMET

Hay musibet (uğursuzluk) baykuşu! Hangi vîrâneden çıktın? Mezarlıkta mı ötüyorsun? Ağzın kapansın. Sana: "Sus!" dedim, işitmedin mi? Zihnimi ölülerle doldurdun. Vücudumu, tabut sanıyorum. Korkumdan, üstüme göz gezdiremiyorum. Benden ne istersin?

GÜLNİHÂL

Rahatını, sağlığını isterim kızım. Sen, daha benim hâlimi bilmezsin. Âh! Bu kadar senedir, derdimi gönlümde saklıyordum. Dert saklamak nedir, bilir misin? Hiç, gönlünde dert sakladığın var mı? Yine; Allah ne dert versin, ne de saklatsın. İnsan gönlünü bir kimseye açmazsa, içindeki gamların herbiri bir parça ateş oluyor, her yapıştığı yerde bir dağ (yanık) yarası) açıyor, her açtığı dağda bir cehennem alevleniyor. Bak! Daha lâkırdılarımdan (sözlerimden) korkuyorsun. Ya, gönlümü görsen ne yapacaksın? Ben de memleketimde senin gibi bir bey kızıydım. Benim de senin gibi saltanatım, konağım, halayığım, hizmetkârım vardı. Ben de senin gibi, on altı yaşında idim. Ben de senin gibi bir bey severdim. Bilir misin, nasıl severdim? Senin de başında sevdâ var, söylersem belki anlarsın. İnsan bahârın ziynetini (süsünü) gün batışının mahzunluğunu, sabahın revhâniyyetini (gönül açıcılığını) mehtâbın safâsını nasıl sever; yeni doğurmuş analar çocuğunun en evvelki gülüşünü, babadan yetim kalmış çocuklar ninesinin en iltifatlı lâkırdısını nasıl severse, ben de beyimi öyle severdim. Nasıl sevdiğimi bir türlü tarif edemiyorum da, münâsebetsiz münâsebetsiz şeylere benzetiyorum. Öyle severdim ki, yanıma geldikçe ömrümün safâsını, dünyâ lezzeti canlanmış da etrafımda dolaşıyor sanardım. Yüzüne baktıkça, bütün bütün kendimden geçerdim; dünya gözümün önünden çekilmeye başlardı; varlığım, vücudum arada mahv olurdu. Gözümde, yanımda, canımda yalnız beğim kalırdı. Âh, kahrolsunlar; O'nun da, düşmanları vardı. O'nun da en büyük düşmanı, Muhtar Bey'in düşmanı gibi, akrabasındandı. Ömründe bir gece

fırsat bulup da, yanıma gelecek oldu. Mel'unlar gece geldiler, konağını bastılar, beyimi yanımdan ayırdılar, gönlümden kopardılar, gözümün önünde paraladılar. O'nun vücuduna bir bıçak dokundukça, benim canımda bir bir yara açılırdı... Ne tâlihsizim ki, o dakikada ölüp de âhirete olsun beyimle beraber gidemedim. Allah, ikimize yer altında olsun hicrânsız (ayrılıksız) bir yatak nasip etmedi... Gebereceğime bayılmışım...

İSMET

Zavallı dadıcığım!...

GÜLNİHÂL

Gözlerimi açtım. Kendimi gemide, elimi ayağımı zincirde buldum. Meğer, beyimin canına kıyan mel'unlar; beni de, esir diye cellâd çehreli bir herife satmışlar. Denizin dalgaları gemiye doğru yığılıp geldikçe, sanki bir mezarlık yerinden oynamış da, beni içine almak içün çalkana çalkana üzerime atılıyordu... Çünki (mâdemki), beyim mezarda idi; zihnimde, ölmekten başka bir arzu bulamadım. Çünki (mademki), dünyâda beyimle beni bir hâle getirebilecek (birleştirebilecek) bir ölüm kalmıştı. Kendime en yakın ölüm, denizi buldum. Ellerimdeki zinciri dişimle kemirmeye başladım. Ben ne kadar çarpındım, ne kadar çabaladımsa; esirciler de o kadar döğdüler. Bir vakitler (öyle anlar oldu ki), dayak altında ölmeyi de canıma minnet bildim. Onlar döğdükçe çarpınmaktan, çabalamaktan geri durmadım. Âkıbet (sonunda) eziyetten tâkatim (gücüm) kesildi, vücudumun zayıflığı, canımda da kuvvet bırakmadı. Gâh (bazen) ağladım, gâh (bazen) bayıldım, gâh (bazen) kendimi kaybettim. Nihayet eziyetten eziyete, dayaktan dayağa, hakaretten hakarete, belâdan belâya düşürek buralara kadar geldim. Dünyanın bin türlü felâketi, gönlüme bir katılık getirmişti. İçimdeki yaralar, gide gide kabuk tutmaya başlamıştı. Hamur durdukça nasıl ekşir, göğerirse; vakit geçtikçe, gönlümde olan keder de öyle tabiatını değiştirmiş, bütün bütün kine, intikama tahavvül etmişti (dönmüştü). Elimden geleni yaptım; konağa satıldığımın on beşinci günü, beni buraya getiren esircinin, gözümün önünde boynunu urdurdum.

(...)

MUHTAR BEY

İsmet'im! Keyfin mi yok? Yüzüne bir mahzunluk çökmüş. Dudaklarında tebessüm âriyet (iğreti) gibi duruyor.

İSMET

Hayır beyim, birşeyim yok. Dadım, sizin içün birtakım muhâtaralar (tehlikeler) söyledi de sinirlerime dokundu.

MUHTAR BEY

Benim içün muhâtaralar (tehlikeler) mı söyledi. Allah Allah!... Sen, dadının sözlerine mi bakıyorsun? Efendim, kadın yüreği dâimâ zayıf olur. Zayıf yürekte dâimâ korku yatar. Ben burada Allah'ıma, kılıcıma dayandım, öyle duruyorum. Kimsenin, bir kılıma dokunmak haddi değildir. Babamın kanı damarlarımda, senin muhabbetin gönlümde iken, korku belki arslanın gönlüne girer, benim kalbime girecek yol bulamaz.

GÜLNİHÂL

Âh, beyim! Benim yüreğim o kadar katıdır, o kadar katıdır ki, öldükten sonra göğsümden çıkarsanız belki bir kılıç döğdürebilirsiniz. Ölümden korkmayan, hiçbir şeyden korkmaz. Dünyâda da, benim kadar ölümden korkmaz kimse yoktur. Hâlimi bilmezsiniz. Bana bir saat yaşamak, bir hafta can çekişmekten eziyetli gelir. Ben korkuyorsam, sizin içün korkuyorum. Gözünüzü bir takım hülyâlar bağlamış, gittiğiniz yerleri doğru yol sanıyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki, önünüzde ecel tuzakları kuruluyor. Gayyâ (Cehennem) kuyuları kazılıyor.

MUHTAR

Acayip şey! Ben kime ne yaptım ki, önümde ecel tuzağı kurulacak?

GÜLNİHÂL

Kime mi ne yaptınız? Bundan evvel pederiniz memlekete hükmediyordu. Bundan sonra da, siz hükmedebilirsiniz. Halk, sizin ömrünüze duâlar ediyor. Paşa, niçün ölümünüze çalışmasın? Daha söyleyeyim mi? Siz, onunla en büyük arzusu-

nun arasında bir sedsiniz. Vücudunuzu dünyâdan kaldırmak istemez de, ne yapar? Herif, İsmet'i seviyor; İsmet'i alacak! Anladınız mı?

[İsmet, bir sadâ-yı nefretle (nefret dolu bir sesle) mindere yığılır.]

MUHTAR

(İsmet'in yanına koşarak ve Gülnihâl'e nihâyet derecede hiddetle)

Ne söyledin?

GÜLNİHÂL

Sizin sevdiğiniz gibi seviyor, demiyorum. Köpek tavşanı nasıl severse, öyle seviyor; tutacak, kemiklerini kıracak, kanını yalayacak! Kasap, koyunu nasıl severse, öyle seviyor; canına kıyacak, etini satacak,yününden parakazanacak! O şimdi iki şey düşünüyor: Biri sizi telefetmek (ortadan kaldırmak),biri İsmet'i almak. O vakit, bu memleketi istediği gibi esir eder. O vakit, bütün hânedânınızın (âilenizin) malı O'na kalır. O vakit, topraklar doyurası gözleri belki doyar.

MUHTAR

(Acı acı gülerek)

Şu serseme bak!.

GÜLNİNÂL

Beyim! O kadar kendine güvenme. Senin gönlünde muhabbet var. Ellerin arşlan pençesi, vücudun yıldırım alevi kesilmiş. Dâimâ açıktan uğraşmak istiyorsun, dâimâ meydanda döğüşmeğe çalışıyorsun. O'nda zâlim sevdâsı var, ikbâl (yükselme) deliliği var, mal tamaı (açgözlülüğü) var, haset illeti (çekememezlik hastalığı) var, kin belâsı var, elindekini kaybetmek korkusu var, İsmet'i elinden alıp da seni kederinden öldürmek hülyâsı var. Bu hisler gönlünde yedi başlı bir ejderhâ (canavar) kesilmiş: Kimi sokar, kimi ısırır, kimi urur (vurur), kimi

zehirler... Bu kadar kuvvetle uğraşılmaz, bu kadar hıyânetle başa çıkılmaz. Beyim; kendini sakın, beyim!... İsmet'e merhamet et de, ihtiyatlı davran...

İSMET

Kadın! O köpek, benim beyime ne yapabilecekmiş? Bakayım beni mi alır, yoksa cenâzemi mi alır?

GÜLNİHÂL

Beyinle, senin cenâzeni almaktan başka büyük, daha ne yapsın?

MUHTAR

İsmet'ciğim, sen, hiç merak etme! Kesip attığım tırnağa bile dokunamaz.

GÜLNİHÂL

Kesip attığınız tırnağa niçün dokunsun? Vücudunuzun en can alacak tarafına dokunur.

MUHTAR

(Hiddetle)

Ne yapabilir?

GÜLNİHÂL

(Hiddetle)

Öldürür!

MUHTAR

Be kadın! Hiç, halkı düşünmüyor musun? Şimdi, herkesin bana ne kadar muhabbeti olduğunu sen söylüyordun.

GÜLNİHÂL

(Acı acı gülerek)

Halk mı?... O size kıymak isteyince, halkın ortasında mı telef eder (öldürür) zannedersiniz? Biz; çok, halka kendini sevdir-

miş beyler gördük! Ziyâfetler arasında, meşveretler (sohbetler) içinde paralandılar. Halk; bazısını ölür ölmez unutmadı, aramağa kalkıştı. Arayanların üzerine, beylerinin başını atıverdiler. Arkasından da birkaç kese altın serptiler. Beyi aramağa gelenler başı bıraktılar, altını kapışmağa başladılar İçlerinde; iki saat evvel taptığı adamın kellesini kanla boyanmış perçeminden tutup da, altın yağmasına yer açmak içün ötekinin berikinin üzerine atanlar da vardı. Ne hâcet (gerek var)! Şimdi; Paşa, şu kapının önüne iki cellâd saklasa da, siz çıkarken urdursa (vurdursa) halk ne yapar?

İSMET

Ay kadın! Bizi, bu gece sabaha kadar zehirleyip duracak mısın?... Bir çâre düşünüyorsan, söyle... Yoksa sesini kes, artık elverir!

GÜLNİHÂL

Düşmanlık bu dereceye geldikten sonra, düşmanca davranmaktan başka, belânın önünü almağa çâre yoktur. Halk, ayaklanmağa hazır duruyor. Zâlimler kiminin babasını öldürmüşler, kiminin oğlunu asmışlar, kiminin haremine (namusuna) dokunmuşlar, kiminin kızını kaçırmışlar, kimini döğmüşler, kimine söğmüşler, hepsini soymuşlar. Herkes, düştüğü belâdan kurtulmak istiyor. Kimse, rahatça yaşamak içün, canını ortaya koymaktan çekinmiyor. Önlerinde bir adam; bir zâbit (subay, lider) arıyorlar. Beyefendi'ye geliyorlar, yüzlerine bile bakmıyor...

İSMET

Karı, sen çıldırdın mı? Beyimi; kurtaracağım diye, ateşin tâ ağzına atmağa mı çalışıyorsun?

GÜLNİHÂL

Âh!... Acaba, Allah bana o günleri gösterecek mi? Ben, bir kere, beyi bu kadar mazlumun (suçsuzun) önünde göreyim! Bir kere, yüzbinlerce adamın canını, ırzını, malını kurtarmak

içün ateşin ağzına atılsın! hiç şüphem yoktur ki, Allah muîni (yardımcısı) olur, melekler yardımına gelir. Memleketten bu belânın vücudu kalkar; senin canından, rahatından gönlüm emin olur. Ben de o vakit, türbe ziyâret eder gibi, hergün ayaklarına kapanır, ağlaya ağlaya ömrüne, devletine dua ederim. Ama, Allah'ın irâdesi (yüce isteği) başka imiş de bey bu yolda gidermiş. Şu ufacık şişeyi gördün mü? İçindeki su, iki ruhu dünya meşakkatinden (sıkıntısından) kurtarmağa kafidir (yeter). Bunu, ben yanıma alır, seni de elinden tutar, mezarına götürürdüm: "Kızım! Felek, üzerimize bir canavar musallat etti (sardı). Burada, insan yaşadığını istemiyor. Kırk saatte, bir ucundan öbür ucuna varılmaz bir koca memleketi, padişah ın mülkünden (ülkesinden) kopara kopara ayırmak istiyor. Bu kadar insanların arasında bir kahraman, bir melek peydâ olmuştu (görünmüştü, çıkmıştı). Pâdişah'a mülkünü, erkeklere haremini (eşini), kadınlara kocasını, ninelere çocuğunu, çocuklara babasını, herkese hakkını vermek içün canını ortaya koydu. Hepimizin uğrunda şehit oldu. Vücudu toprağa girdiyse, ruhu arş-ı âlâda (göğün en üst katında) seni bekliyor. Kendini; öyle bir kahramanın, öyle bir meleğin kadrini, şânını bilen kız arkasından yaşamaz." derdim; koynumdaki zehirin yarısını elimle sana içirirdim, yarısını da kendim içerdim. Çocukken beşiğine götürdüğüm gibi, bu yaşta iken de kucağıma alır, gülerek oynaşarak kara toprağa indirirdim. Üçümüz de, bir günde ölürdük. Üçümüz de, bir günde bu denî (alçak) dünyâdan kurtulurduk.

MUHTAR

Gülnihâl, ne kadar münâsebetsiz lâkırdılar söylüyorsun! Şimdi, sizin keyfiniz gelecek diye, Pâdişah'ın zâbitine isyan mı edelim?

GÜLNİHÂL

O kadar hürmetli bir ismi, niçün ortaya atıyorsunuz? Pâdişah, O'nu bilir mi? O'nun, Pâdişah'ı tanıdığı var mı? O, kendi-

ni bu memlekette Padişah gibi tutuyor. Pâdişah nerede kalır? O; herkesin malını kendinin, ırzını kendinin, canını kendinin biliyor. Elinden gelse, hâşâ, Allah'lık dâvâsı edecek. Paşa olalı, iki yıl oluyor. Gün geçmedi ki, on beş mazlum (suçsuz) öldürmesin. Mübârek bayram günü biri on üç, biri on beş yaşında iki masumu (günahsızı), -atının önünden geçtikleri içün- çengele attırdı. Pâdişah'ın bunlardan haberi var mı? Olsa, kâ'il (râzı) olur mu?

MUHTAR

Kadın, sus! Ben, ölürüm de; onu,bunu telef edüp (öldürüp) de, cenâzelerine basarak, devlet mesnedine (makamına) çıkamam. Ben, Hükûmet köşesini akrabaının kanı ile boyayıp da, üzerine oturamam!

GÜLNİHÂL

Öyle ise beyim, Allah yardımcınız olsun! Bundan sonra bana, duadan başka yapacak birşey kalmadı.

(Çıkar)

★

★ ★

ÂKİF BEY

BİRİNCİ FASIL (PERDE)

Birinci Meclis

- Bir müzeyyen (süslü) oda-

ŞÂHİN BEY - ÂKİF BEY

ŞÂHİN

Birâder, Allah bilir ki; hâline bakan, seni lala kucağında büyümüş bir şehrî hoppası (züppe bir şehir çocuğu) zanneder. Ne oluyorsun? Vâlidenin (annenin) kucağından yeni ayrılıp da mı gurbete çıkacaksın? Ölümden korkuyorsan, niçün asker oldun? Yediğin nimeti kendine helâl etmek istemez misin? Âh, acaba bir kere buraları fetheden ecdâdımız (atalarımız) mezarlarından kalksalar da, bizi bu hâlde görseler, ne derlerdi? Mutlak (kesinlikle) kendi nesillerinden (soylarından) geldiğimize inanmazlardı. Onlar böyle günü ömürlerinin en saadetli zamanı bilirlermiş onlar böyle günde can vermek içün yaşarlarmış, onlar kavga (savaş) zamanı evlerinde kalmaya mecbur olsalar, kederlerinden can verirlermiş. Biz şimdi kavga (savaş) meydanını görmeden, korkumuzdan helâk olacak (ölecek) derecelere geliyoruz. Devletimiz içün, birkaç ay evlerimizden ayrılmak istemiyoruz.

ÂKİF

Bey, sen lâkırdıya hiç ehemmiyet (önem) vermeyerek başlıyorsun da, insana âdetâ (sanki) hakaret ediyorsun. Kavgadan kim korkuyor? Fahr (övünmek) olmasın, ben gerçekten o söylediğin kahramanların ahlâkına vâris (mirasçı) olan evlâdındanım. Hiç insan vatanının uğruna ölmekten çekinir mi? Hiç ben bugün içün doğduğumu, bugün içün asker olduğumu bilmez miyim? Hiç ben devletimden can mı sakınırım?

Âkif'i yeni mi öğreneceksin? Nazarımda (gözümde) dünyanın ne kadar kıyınetsiz olduğunu bilmez misin? Geçenki hücûmda sizinle beraber bulunmak, benim vazifem mi idi? Değildi ya... Öyle iken; yine o kanlı, şanlı bayrağımızı düşmanın tabyasına ibtidâ (önce) diken ben değil mi idim? Sen, şimdi ne hak ile bana korkak diyorsun? Ama buradan ayrılırken, biraz mahzun oluyormuşum, ne yapayım? Vatanımı ne kadar seversem, haremimi (hanımımı) da ona yakın seviyorum, ayıp mı? Haremimden ayrılırken kederle ayrılırım, yine devletim için ölürken meserretle (sevinçle) ölürüm. Vatanını seven adam, dünyâda başka hiçbir şey sevmemek mi lâzım gelir?

ŞÂHİN

Ben seni, belki senden iyi bilirim. Lâkin... Haydi... Haydi... Bana emânet mi vereceksin, ne yapacaksın? İşte, bir iki saate kadar çıkıyorum...

ÂKİF

Dur getireyim... (Odadan çıkar.)

ŞÂHİN

Mel'ûne (lânetlenmiş, herkesin nefretini kazanmış kadın) bu yiğidi nereden dâmına (tuzağına) düşürdü? Zavallı adam! Hâlâ, dul buldum da aldım,sanıyor. Böyle; Frengistan (Avrupa)'da değil, Cehennem'de bile güç bulunur melek yapılı şeytan bilmem Çürüksu'da nereden peydâ oldu (ortaya çıktı)? Köpek, sâdık da duruyor. Aşka, muhabbete bile taklide muktedir oluyor (gücü yetiyor). Bir eve girince, o eşyânın en kıymetlisini paralayan gelincik gibi devletin en gayretli, en namuslu bir zâbitini (subayını) pençesine düşürmüş... Hakikat-i hâli (işin doğrusunu, gerçeği), Âkif'e kim söyleyecek? Mübârek, sözünü işitir işitmez, alev kesiliyor. Aleve kim söz anlatabilir?

ÂKİF

(Kapıdan girerek)

İşte emânetler...

ŞÂHİN

(Ürkerek)

Ha!... Sen misin?!... Getir bakalım...

ÂKİF

Dünyâda ne kadar malım, mülküm varsa; hepsinin senetleri, hesapları şu zarfın içindedir. Şu da, babama bir mektub... işte, üstü de yazılı: "Eyüp'de, İskele civârında Tersâne mütekîdlerinden (emeklilerinden) velinimetim, pederim Süleyman Kaptan'a..." Âlemde her hâl bizim içündür. Bilirsin a... Kavgada (savaşta), dünyâ ile âhiretin arası bir süngü boyu yerdir. Eğer, Cenâb-ı Hak nasip eder de şehit olursam, yahut başka türlü bir kazaya uğrarsam -yine şehit sayılırım a... Kavgaya (savaşa) o niyetle gidiyorum- zarfların ikisini de pederime gönderirsin. Ben mektubumda yazdım, sen de ayrıca mahsusça (özel olarak) yazarsın... Beni severse arkamdan bir katre (damla) gözyaşı dökmesin, vatanım içün öldüğüme iftihâr eylesin, bu bir... Mektuplarımı kardeşime okusun da desin ki: "Âhiret'de kendini beklerim; vatana benim kadar olsun hizmet etmeden gelirse, yanıma kabul etmem!" Bu iki... İhtiyarlığına bakmasın, rahatını düşünmesin, buraya gelsin, haremimi (hanımımı) alsın İstanbul'a götürsün. Her tarzında (hareketinde), her muâmelesinde (işinde) benim yerime kosun (koysun), benim yâdigâr-ı hayâtım (hayatımın armağanı) bilsin. Kızı, sefil bırakmasın. Ben, O'na gerçekten oğulluk ettim; sonra, Âhiret'te hakkımı helâl etmem! Bu üç...

ŞÂHİN

Allah Allah!...

ÂKİF

Birâder, babam imdât etmezse, Dilrübâ sefil kalır. Sen hâlini bilmezsin, benden sonra kimseye varamaz.

ŞÂHİN

Size mektepte, kerâmet de mi öğretirler? Dilrübâ'nın senden sonra kimseye varmayacağını neden (nereden) bildin? O kadar vefâlı imiş de, eski kocasının üzerine acaba sana nasıl varmış?

ÂKİF

Bîçâreyi, ibtidâ (önce) zorla evlendirmişler. Sen de buralı iken, bilmez gibi söylersin. Ben alıncaya kadar, neler çektim? Bereket versin, tabiatinde şefkat gâlib, yoksa... Hem, senin ne vazifen? Dostluğun yalan değilse, vasiyetimi icrâ edersin (ölümümden sonra, isteğimi yerine getirirsin), o kadar...

ŞÂHİN

Ben, vasiyetini icrâ ederim. Hattâ, o yolda ölmek lâzım gelse, yine çekinmem. Lâkin, senin hâline taaccüb (hayret) ediyorum. Bir kadın... Bir kadın, Âkif'i bu kadar kendine esir etsin!

ÂKİF

Sus!

ŞÂHİN

Bir kadın...

ÂKİF

(Lâkırdışını keserek)

Sus diyorum... Bir daha bana, haremimden bahsetmeyeceksin; yahut dinim hakkı içün seninle bozuşuruz. Hem öyle bozuşuruz ki, belki kıyâmette bile birbirimizin yüzüne bakamayız.

ŞÂHİN

Ey canım, ey... İşte sustum... İşte, gidiyorum. İnşaallah gelir, bu emânetlerini elimden kendin alırsın. Ama, ben de harb üzerinde değil miyim? Şâyet (belki) şehâdet (şehitlik) nasip olurmuş... Emin ol ki, vasiyetlerin yine harfi harfine icrâ olunur

(yerine getirilir). Ben senden evvel âhirete gitmekle, senin işine zerre kadar halel (eksiklik, zarar) gelmez. Şimdi gider; pedere, birâdere, akrabamın, ahbâbımın cümlesine (hepsine) ayrı ayrı tenbih ederim, vasiyetin elbette yerine gelir.

ÂKİF

Teşekkür ederim.

ŞÂHİN

Bugün çıkıyorsun a?

ÂKİF

Ona şüphe mi var?

ŞÂHİN

Gemiye ne vakit gideceksin?

ÂKİF

Bir saate kadar...

ŞÂHİN

Şimdilik, Allahaısmarladık! Artık, gemide vedâ ederiz...

ÂKİF

Beklerim...

(...)

★

Üçüncü Meclis

ÂKİF - DİLRÜBÂ

DİLRÜBÂ

(Girerek)

Efendim!

ÂKİF

İki gözüm, nerede kaldın?

DİLRÜBÂ

Siz gidiyorsunuz, aklım da başımdan gitti. İki saattir eşyânızı hazırlayamıyorum. Ben sizin gibi erkek, sizin gibi vefâsız değilim; sandığınıza ne korsam (koyarsam), sanki canımın bir parçasını da beraber koyuyorum. Keşki iki fakir köylü olaydık da, dâimâ beraber bulunaydık, dâimâ berâber çalışaydık. Bugün kazanaydık, bugün yiyeydik. O vakit görürdünüz, size nasıl câriyelik ederdim de, yine sultanlar gibi ferahlı ferahlı yaşardım.

ÂKİF

Hâlimizden memnun olalım. Efendiciğim, ben köylü olmayı hiç arzu etmem. Niçün, devletime istediğim gibi hizmetten âciz olayım? Niçün, o senin nûrdan dökülmüş ellerin çift sürsün, inek sağsın? Elhamdülillâh sağız, yine görüşürüz. Muhabbetin en büyük bir lezzeti de, böyle firkatlerdir (ayrılıklardır). Şimdi birbirimizden ayrıldık mı, birbirimizden başka düşünecek birşeyimiz kalmaz. Dünyâda üzerimize ne kadar belâ, ne kadar keder gelirse gemiye dokunan dalgalar gibi gelir, par, bir kere vücudumuzu yerinden oynatır, yine o anda geçer gider. Ya o mülâkattaki (buluşmadaki) lezzet nedir? Hani geçen ay memuriyetle Trabzon'a gitmiştim ya, gelirken Çürüksu'nun dağlarını gördüğüm vakitte, ayağım toprağa bastığı zamanda sana kavuştuğum anda gönlümden ne hâller geçtiğini bilmezsin. Cenâb-ı Hak, en makbul (değerli) kullarına mükâfat olmak içün arada sırada o safâları ihsân etse, elverir. İşte şimdi gideceğim. Aklım ileride, gönlüm arkada olacak. İki yanımda da bir safâ bulunacak, iki cennet arasında kalacağım.

DİLRÜBÂ

Aman bey, bilmem nasıl böyle hayâllerle gönlünüzü eğlendirirsiniz? Ağzınızda hürmetten, muhabbetten başka birşey bulunmaz. O enginler, o fırtınalar hiç mi hâtırınıza gelmiyor?

ÂKİF

Engin mi? Fırtına mı? Onlardan ne olur? Denize (gemiye) binmemişsin, fırtınaya tutulmamışsın ki bilesin... Deniz bizim vatanımız, velinimetimizdir. Sâyesinde gezeriz. sâyesinde yeriz, sâyesinde yaşarız. Âh, böyle bir havada seni yanıma alıp da, engine çıkmayı isterdim; o zaman görürdün ki, ne safâ varmış! Bir kere gemi, mütevekkil (işini Allah'a bırakmış) bir gönül gibi bî-pervâ (korkusuz) rüzgârın önüne düşer, feleğin her cevrine kendini hazırlamış bir mert gibi safâ ile bir tarafına yaslanır da, en istidâtlı (kâbiliyetli) gönüllere uğrayan sevdâlar gibi kararsız, ârâmsız (telâşlı), dokunduğu yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufak dalgalar ilk ağlamaya başlamış bir felâket-zedenin (belâya uğramışın) kirpikleri ucuna gelip de acemiliğinden gideceği yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beri dolaşmaya başlar mı, bir kere her görünen seyyârenin (gezegenin, yıldızın) her büyük sâbitenin (sâbit yıldızın) ziyâsı (ışığı) deniz içine doğru türlü renkte kandillere gark olmuş minârelerini salıverirler mi, bir kere denizde mehtâbın (ayışığının) aksi Allah yolu gibi nûrânî (nurdan) bir cadde peydâ eder mi (ortaya çıkarır mı), Hüdâ bilir, gökyüzünü yıldızlarıyle, Kehkeşanı (Samanyolu) ile ayağına inmiş veyahut denizi seninle, yol arkadaşınla semâvâta (göklere) çıkmış zannedersin. Engin, tıpkı hayat gibidir, insanın nazarı (gözü) dünyâda olduğu gibi, enginde de yalnız bir dâire içinde gezinir. Ufuk, ümidin aynıdır; sen dâimâ yaklaşıyorum zannıyle (sanarak) gidersin, o dâimâ senin ilerlediğin kadar uzaklaşır. Niçün, öyle hayran hayran duruyorsun? Yine sana anlamayacağın şeylerden mi bahsediyorum?

DİLRÜBÂ

Âh, dâimâ zihniniz safâda, eğlencede... Hâtırınızda sâkin denizler, mehtâplı havalar dolaşıyor. Bak, hiç fırtınayı düşünür müsünüz? Ben, gemici değilim, lâkin buradan denizi seyrediyorum: Vakit oluyor ki, şu ufacık dalgaların herbiri kabarıyor kabarıyor da, bir dağ parçası kesiliyor. Sâhile doğ-

ru çarpına çarpına gelirken o kadar heybetli inliyor, o kadar heybetli inliyor ki, bir hamlede bütün memleketi batıracak sanıyorum.

ÂKİF

Çocuk! Hiç insan, birkaç bardak sunun (suyun) çağıltısından, iniltisinden korkar mı? İçtiğin suları bir yere toplasalar, en büyük dalgaların yirmisi otuzu kadar olur. Dilrübâ'cığım, fırtına açık havadan safâlıdır. Vallahi yalan değil!. Şimdi ufuktan bir siyah buluttur kalkar, hücum kolu gibi toplanır da umulmaz bir sür'atle ileri doğru yürür. Yerler, gökler, dağlar, taşlar inil inil inlemeye, geminin her makarası, her ipi, yelkenlerin her dikişi, her deliği, bir başka havadan feryâd etmeye başlar. Deniz, felekle yarışa kalkar da; şişer şişer, her dalgası bir kara bulut şekline girer. Her dalganın atılışından, çarpışından, çağıltısından bir başka fırtına peydâ olur. Gökler gözünün önünden, yerler ayağının altından kaçar. Bir dakikada yükselirsin yükselirsin yükselirsin; kollarını uzatsan, eline bir yıldız geçecek sanırsın. Yine o dakikada alçalırsın alçalırsın alçalırsın, denize gözü gezdirsen, dünyâ yerinden oynamış döne döne esfel-i sâfiline (yerin dibine) doğru çekilip gidiyor gibi görürsün. Her bakışta, Cenâb-ı Hakk'ın kudreti, azameti dört tarafından meydana çıkıverir.

(...)

ZAVALLI ÇOCUK

BİRİNCİ FASIL (PERDE)

— Bir müzeyyen (süslü) oda —

Birinci Meclis

ŞEFİKA
(Kendi kendine)

Bu kuş kadar gönlümden de, ne acâyip hâller geçiyor! Ben daha ne oldum ki, zihnimde kendimin bile iyice anlayamayacağım birtakım hayâller bulunsun. İki ay evvel bu vakitler, nasıl tatlı tatlı uyurdum. İki aydır gözümü açıp da, dünyâyı karanlık görmediğim gün bilmiyorum. Pekâlâ! Atâ burada iken, uyanayım. Ne kadar erken uyanırsam, zararı yok. Ya bir saat ziyâde (fazla) yüzünü görürüm, ya bir saat ziyâde uyanmasını beklerim. Ya, O mektepte iken!... Acaba ne göreceğim? Acaba ne bekleyeceğim? Gide gide hiç şüphem kalmıyor: Muhabbet (sevgi, aşk) mutlak budur! Güzel amma ben, nineciğimi de seviyorum. Niçün her gece gözlerimi kapadıkça, rüyâma girmiyor? Babacığımı da seviyorum. Niçün kendi evde olmadıkça, hayâli gözümün önünden geçmiyor? Geçende mektebe gitti. Bir ay sonra geleceğini pekâlâ bilirken, gene her gün acaba geliyor mu diye deli gibi saatte iki kere pencereye koşuyorum. Ninem, babam çehremden, tavrımdan birşey anlamasın diye korkumdan yerlere geçiyorum. Hâlimi kendinden saklamak da, gene başka bir belâ! Anlasa, ârımdan (utancımdan), anlamasa kederimden öleceğim. Âh! Bu, mutlak muhabbetten başka birşey değildir. Dün, Tâbende'ye: "İnsan nasıl sever?" diye sordum. Ne cevap verse iyi! "Sen yaşta çocuk, sevmeyi ne bilecek?" demesin mi!. Budala! Ben yaşta çocuk sevmeyi ne bilecek imiş? Senin gibi yanakların gerdanıma sarkacak, çenem burnuma yapışacak da, ondan sonra mı sevmeyi öğreneceğim? Saat onbire (dörde) geliyor.

Hâlâ uyanmadı. Yine, ikindi olmadan gidecek. Yine ben bîçâre, bir ay yolunu bekleyeceğim, duracağım. İki gün olsun, doya doya yüzünü görmek bile nasip olmaz ki... Ne kadar da canım ağlamak istiyor. Aman, şimdi ninem gözlerimi kızarmış görürse, kıyâmet koparır. Ah, geliyor. Ayak atışı, işte... Ayağının sesini işitir işitmez, yüreğim de oynamaya başladı.

İkinci Meclis

ŞEFİKA HANIM — ATÂ BEY

ŞEFİKA

Siz miydiniz? Yüreğim oynadı.

ATÂ

Ben... Pek yavaş gelmiştim...

ŞEFİKA

Zarar yok, zarar yok... Lâtife ediyorum

ATÂ

Beni korkuttunuz... Hava serin efendiciğim, sabah vakti niçün böyle bir entari ile oturuyorsunuz? Allah esirgesin; soğuk alırsanız, sonra biz ne yaparız? Ellerinizde harâret var. Durun, hırkanızı getireyim.

ŞEFİKA

(Kendi kendine)

Gene, her tarafım ateş kesildi. O bile, "ellerinde harâret var" diyor. Bir türlü kendimi zaptedemeyeceğim. (Atâ'ya) Aman o kadar telâş etme, şimdi öteki odadan işitirler de gerçekten hasta zannederler.

ATÂ

Allah göstermesin! Neden hasta olacaksınız? Ben, ne güne duruyorum? Size gelecek illet (hastalık), isterse bin kat büyüsün de bana gelsin. Hastalık, hekimlere yakışır.

ŞEFİKA

(Hiddetle)

Sus! Kendine öyle fena fena şöyler yorma...

ATÂ

Ne, gücendiniz mi? Ben size dua ediyorum.

ŞEFİKA

Bana, öyle dua lâzım değil. (Kendi kendine) Ben de deli miyim, neyim? (Kendini toplayarak, Atâ'ya) Maşallah siz, benden ziyâde (çok) uyuyorsunuz.

ATÂ

(Mahzun mahzun)

Ben, bu gece hiç uyumadım.

ŞEFİKA

Hiç mi uyumadın? Bu vakte kadar yatakta ne yaptın?

ATÂ

Ben... Ben, dersime baktım.

ŞEFİKA

Hilekâr! Nasıl dersine baktın? Odanda kitap yoktu.

ATÂ

Odamda... Hâ gerçek, kitap yoktu... Kitap lâzım değil... Ben okuduğum dersleri, yatakta zihnimden geçiririm. Siz... Siz, benim odama ne vakit girdiniz?

ŞEFİKA

Ben, sizin gibi hakikatsiz miyim? Hiç yatağına, rahatına bakmadan gözlerime uyku girer mi?

ATÂ

Âh!...

ŞEFİKA

Ne oluyorsun?

ATÂ

Sevincimden, gönlüme bir tuhaf hâl geldi. Hep gözümün önünden renkli renkli nurlar uçuyor. Bîçâre Atâ'yı, o kadar düşünürsünüz öyle mi?

ŞEFİKA

(Kendi kendine)

Zannım (düşüncem) yalan çıkmayacak. O da benim hâlimde... Şimdi öğrenirim. Mutlak öğrenirim. (Atâ'ya) O kadar düşünsem çok mu? Kaç senedir kardeş gibi büyüdük, birbirimizden bir kere incinmedik. Ben senin gibi hilekâr (aldatıcı) değilim, doğruyu söylerim. Ben de bu gece uyumadım. Lâkin, seni düşündüm de onun içün uyumadım.

ATÂ

Beni mi?... Beni mi düşündünüz? Ya ben, her gece ne yapıyorum? Hiç yatakta ders mi ezberlenir? Düşüne düşüne, o kadar şeklin zihnime yerleşti ki; bir ay sonra resmini yapsam, bir çizgisinde, bir kılında eksik bulunmaz.

ŞEFİKA

Hıyânet! Sen zihninde resimler yapmakla eğleniyorsun, öyle mi? Hiç düşünmüyor musun ki, bu sene derslerin bitecek, zâbit olup çıkacaksın. Ben de, on dört yaşını dolduruyorum. Zâti (zaten) şimdiye kadar, "Şefika çocuktur" diye bizi birbirimizden ayırmıyorlardı. Birkaç ay sonra da birlikte mi kalacağız?

ATÂ
(Lâkırdısını keserek)

Âh! Yok yok... Hâtırıma öyle kara kara hayâller getirme! Allah aşkına sus! Sonra beni kaybedersin.

ŞEFİKA

Niçün o kadar telâş ediyorsun? Dünyada, kim kimden ayrılmamış?

ATÂ

(Kendini toplayarak)

Size ayrılık, kolay mı geliyor? Düşünsenize!... Kendimizi bildik bileli, bir yerde büyüyoruz.

ŞEFİKA

Kendini bildin bileli, ninemle de beraber değil misin? İşte, ninemden ayrıldın. Üç yıldır sana görünmüyor. Niçün birşey olmadın?

ATÂ

Olmadım... Olmadım, çünki... O başka, siz başka... Sizinle akran gibiydik.

ŞEFİKA

Mektepte bu kadar akranın var, hiç birinden ayrılmadın mı? Gerçek, altı ay evvel Ahmet Bey'den ayrıldın. Birbirinizi kardeş gibi severdiniz. Niçün birşey olmadı?

ATÂ

Niçün birşey olmadın, niçün birşey olmadın?... Öyle şeyler soruyorsunuz ki, insan bir türlü cevap bulamıyor. İki senelik derslerin imtihanını birden geçirdim, gene bu kadar sıkılmadım.

ŞEFİKA

Gerçekten cevap mı bulamıyorsun? Yoksa... Yoksa, bulduğun cevabı söylemek mi istemiyorsun?

ATÂ

Ay efendiciğim, ne var ki söylemek istemeyeyim?

ŞEFİKA

Hiçbir şey yok mu? Doğru mu söylüyorsun? Benim... Benim başım içün doğru mu söylüyorsun?

ATÂ

Merhametsiz! Bugün, canıma mı kastın var?

ŞEFİKA

Gel! Şuraya gel, yanıma... Otur ! Benim dünyâda, senden başka hâlimi söyleyecek kimsem var mı? Şimdiye kadar korkup da ninemden, babamdan sakladığım şeyleri hep sana söylemez miyim? Gönlümde bir hâl var. Onu da sana söyleyeceğim. Zâti o hâl, senden geliyor. Çâresini gene senden isteyeceğim. Lâkin, ibtidâ (önce) soracağım şeylere doğru cevap ver... (Dikkatle) Benim başım içün, doğru cevap ver!...

ATÂ

Allah Allah!

ŞEFİKA

Hâtırında mıdır? bundan iki ay evvel... Tamam iki ay evvel... O vakitten beri iki keredir mektepten geliyorsun; burada, gene bu odada bir hikâye kitabı okuyordum, aklına geldi mi? Hani bir paşanın bir kızı varmış. Komşusunun oğlunu sevmiş. Paşa kızını başkasına vermişler, çocuk kendini öldürmüş; onun üzerine, kız da telef olmuş (ölmüş). Yine mi hatırlamadın? Hani hikâye oraya geldiği vakit ben; "Süphanallah, bir kız istediği adama varamamakla telef mi olur?" demiştim.

ATÂ

Evet!

ŞEFİKA

Sen kendini o kadar tutmaya çalıştın, tutamadın; gözünde, bir damla yaş peydâ oldu. Yüzünün üzerinde, gizlenecek bir yer arar gibi yavaş yavaş öteye beriye doğru yürümeye başladı. İşte işte gene yüzünde, tıpkı onun gibi bir damla yaş geziyor.

ATÂ

Of!...

ŞEFİKA

Sıkılma! Beni dinle... Ben o günden beri, seni bütün bütün başka türlü görüyorum. (Şiddetle elini tutarak) Ne vakit yüzüne baksam, gözlerin sanki benim aksimi kaybedip de ruh teslim edecek kadar mahzun duruyor. Hangi tavrına dikkat etsem, bana hâl diliyle (görünüşü ile), "senden ayrılırsam, ölürüm" diyor. Beni seviyorsun, öyle mi?

ATÂ

Bırak! Allah aşkına, beni bırak!

ŞEFİKA

Dinle, daha bitirmedim. O günden beri, gözlerine baktıkça, hayâlinle beraber yüreğimin mahzunluğu aksediyor da, onun içün bu kadar baygın duruyor sanıyorum. Hâlini düşündükçe, "Atâ'dan ayrılırsam, yaşamam" diye yemin etmekten başka aklıma, dilime birşey gelmiyor. Seni seviyorum, değil mi?

ATÂ

Ah, Yarabbi! Ne yaptım ki, beni bu kadar inâyetine lâyık gördün? Zâti (aslında), buna olan muhabbetimle dünyâda herkesten bahtiyar idim; şimdi de beni sevdiğini iştiyorum, kendi ağzından işitiyorum. Seviyorum... Şefika'cığım, seni seviyorum kadar sevmek mümkün ise, o kadar seviyorum!...

ŞEFİKA

Nasıl seviyorsun! Muhabbet, sana ne türlü hâller getiriyor? Söyle! Söyle, bakayım!...

ATÂ

Ne türlü hâller mi getiriyor? Zamanı, zamanına benzemez...

Gün olur, yanıma gelsen a'zâmın (organlarımın) her biri ayrı ayrı yanmaya başlar. Sanki, vücuduma alevden bir gömlek giydirirler. Yanımdan gitsen, canım vücudumdan çekilir. Çekildiğini her zerrem ayrı ayrı hisseder. Her tarafıma, hafif bir titreme gelir. Gönlüm yerinden kopacak da, arkandan koşacak gibi olur. Gün olur, zihnimde yoluna ölüp de seni başucundan ağlar görmekten büyük bir devlet bulamam. Sonra ağlayacağını düşünürüm, sana acıdığımdan kendime de acımaya başlarım. Dünyâda ne kadar güzel şey görsem; elbette, seni bir yerine benzetirim. Sonra, gördüğüm şeyin her tarafında bir kusur bulurum. O da gözümden düşer, yine yalnız sen kalırsın. Uykuya, seni rüyâda görmek ümidiyle yatarım. Uykudan, hayâlini kaybetmek korkusuyle kalkarım. Her hâlim târif olunamaz ki, nasıl söyleyeyim!

ŞEFİKA

Söyle, tarif edebildiğin kadar söyle...

ATÂ

Ne vakit seni görmesem, yahut düşünmesem; gönlüme, zihnime bir yokluk, bir karanlık çöker. Sanki canım, benliğim kaybolmuş da kendi kendime ecnebi (yabancı) kalmışım gibi olur. Sonra, birdenbire hatırıma gelirsin, ölüm döşeğinden kalkmış hasta gibi dünyâlar benim olur. Sanki vücuduma baştan aşağı bir safâ, bir hayât dolar.

ŞEFİKA

Âh! Ben bu kadar vakit çalıştım, gönlümden geçen hisleri bir türlü bir yere toplayıp da kendi kendime bile anlatamadım. Sen, bilmem nasıl muktedir olup da (gücün yetip de) târif edebiliyorsun! Lisânın gönlünde mi? Anladım, beyim şimdi lâyığıyle (gerektiği şekilde) anladım... Ben de seni seviyorum!...

MEKTUPLARINDAN ÖRNEKLER

MUSTAFA ÂSIM BEY'E

Londra-5 Ağustos, 1868

Velîni'metâ,

Sebeb-i hayatım olduğunuz için, hasb-i hâle sizi, cümleden elyak gördüm. Hâl-i perişânımı arzedeyim: Velîni'met'in emri ile Londra'da bir gazete çıkarmağa geldim. Su'âvî Efendi'yi bâzı mertebe teferrüd dâiyyesinde gördüm. İşi bozmamak için gazeteyi ânınla çıkarmak istedim; arkadaşlar, kendine dargın olduklarından kâ'il olmadılar; umûmen üzerime hücum ettiler. Nihâyet iş bin kalıba girdi. Sonra, *Hürriyyet*'in şimdiki hâli ile çıkması karârgîr oldu. Bu yolda 1500 frank kadar masrafım vukû' buldu; hattâ yarısının arzına bile teeddüb ettim... Her ne ise, şimdi para lâkırdısını bir tarafa bırakalım; ânı size ayrıca arzederek isti'âne etmiş idim.

Gazetenin birinci nüshası çıkar-çıkmaz, ya susarlar, ya tahsislerini keserim yollu, Velîni'met'ten bir emir geldi; meğer arkadaşların bâzısı, doğruca Ziya Bey, Velîni'met'i gücendirmiş; daha doğrusu hakkında nifak etmişler. Ziya Bey hadd-i zâtında, kâffe-i fezâili câmi' bir adam değildir; büyük büyük kusurları vardır; lâkin hakkında vuku' bulan isnâdattan, bi'llâhi'l-azîm berî'ü'z-zimmedir. Hakkında en ibtidâ dehân-ı şikâyeti açan ben idim; lâkin isnâdât haddini tecâvüz edince tasdik edemem; Allâh'tan korkarım; nefsimden utanırım. Ânın için Velîni'met'e hakikat-i hâli bi'd-defa'ât arzetmiştim. *Hürriyet*'in ta'tîline ise, nasıl muktedir olayım? Bir kerre girilen işin içinden kolayca çıkılabilir mi? Yalnız İstanbul'da yirmi kişiye yazdım; havâdis istedim. *Hürriyet*'i çıkaracağımı dünya duydu; yalnız Girid'den on onbeş mektup gelip, çıkmadan evvel gazeteyi istemeğe başladı. Ben ne yapabilirdim; ne demek elimden gelirdi? Ben, zâten buraya gazete çıkarmağa geldim. Birbuçuk yıl sustum, ânın için bu kadar teşnî'âte uğradım; sonra gazeteyi emr ile çıkardım; kapatırsam bana ne derler? Al-

MUSTAFA ÂSIM BEY'E

Londra-5 Ağustos, 1868

Ey beni besleyip, büyüten!

Hayatımın sebebi olduğunuz için, görüşüp dertleşmeye sizi herkesten daha uygun buldum. Perişân hâlimi arz edeyim: Fâzıl Paşa'nın emri ile Londra'da bir gazete çıkarmaya geldim. Suâvi Efendi'yi; bir parça, kendi başına hareket etmek, kendini göstermek isteği içinde gördüm. İşi bozmamak için, gazeteyi O'nunla çıkarmak istedim; arkadaşlar, kendisine dargın olduklarından istemediler; hep birlikte üzerime hücum ettiler, karşı çıktılar. Nihâyet iş bin kalıba (şekle) girdi. Sonra Hürriyet'*in şimdiki hâli ile çıkması karara bağlanmış oldu. Bu uğurda 1500 Frank kadar masrafım oldu; hattâ, -yarısının tarafınızdan gönderilmesi hususunda- durumu, size arz etmeye bile utandım... Her neyse, şimdi para sözünü bir tarafa bırakalım; onu size ayrıca arz ederek, yardım istemiş idim.*

Gazete'nin birinci nüshası çıkar çıkmaz; ya susarlar, ya ödeneklerini keserim şeklinde, Fâzıl Paşa'dan bir emir geldi; meğer arkadaşların bir kısmı, daha doğrusu Ziyâ Bey (Paşa), Fâzıl Paşa'yı gücendirmiş; daha doğrusu hakkında ikiyüzlülük etmişler. Gerçekte, Ziyâ Bey; bütün faziletleri üzerinde toplayan bir adam değildir; büyük büyük kusurları vardır; ancak, hakkında ortaya çıkan suçlamalardan, Allah için temize çıkmıştır, aklanmıştır. Hakkında, en başta şikâyet için ağzını açan ben idim; ne var ki, suçlamalar sınırını aşınca tasdik edemem, doğrulayamam; Allah'tan korkarım; nefsimden, kendimden utanırım. Onun için, Fâzıl Paşa'ya gerçeği birkaç kere arz etmiştim. Hürriyet'*in, geçici olarak kapatılmasına ise, nasıl gücüm yeter? Bir kere, girişilen işin içinden kolayca çıkılabilir mi? Yalnız İstanbul'da yirmi kişiye yazdım; haber istedim.* Hürriyet'*i çıkaracağımı, dünyâ duydu; yalnız Girid'den on onbeş mektup gelip, çıkmadan evvel gazeteyi istemeye başladı. Ben ne yapabilirdim; ne demek elimden gelirdi? Ben zâten buraya gazete çıkarmaya geldim. Birbuçuk yıl sustum; onun için bu kadar ayıplamalara, suçlamalara uğradım; sonra, gazeteyi emir ile çıkardım; kapatırsam bana ne derler?*

lah bilir ki Velîni'met'ten emir geldiği zaman, susmak husûsunda nefsimi dâhil addetmedim. Velîni'met'in buradaki adamı, "Murad şimdi sizden ayrı görünmekdir" demiş; âna da inandım. *Muhbir*, şimdiye kadar bizden hiç kimseyi hoşnud etmemişti. Ehemmiyetli birşey yazılması murat buyurulsa, tahrîri bendenize havâle olunurdu; hattâ, *Muhbir*'e nezâret-i mütemâdîye icrâ olunmak üzre, burada bulunan arkadaşlardan biri ile bendenize, sûret-i mahsûsada emir geldi. Diğer bir emirde, bendenizin merci'ime olan münâsebetim cihetiyle, hâlim kimseye kıyâs olunmayacağı beyân olunmuş idi. Hâlbuki Su'âvî Efendi, kendi teşebbüs-i mahsûsu ile çıkan ve kimseyi memnun edemeyen ve nezâreti bendenize havâle olunan *Muhbir*'in neşrine me'zun oldu. Bendenize *Hürriyet* için ruhsat verilmedi; hattâ bu ay tahsisâtı gelmedi.

Şimdiye kadar hayli şeylere muvaffak olduğumuz hâlde hiçbirini haber vermeyip de, böyle bir şikâyetle sizi dil-hûn ettiğime taaccüb edersiniz; lâkin pek dil-hûnum. Vâsıta edecek sizden başka kimseyi bulamadım. İhtimâl ki hakkımda nifaklar vukû' bulmuştur. Arîzanın meâlini birinci derecede merci'ime arzedin; ikinci derecede Velî'nimet'e gidin. Benden, bilmeyerek bir kusûr sâdır oldu ise, isti'fây-ı kusûr edin. Bir de şurasını arzeyleyin ki, ben gazeteyi kendim çıkarıyorum; Ziya Bey, Âgâh Efendi yalnız tab'ına para veriyorlar; Ziya bâzı bendler yazıyor; Agâh Efendi, matbaaca olan münâsebeti cihetiyle tertip, tashihine bakıyor. Ânları benim başıma, Velîni'met'in adamları musallat etti; fakat bendeniz, hiçbirisinden müştekî değilim. Şimdiye kadar *Hürriyet*'te ne yazıldı ise, ya kalemimden, ya tashihimden geçti. Ziya Bey'in yazdığı şeyleri, hattâ imzâsı ile çıkan *mektub*'u dahi tashih ettim. Gazeteye ben imzâ vaz' ediyorum; binâenaleyh kendi imzâmı rezil etmem. Yazılan ve yazılacak şeylerden ben mes'ûlüm; hatâm varsa ihtar buyurulsun; bir başka yol matlûb ise, o da söylenilsin; cümlesine hazırım. Lâkin, Allâh içinde benim de nâmusum muhâfaza olunsun; gazeteyi çıkarmağa mecbûriyetim düşünülsün. Zannederim ki, Velîni'met bendenizi mahvetmek istemez... Cevâb-ı serî'a muntazırım...

★

Allah bilir ki, Fâzıl Paşa'dan emir geldiği zaman, susmak konusunda kendimi işin içinde saymadım. Fâzıl Paşa'nın buradaki adamı; (Murâd, şimdi sizden ayrı görünmekdir.) demiş; ona da inandım. Muhbir, *şimdiye kadar bizden hiç kimseyi memnun etmemişti. Önemli birşey yazılması istense, kaleme alınması bendenize bırakılırdı; hattâ,* Muhbir*'e sürekli bakmak, onun başında bulunmak üzere, burada bulunan arkadaşlardan biri ile bendenize, özel olarak emir geldi. Diğer bir emirde; bendenizin başvuracağım yerle (5. Murad'la) olan ilişkim dolayısıyle, durumumun kimseyle karşılaştırılmayacağı söylenmişti. Halbuki, Suâvi Efendi; kendi özel teşebbüsü, girişimi ile çıkan ve kimseyi memnun edemeyen ve idaresi bendenize havâle edilen, bırakılan* Muhbir*'in yayınlanmasına izin aldı. Bendenize, Hürriyet için izin verilmedi; hattâ bu ay, ödeneği gelmedi.*

Şimdiye kadar hayli işleri başardığımız halde, hiçbirini haber vermeyip de, böyle bir şikâyetle sizi yaraladığıma, üzdüğüme hayret edersiniz; lâkin, pek üzgünüm. Vasıta edecek, sizden başka kimseyi bulamadım. Herhalde, hakkımda ikiyüzlülükler ortaya çıkmıştır. Sunduğum yazının anlamını, birinci derecede yerine (5. Murad'a) arz edin; ikinci derece, Fâzıl Paşa'ya gidin. Benden, bilmeyerek bir kusur ortaya çıktı ise, özür dileyin. Bir de şurasını arz eyleyin ki, ben gazeteyi kendim çıkarıyorum; Ziyâ Bey, Âgâh Efendi yalnız basılmasına para veriyorlar; Ziyâ, bazı fıkralar yazıyor; Âgâh Efendi, matbaa ile ilgisi yönünden, gazetenin tertibine ve yazıların düzeltilmesine bakıyor. Onları benim başıma, Fâzıl Paşa'nın adamları sardı; fakat bendeniz, hiçbirinden şikâyetçi değilim. Şimdiye kadar, Hürriyet'te ne yazıldı ise; ya kalemimden, ya kontrolümden, düzeltmemden geçti. Ziyâ Bey'in yazdığı şeyleri, hattâ imzâsı ile çıkan Mektub'u dahi düzelttim. Gazete'ye ben imzâ koyuyorum; dolayısiyle, kendi imzamı rezil etmem, küçük düşürmem. Yazılan ve yazılacak şeylerden ben sorumluyum; kusurum varsa, hatırlatılsın; bir başka yol istenilir ise, o da söylenilsin; hepsine hazırım. Lâkin, Allah için benim de şerefim korunsun; gazeteyi çıkarmaya mecburiyetim düşünülsün. Sanırım ki; Fâzıl Paşa, bendenizi mahvetmek istemez... Çabuk cevabınızı bekliyorum...

RECÂÎ-ZÂDE MAHMUD EKREM'E

30 Mayıs 1875

Hâmid Bey'in, *Mâcrâ-yı Aşk* ve *İçli Kız* ünvanlı (ismini taşıyan) iki eserini gördüm. Benim tahminime göre bu Hâmid Bey, Nasûhî Bey'in küçük birâderi (kardeşi) olacak. Avrupa'ya gitmeden bir kerre. Terceme Odası'nda görmüş idim.Avdetimden (dönüşümden) sonra da, bir kerre sokakta gördüm. Müşâhedâtımdan (gözlemlerimden) anlayışım, şimdi ondokuz veya yirmi ve nihâyet yirmibir yaşında olacak! Bu hâlde oyunları kendi yazdı ise, yâni sen tashih etmedin (düzeltmedin) ise, -İstanbul'da senden başka o şîvede (konuda) adam yoktur- demek ki çocuk, hiç olmazsa bizim kadar bir edîb olacak... Oyunlarını, hey'et-i umûmiyyesi (bütünü) ile kabul ettim, zannetmezsin ya!... Eserlerin gerek tertip, gerek tasvirce, pekçok muâheze (tenkit) götürür yerleri var; fakat teşbih (benzetme) ve tahayyül (hayâl) ve arasıra teşrîh-i vicdân (insanın iç dünyâsını ortaya koyma) cihetleri (yönleri), bizim mesleki (edebiyatta izlediğimiz yolu) pek ziyâde andırıyor; binâenaleyh, şu suallerime cevap isterim:

1. Hâmid Bey, benim bildiğim çocuk mudur?

2. Sinni (yaşı), tahmin ettiğim derecede midir?

3. Eserleri, tashîhten berî midir? (düzeltilmiş olmaktan uzak mıdır?)

4. Kitaplarında, A'nın (O'nun) neşriyatına dâir ilânlar görüyorum; dâire-i ülfet ü mahremiyetinde midir? (yakın dostluğunuz var mıdır?)

Yukarıdaki üç suâlim, cevâb-ı muvâfakata (uygun cevaba) mazhar olur ise, yani senin şehâdetin ile edebiyat âlemine ikinci bir Ekrem daha geldiği tebeyyün eder ise (anlaşılırsa); muâhezât (tenkid) ve mülâhazât (düşünceler) ile, terakkisine (edebiyatta ilerleyip, yükselmesine) elimden gelen hizmetini, ferâizden (farz, şart) bilirim. Dördüncü suâlim ise; üç su-

âlime cevap almak takdiri ile, muhâbereye (haberleşmeye) senin vesâtet (aracılık) edip etmeyeceğini ve edecek olur isen, A'na (O'na) dâir yazacağım şeylerde hanginizi muhâtab etmekliğim (hanginize hitap etmem) lâzım geleceğini öğrenmek içündür. İnsan ne kadar âciz olsa, her ne cihette (yönde) olur ise olsun, kendine benzer bir mahlûk görünce, mâder-i vatanın âgûş-ı terbiyesinde (vatan ananın, anne vatanın terbiye edici, şefkatli kucağında) bir birâder (kardeş) görmüş kadar memnun oluyor.

Magosa/24 Rebiü'l-Âhir, 1292

FERİDE HANIM'A,

— Magosa —

Feride,

Ekrem'in, bana resmini göndermiyorlar. Git, beybaban ile, Hanımninen ile kavga et de, mutlak göndersinler. Bu iş içün, senden başka güvenecek adamım kalmadı. Bakayım, kendine: (Kemâl'in kızı) dedirtecek kadar bir şirretlik edebilir de, çocuğumun bir resmini aldırmağa muvaffak olur musun?

İki gözüm Feride'ciğim,

Bu haftaki mektubunu da aldım; şimdilik, bir başka delilik tutturdum: Yalnız kaldıkça, muttasıl (sürekli) mektuplarının aynini yazıyorum. Yazarken, seninle konuşmuş kadar eğleniyorum. Yedi sekiz gündür, rüyâma girmiyorsun; sen de mi vefâsızlığa başladın? İnşaallah, keyifsiz veya sıkıntıda değilsin? Hayır, elhamdülillâh değilsin... Eğer, hasta veyahut sıkıntıda olsa idin, benim yüreğimde bu kadar emniyet olmak mümkin mi idi?

Bu mektubu aldığın gibi doğru gidersin, benim tarafımdan vâlidenin (annenin) gözlerini öpersin. Kendisine dersin ki: (Şimdiye kadar mektup veyahut selâm gönderemediğim, kâğıtlarının açıldığından ve benim, harem lâkırdısını kimseye duyurmamak isteğimden idi; bana hatırı kalmasın!)

FERİDE HANIM'A,

İki gözüm Feride'ciğim,

Midilli-22 Haziran 1878

Biri, 11 Cemâziye'l-âhire, sene : 95; biri 18 Cemâziye'l-âhire, sene: 95 tarihli mektuplarını aldım. İkinci mektubunda benden kâğıt (mektup) alamadığın içün şikâyet ediyorsun. Ya benim geçen posta aklım başımda mı idi? Mektuplarınızı alamadım; bir derece (öyle) merâkta kaldım ki, tarif edemem. Telgraf çektim; anın (onun) da cevabı gelmedi. Birkaç geceler, uyku uyuyamadım. Hele, Cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun, âfiyette imişsiniz. Nâşid Bey'imizin gözlerini öperim.

Eve, bir hınzır kedi dadandı. Zavallı kekliklerin üçünü de yedi; birçok pilicimi de telef etti; lâkin teessüf etmesin (üzülmesin), yine keklik bulduracağım. Yaşayacak kadar bir büyüğünü bulur gönderirim.Burada A'nın (O'nun) bir de tavşanı var; hani senin küçük iken sevdiğin tavşanlardan... Göndereceğim, bir yolcuya intizâr ediyorum (bekliyorum); çünki, emânetçi kabul etmiyor.

Burada, geçen hafta bir şiddetli zelzele oldu; bereket versin ki, pek süreksiz idi. Bir iki sâniye sürse idi, iş fenâ idi. Korktum, bahçeye kadar kaçtım. Sonra baktım ki, arkası gelmiyor; cesâret ettim, odama kadar girdim. Sonra daha ziyâde (çok) cesâret ettim; tiyatroya kadar gittim. Yâ, bizim burada ufacık bir tiyatromuz bile var... Vâkı'a (gerçi) Rumca oynuyorlar; fakat oynadıkları oyunların ekseri Fransızca'dan terceme

olunmuş olduğundan ve o cihetle (bakımdan) okuduğum veyahut gördüğüm oyunlar bulunduğundan âdetâ eğleniyorum.

Hemşîremin (kızkardeşimin) ellerini, Meveddet'in gözlerini öperim. Hepiniz şu hastalık şakasını bıraksanız da, biraz rahat etsek... Ekrem'in çalışmasına pek memnunum. Böyle giderse, bir yılda benim kadar Fransızca öğrenecek...

VIII- BİBLİYOGRAFYA

A) NÂMIK KEMÂL'İN ESERLERİ

I- ŞİİRLERİ:

1- "Vatan Manzumesi", İst. tarihsiz
2- "Vâveylâ", İst. 1326
3- Saadettin Nüzhet, "Nâmık Kemâl'in Şiirleri" İst. 1933 ve İst. 1941
4- Rızâ Nur, "Nâmık Kemâl'in Şiirleri" İskenderiye. 1936
5- Ali Ertem, "Nâmık Kemâl'in Şiirleri" İst. 1957
6- Vasfi Mâhir Kocatürk, "Nâmık Kemâl'in Şiirleri" Ank. 1957; Ank. 1959; Ank. 1966 ve 1971.

II- TİYATROLARI:

1- "Vatan Yahut Silistre" İst. 1290; İst. 1307; İst: 1940 ve İst. 1969
2- "Âkif Bey" İst. 1290; İst. 1320 ve İst. 1961
3- "Zavallı Çocuk" İst. 1290; İst. 1324; İst. 1940; İst. 1947; İst. 1961 ve İst. 1969
4- "Gülnihâl" İst. 1291; İst. 1327; İst. 1960 ve İst. 1969
5- "Celâleddin Harzemşah "İst. 1303, Mecmua-i Ebuzziyâ -V- s. 1559-1568; 1591-1600 (Tefrika); Mısır. 1315; İst. 1969
6- "Kara Belâ "İst. 1326

III- ROMANLARI:

1- "İntibah veya Sergüzeşt-i Ali Bey "İst. 1290; İst. tarihsiz; İst. 1292; İst. 1977
2- "Cezmi "İst. 1297; İst. 1305; İst. 1335; İst. 1977

IV- "RÜYÂ" İst. 1326

V- EDEBÎ TENKİDLERİ:

1- "Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir "Tasvir-i Efkâr gzt., Nu: 416, 16 Rebiü'l-

ları) Ank. 1973.

2- Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemâl'in Mektupları" İst. 1972

VIII- TERCÜMELERİ:

1- "Montesquieu: De la grandeur et de la décadence des Romains (Romalılar'ın Esbâb-ı İkbâl ü Zevâli Hakkında Mülâhazât) "Mirat Mecm., -nu: 2 yıl: 1280, s. 23-25; nu: 3, yıl: 1280, s. 38-42
2- "Şeyh İnâyetullah Kanbu: Bahâr-ı Dâniş" İst. 1303
3- "Volney; Kabristan" Mecmua-i Ebuzziyâ -I- yıl: 1298, s. 280-281
4- "Marseillaise'in Manzum Tercümesi" Gayret Mecm., nu: 32, yıl: 1302, s. 125

B) NÂMIK KEMÂL'LE İLGİLİ MÜSTAKİL ESERLER:

1- Ebuzziyâ Tevfik, "Nâmık Kemâl" İst. 1304
2- Ebuzziyâ Tevfik, "Nâmık Kemâl Bey'in Tercüme-i Hâli" İst. 1326
3- Reşad, "Nâmık Kemâl İie Muhâveremiz" İst. 1326
4- M. Selâhaddin, "Kemâl Bey'in Tarihi Meselesi" İst. 1327
5- Ali Ekrem, "Rûh-ı Kemâl" İst. 1327
6- Süleyman Nazif, "İki Dost: Kemâl ve Ziyâ" İst. 1340
7- Süleyman Nazif, "Nâmık Kemâl" İst. 1922
8- Necmeddin Halil, "Nâmık Kemâl" İst. 1340 (Tez)
9- Ali Ekrem, "Nâmık Kemâl" İst. 1930
10- Sadeddin Nüzhet, "Nâmık Kemâl" İst. 1930
11- İsmail Hikmet, "Nâmık Kemâl" İst. 1931
12- Kemâleddin Şükrü, "Nâmık Kemâl" İst. 1931
13- Rızâ Nur, "Nâınık Kemâl" İst. 1936

14- Murat Uraz, "Nâmık Kemâl" İst. 1938
15- Stambulov, W. "Nâmık Kemâl" (Rusça) Moskova.
16- Mustafa Nihad Özön, "Nâmık Kemâl ve İbret Gazetesi" İst. 1938
17- Ziyâeddin Fahri, "Nâmık Kemâl ve İdeolojisi" İst. 1939
18- Midhat Cemal Kuntay, "Nâmık Kemâl - Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında" İst. 1956
19- Necib Fâzıl, "Nâmık Kemâl" İst. 1940 ve İst. 1966
20- Nâmdar Rahmi Karatay, "Nâmık Kemâl ve İdeolojisi" Bursa. 1941
21- Saadeddin Nüzhet, "Nâmık Kemâl'in Şiirleri" İst. 1941
22- Mehmed Kaplan, "Nâmık Kemâl" İst. 1948
23- Hikmet Dizdaroğlu, "Nâmık Kemâl" İst. 1952; İst. 1954 İst. 1957; İst. 1959; İst. 1962; İst. 1965 ve İst. 1968
24- M. Kaya Bilgegil, "Harâbât Karşısında Nâmık Kemâl" İst. 1972
25- Yusuf Mardin, "Nâmık Kemâl'in Londra Yılları" İst. 1974

C) NÂMIK KEMÂL'DEN SÖZEDEN DİĞER ÇALIŞMALAR:

1- Abdülhalim Memduh, "Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye" İst. 1306
2- Ebuzziyâ Tevfik, "Nümûne-i Edebiyyat-ı Osmaniyye" İst. 1308
3- Süleyman Fehmi, "Edebiyat" İst. 1325
4- Bulgurlu-zâde Rızâ, "Müntahabât-ı Bedâyi-i Edebiyye" İst. 1326
5- Şahabeddin Süleyman, "Tarih-i Edebiyyat-ı Osmaniyye" İst. 1328
6- Muhiddin, "Yeni Edebiyat" İst. 1330
7- Refet Avni ve Süleyman Bahri, "Resimli Müntahabât-ı Edebiyye" İst. 1330
8- Rûşen Eşref, "Diyorlar ki" İst. 1334

9- Bursalı Mehmed Tâhir, "Osmanlı Müellifleri" İst. 1335, cild: II, kısım: 2
10- İsmail Habib (Sevük), "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi" İst. 1340/1924
11- İsmail Hikmet, "Türk Edebiyatı Tarihi" Bakû. 1926
12- Ahmet Râsim, "İlk Büyük Muharrirlerden Şinâsi" İst. 1927
13- İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, "Son Asır Türk Şâirleri "İst. 1930 ve İst. 1969, cüz: 5 s. 827-841
14- Mustafa Nihad Özön, "Metinlerle Muâsır Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1934
15- Ali Cânib (Yöntem), "Türk Edebiyatı Antolojisi" İst. 1934
16- Âgâh Sırrı (Levend), "Edebiyat Tarihi Dersleri" İst. 1934
17- İsmail Habib (Sevük), "Edebî Yeniliğimiz" İst. 1936
18- Hıfzı Tevfik Gönensay, "Tanzimattan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1944
19- Cevdet Perin, "Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri" İst. 1946
20- Ahmet Hamdi Tanpınar, "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi "İst. 1949; İst. 1969; İst. 1982, s. 342-442
21- Âgâh Sırrı Levend, "Türk Dilinde Gelişme ve Sâdeleşme Safhaları" Ank. 1949
22- Kenan Akyüz, "Batı Tesirinde Türk Şiir Antolojisi" Ank. 1953
23- H. Fethi Gözler, "Nâmık Kemâl Ruhu" İst. 1953
24- Kırzıoğlu, M. Fahreddin, "Kars Tarihi" İst. 1953
25- Vasfi Mâhir Kocatürk, "Türk Edebiyatı Antolojisi" Ank. 1967, s. 358-404
26- Mehmet Kaplan, "Şiir Tahlilleri" -I- İst. 1969 s. 32-59
27- Ö. Faruk Akün, "Nâmık Kemâl" İslâm Ansk., İst. 1971, s. 54-72
28- Nihad Sâmi Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" İst. 1972, cild: II, s. 879-914
29- Ahmet Kabaklı, "Türk Edebiyatı" İst. 1973, cild: II, s. 569-603

30- M. Kaya Bilgegil, "Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar" Ank. 1976 (I), Erzurum, 1980 (II).
31- M. Kaya Bilgegil, "Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma" Erzurum. 1970
32- Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil, "Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi -II-" İst. 1978
33- Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar -I-" İst. 1976
34- İnci Enginün, "Türk Edebiyatında Shakespeare Tanzimat Devrinde Tercüme ve Tesiri-" İst. 1976
35- İnci Enginün, "Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları" İst. 1983
36- İsmail Parlatır, "Recâî-zâde Mahmut Ekrem" Ank. 1983
37- Önder Göçgün, "Eski ve Yeni Harflerle Yeni Türk Edebiyatı Metinleri" Konya 1987
38- M. Kayahan Özgül, Hersekli Arif Hikmet, Türk Büyükleri Dizisi, Kültür Turizm Bak. y. Ank. 1987
39- M. K.Özgül, Leskofçalı Galip, Türk Büyükleri Dizisi, Kültür ve Turizm Bak. y. Ank., 1987

D) NÂMIK KEMÂL'İN MAKALELERİ:

I- SİYÂSİ MAKALELERİ:

1- "Memleketeyn (Eflâk-Boğdan) Meselesine Dâir Lâyiha" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 375, 14 Mart 1283; nu: 376, 17 Mart 1293.
2- "Ahvâl-i Hâzıra" Tasvir-i Efkâr gzt. nu: 387: 2 Mayıs 1283.
3- "Almanya Meselesi" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 389, 6 Muharrem 1283
4- "Memleketeyn (Eflâk-Boğdan) Meselesi Hakkında Etoile d'Orient Gazetesi'ne Cevaplar" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 395, 30 Mayıs 1283; nu: 389, 9 Haziran 1283; nu: 397, 3 Safer 1283; nu: 400, 16 Haziran 1283

5- "Muhârebenin Kuve-i Karîbeye Geldiği" Tasvir-i Efkâr gzt. 398, 30 Mayıs 1283
6- "Memleketeyn Meselesine Dâir Bir Lâyiha" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 399, 11 Safer 1283
7- "Avusturya-Prusya Muhârebesine Dâir Diğer Bir Makale" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 404, 29 Safer 1283.
8- "Ahvâl-i Muhâribeyn Üzerine Mütâlaa" Tasvir-i Efkar gzt., nu: 407, 12 Rebiü'l-evvel 1283
9- "Karadağ'a Dâir Bir Makale" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 410, 20 Rebiü'l-evvel 1283
10- "Muhârebe Üzerine Mütâlaa" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 411, 25 Rebiü'l-evvel 1283
11- "Memleketeyn Meselesi" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 411, 25 Rebiü'l-evvel 1283
12- "Mütâlaa" Tasvir-i Efkâr gzt., nu:413, 2 Rebiü'l-âhir 1283
13- "Muhârebeye Dâir Mütâlaa" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 415, 12 Rebiü'l-âhir 1283.
14- "Girid Meselesi" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 423, 11 Eylül 1283
15- "Muhârebe Üzerine Mütâlaa" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 424, 17 Cemâziye'l-âhir 1283
16- "Girid Meselesine Dâir Bir Fıkra" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 425, 22 Cemâziye'l-âhir 1283
17- "Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksimi" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 430, 10 Teşrin-i evvel 1283
18- "Şark Meselesi Hakkında Bir Mütâlaa" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 458, 7 Şevval 1283
19- "Gene Şark Meselesi" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 459, 12 Şevvâl 1283.
20- "Fransa Devleti Tarafından Millet Meclisi'ne Verilen Beyannâme'de Şark Meselesine Dâir Münderic Olan Makale'nin Bizce En Mühim Olan Fıkraları" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 462, 26 Şevvâl 1283.
21- "Şark Meselesine Dâir Lâyiha'dır" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 465, 28 Şevvâl 1283.
22- "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İmân" Hürriyet gzt., nu: 1, 29 Ha-

ziran 1285
23- "Veşâvirihüm Fi'l-Emr" Hürriyet gzt., nu: 4, 30 Temmuz 1285.
24- "Türkistan'ın Esbâb-ı Tedennisi" Hürriyet gzt., nu: 5, 27 Temmuz 1285.
25- "Bulgar Hükûmeti" Hürriyet gzt., nu: 14, 29 Eylül 1285.
26- "Avrupa'nın Ahvâl-i Hâzırası" Hürriyet gzt., nu: 14, 29 Eylül 1285.
27- "Mesele-i Müsâvât" Hürriyet gzt., nu: 15, 5 Teşrin-i evvel 1285
28- "Memleketeyn Ahvâli" Hürriyet gzt., nu: 16, 12 Teşrin-i evvel 1285.
29- "Usûl-i Meşveret Hakkında Mektublar" (1-8) Hürriyet gzt., nu: 12, 14 Eylül 1285; nu: 13, 21 Eylül 1285; nu: 14, 29 Eylül 1285; nu: 16, 12 Teşrin-i evvel 1285; nu: 17, 18 Teşrin-i evvel 1285; nu: 18, 26 Teşrin-i evvel 1285; nu 20, 9 Teşrin-i sâni 1285; nu: 22, 23 Teşrin-i sâni 1285
30- "Memâlik-i Osmâniyye'nin Mukâsemesi" Hürriyet gzt., nu: 20, 9 Teşrin-i sâni 1285.
31- "Ecnebilerin Tasarruf-ı Emlâk Selâhiyyeti" Hürriyet gzt., nu: 21, 26 Teşrin-i sâni 1285.
32- "Hasta Adam" Hürriyet gzt., nu: 24, 7 Kanûn-ı evvel 1285.
33- "Gene Girid Meselesi Tâzelendi" Hürriyet gzt., nu: 24, 7 Kanûn-ı evvel 1285.
34- "Yunan Meselesi" Hürriyet gzt., nu: 27, 28 Kanûn-ı evvel 1285
35- "Hâriciye Nezâreti" Hürriyet gzt., nu: 44, 26 Nisan 1286.
36- "İbret" Hürriyet gzt., nu: 48, 24 Mayıs 1286
37- "Fransa İhtilâli" Hürriyet gzt., nu: 48,24 Mayıs 1286.
38- "Mısır Meselesi" Hürriyet gzt., nu: 56, 19 Temmuz 1286
39- "Hürriyet" Hürriyet gzt., nu: 58, 2 Ağustos 1286
40- "Gene Mısır Meselesi" Hürriyet gzt., nu: 59, 9 Ağustos 1286.
41- "Matbuat" Diyojen gzt., nu: 36, 13 Temmuz 1287
42- "M. Thiers'in Politikası" Diyojen gzt., nu: 39, 27 Temmuz 1287.

43- "Göz Değil Çıra Budağı" Diyojen gzt., nu: 42, 8 Ağustos 1287.
44- "Âlî Paşa'nın Ölümü" Diyojen gzt., nu: 49, 31 Ağustos 1287
45- "Sadr-ı Esbâk Müteveffâ Âlî Paşa Merhûm'un Vasiyet-nâmesi" Diyojen gzt., nu: 51, 7 Eylül 1287
46- "Âfâkî Sohbet" Diyojen gzt., nu: 51, 7 Eylül 1287; nu: 52, 11 Eylül 1287
47- "Serbesti-yi Matbûât" Diyojen gzt., nu: 54, 18 Eylül 1287.
48- "Vâh Bî-çâre Rochefort" Diyojen gzt., nu: 57, 28 Eylül 1287
49- "Vasiyet-nâme" Diyojen gzt., nu: 59, 4 Teşrin-i evvel 1287.
50- "Casuslara Dâir" Diyojen gzt., nu: 60, 8 Teşrin-i evvel 1287.
51- "Bulgar ve Hasun Meselesi" Diyojen gzt., nu: 123, 20 Mayıs 1288.
52- "Diyojen'in Avdeti" Diyojen gzt., nu: 124, 20 Temmuz 1288.
53- "Herşeyden Bahis" Diyojen gzt., nu: 124, 20 Temmuz 1288.
54- "Haddin Varsa Bir Meslek Tut da, Anda Devâm Et!" Diyojen gzt., nu: 127, 29 Temmuz 1288.
55- "Cehennem'de Bir Muhâvere" Diyojen gzt., nu: 128, 2 Ağustos 1288.
56- "Matbûât Nizam-nâmesi" Diyojen gzt., nu: 130, 9 Ağustos 1288.
57- "Kedi İle Fare Beyninde Muhâvere" Diyojen gzt., nu: 136, 29 Ağustos 1288.
58- "Akbaba İle Kızılca'nın Muhâveresi" Diyojen gzt., nu: 136, 29 Ağustos 1288.
59- "Böyledir Ahvâl-i Âlem, Gâh Şâdî vü Gâh Gam!" Diyojen gzt., nu: 137, 1 Eylül 1288.
60- "Biraz da Şundan Bundan" Diyojen gzt., nu: 149, 12 Teşrin-i evvel 1288.
61- "Bizde Efkâr-ı Terakkî" Diyojen gzt., nu: 152, 19 Teşrin-

i evvel 1288.

62- "Muhâverenin Feylesofcası" Diyojen gzt., nu: 159, 4 Teşrin-i sâni 1288.

63- "Şundan Bundan" Diyojen gzt., nu: 161, 9 Teşrin-i sâni. 1288.

64- "Mesele-i Şarkıyye'nin En Mühim Noktası" Diyojen gzt., nu: 162, 11 Teşrin-i sâni 1288.

65- "Kapitülasyonlar" Diyojen gzt., nu: 166, 21 Teşrin-i sâni 1288.

66- "Fransa" Diyojen gzt., nu: 173, 7 Kanûn-ı evvel 1288.

67- "Fenn-i Mâliye'ye Dâir Yeni Bir Keşif" Diyojen gzt., nu: 176, 14 Kanûn-ı evvel 1288.

68- "İstikbâl" İbret gzt., nu: 1, 2 Haziran 1288.

69- "Bir Mülâhaza" İbret gzt., nu: 2, 3 Haziran 1288.

70- "Vefâ-yı Ahd" İbret gzt., nu: 7, 10 Haziran 1288.

71- Reddiye" (Reşâd Bey'le birlikte) İbret gzt., nu: 8, 6 Haziran 1288.

72- "İzâh-ı Merâm" İbret gzt., nu: 10, 14 Haziran 1288.

73- "İttihâd-ı İslâm" İbret gzt., nu: 11, 15 Haziran 1288.

74- "Bir Hâtıra" İbret gzt., nu: 13, 19 Haziran 1288.

75- "Mukâbele" İbret gzt., nu: 12, 17 Haziran 1288.

76- "Garaz Marazdır" İbret gzt., nu: 19, 27 Haziran 1288.

77- "İfâde-i Merâm" İbret gzt., nu: 20, 30 Eylül 1288.

78- "Şark Mes'elesi" İbret gzt., nu: 24, 21 Eylül 1288.

79- "Bazı Mülâhazât-ı Devlet ü Millet" İbret gzt., nu: 27, 27 Eylül 1288.

80- "Reji" İbret gzt., nu: 30, 2 Teşrin-i evvel 1288.

81- "Meğer Hakâyık Hâlâ Çıkıyormuş!" İbret gzt., nu: 32, 4 Teşrin-i evvel 1288.

82- "Sebeb-i Kaht-ı Ricâl" İbret gzt., nu: 38, 12 Teşrin-i evvel 1288.

83- "Efkâr-ı Umûmiyye" İbret gzt., nu: 40, 16 Teşrin-i evvel 1288.

84- "Prusya Politikası" İbret gzt., nu: 42, 18 Teşrin-i evvel 1288.

85- "Asya'nın Hâli" İbret gzt., nu: 53, 2 Teşrin-i evvel 1288.
86- "Muâhedât ve Hukûk" İbret gzt., nu: 55, 6 Teşrin-i evvel 1288.
87- "Bir Mütâlaacılık" Hadika gzt., nu: 7, 18 Teşrin-i sâni 1289.
88- "Beyân-ı Hâl" İbret gzt., nu: 65, 23 Teşrin-i sâni 1288.
89- "Türkistan'da Diplomasi" Hadika gzt., nu: 16, 30 Teşrin-i sâni 1289
90- "Durup Dururken Zuhûr Etmiş Bir Merâk" İbret gzt., nu: 70, 30 Teşrin-i sâni 1288.
91- "Cevâb" İbret gzt., nu: 71, 2 Kanûn-ı evvel 1288.
92- "Konsoloslar" İbret gzt., nu: 72, 4 Kanûn-ı evvel 1288.
93- "Yeni Asır Politika Tarihinin Ufacık Bir Fihristi" İbret gzt., nu: 74, 6 Kanûn-ı evvel 1288.
94- "Şimdiki Politika" İbret gzt., nu: 75, 7 Kanûn-ı evvel 1288
95- "Şimâle Nîm Nigâh" Hadika gzt., nu: 26, 18 Kanûn-ı evvel 1289.
96- "Ünvân İstemez" Hadika gzt., nu: 32, 26 Kanûn-ı evvel 1289.
97- "Gazeteciliğe Dâir" İbret gzt., nu: 97, 8 Kanûn-ı sâni 1289.
98- "Bârika-i Hakikat Müsâdeme-i Efkârdan Çıkar" İbret gzt., nu: 98, 9 Kanûn-ı sâni 1289.
99- "Kitap Sansürü Mes'elesi" İbret gzt., nu: 99, 10 Kanûn-ı sâni 1289.
100- "İfâde-i Mahsûs" İbret gzt., nu: 100, 12 Kanûn-ı sâni 1289.
101- "İbret Gazetesi'nin Siyâsi Kanaatleri Hakkında" İbret gzt., nu: 101, 14 Kanûn-ı sâni 1289.
102- "Gene Kitab Sansürü Mes'elesi" İbret gzt., nu: 110, 25 Kanûn-ı sâni 1289.
103- "İfâde-i Merâm" İbret gzt., nu: 111, 24 Kanûn-ı sâni 1289.
104- "Muhâkememiz" İbret gzt., nu: 112, 26 Şubat 1289.
105- "İ'lân-ı Mahsûs" İbret gzt., nu: 116, 3 Mart 1289.
106- "Parga Meselesi" İbret gzt., nu· 118, 6 Mart 1289.
107- "Vatan" İbret gzt., nu: 121, 10 Mart 1289.
108- "Gene Parga Meselesi" İbret gzt., nu: 123, 13 Mart 1289.

109- "Kemâl Bey'in Bir Mütâlaa-i Siyâsiyyesi" Mecmua-i Ebuzziyâ -I- 1298, s. 225-228 -Ebuzziyâ Tevfik Bey'in notu ile yayımlanmıştır.-
110- "Rüyâ" İctihâd Mecm., Mısır 1908, cild: II, nu: 6, s. 325-330; nu: 7, s. 354-363 -Abdullah Cevdet Bey'in bir Önsöz'ü ile yayımlanmıştır.-

II- SOSYAL KONULARLA İLGİLİ MAKALELERİ:

111- "Dilencileri Islâh"Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 408, 15 Temmuz 1283
112- "Te'âvünü Ale'l-Berr" Tasvir-i Efkâr gzt., nu:460, 8 Şubat 1283.
113- "Haysiyyet" İbret gzt., nu: 1,3 Haziran 1288 ve Muharrir Mecm., nu: 1, yıl: 1292, s. 134-139.
114- "İbret" İbret gzt., nu: 3, 5 Haziran 1288.
115- "Nüfûs" İbret gzt., nu: 9, 13 Haziran 1288.
116- "İmtizâc-ı Akvâm" İbret gzt., nu: 14, 20 Haziran 1288.
117- "Terakki" İbret gzt., nu: 45, 14 Teşrin-i evvel 1288.
118- "Âile" İbret gzt., nu: 56, 7 Teşrin-i evvel 1288.
119- "Müdâhanecilik" Diyojen gzt., nu: 167, 23 Teşrin-i sâni 1288.
120- "Ahlâk-ı İslâmiyye" İbret gzt., nu: 66, 25 Teşrin-i sâni 1288.
121- "Moda" İbret gzt., nu: 95, 4 Kanûn-ı sâni 1298
122- "İskât-ı Cenîn" Hadika gzt., nu: 15, 25 Teşrin-i sâni 1288
123- "Muâhaze" Hadika gzt., nu: 16, 7 Kanûn-ı evvel 1289.
124- "Ümmetin İhtilâfı Rahmetdir" Hadika gzt., nu: 20, 10 Kanûn-ı evvel 1289.
125- "Medeniyet" İbret gzt., nu: 84, 20 Kanûn-ı evvel 1288.
126- "Görenek" İbret gzt., nu: 119, 7 Mart 1289.
127- "Bizde Ahlâkın Hâli" İbret gzt., nu: 124, 14 Mart 1289.
128- "İfâde-i Mahsûsa" İbret gzt., nu: 129, 21 Mart 1289

III- İKTİSÂDÎ KONULARLA İLGİLİ MAKALELERİ:

129- "Mâliye'nin Muâmelât-ı Hisâbiyyesi'ne Dâir Bir Lâyiha'dır" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 406, 7 Temmuz 1283.

130- "Tuna Vilâyetinde Bulunan Menfâat-i Umûmiyye Sandıklarına Dâir Makaledir" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 409, 19 Temmuz 1283.

131- "Ahvâl-i Mâliye'ye Dâir Bir Lâyihadır" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 414, 9 Ağustos 1283.

132- "İstikrazlar Hakkında" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 445, 8 Kanûn-ı evvel 1283.

133- "Memleketimizin Servetine Dâir" Hürriyet gzt., nu: 7, 10 Ağustos 1285.

134- "Muvâzene-i Mâliye" Hürriyet gzt., nu: 62, 30 Ağustos 1285.

135- "Mütâlaa" İbret gzt., nu: 6, 8 Haziran 1288.

136- "San'at ve Ticâretimiz" İbret gzt., nu: 7, 8 Teşrin-i sâni 1288.

137- "Rumeli Demiryolu'nun Akdeniz'le olan Münâsebâtına Dâir Mütâlaat" İbret gzt., nu: 58, 9 Teşrin-i sâni 1288.

138- "Ziraatimiz" İbret gzt., nu: 61, 14 Teşrin-i sâni 1288.

139- "Acaba İstanbul'dan Niçün Vergi ve Asker Alınmaz" İbret gzt., nu: 60, 31 Teşrin-i sâni 1288 ve Hadika gzt., nu: 7, 18 Teşrin-i sâni 1289.

140- "İflâs" Hadika gzt., nu: 17, 9 Kanûn-ı evvel 1289.

141- "Mümteni'ât" Hadika gzt., nu: 23, 13 Kanûn-ı evvel 1289.

142- "Ufacık Bir İbret" Hadika gzt., nu: 27, 19 Kanûn-ı evvel 1289.

143- "Tekâlif" İbret gzt., nu: 87, Kanûn-ı evvel 1288.

144- "Masraf ve İrâdımız" İbret gzt., nu: 90, 28 Kanûn-ı evvel 1289.

145- "Tezyîd-i Vâridâd" İbret gzt., nu: 91, 30 Kanûn-ı evvel 1288,nu:92, 1 Kanûn-ı sâni 1289, nu:93, 2 Kanûn-ı sâni 1289.

146- "Sa'y"Mecmua-i Ebuzziyâ -I- yıl: 1289, s. 267-272

IV- HUKUK VE DEVLET İDARESİ KONULARIYLE İLGİLİ MAKALELERİ:

147- "Memurlara Dâir" Hürriyet gzt., nu: 19, 2 Teşrin-i sâni 1285.

148- "Tâbiyyet-i Osmâniyye" Hürriyet gzt., nu: 39, 22 Mart

1285.

149- "Vilâyet Nizâmâtı" Hürriyet gzt., nu: 42, 12 Nisan 1285.

150- "Bir Mülâhaza" İbret gzt., nu: 4, 6 Haziran 1288.

151- "Hukûk" İbret gzt., nu: 5, 7 Haziran 1288.

152- "Meyelân-ı Âlem" İbret gzt., nu: 17, 24 Haziran 1288.

153- "Hukûk-ı Umûmiyye" İbret gzt., nu: 18, 26 Haziran 1288.

154- "İdârece Muhtâç Olduğumuz Ta'dilât" İbret gzt., nu: 33, 5 Teşrin-i evvel 1288.

155- "Memur" İbret gzt., nu: 34, 7 Teşrin-i evvel 1288.

156- "Askerlik" İbret gzt., nu: 35, 9 Teşrin-i evvel 1288.

157- "Rütbeler" İbret gzt., nu: 39, 14 Teşrin-i evvel 1288.

158- "Vilâyât" İbret gzt., nu: 47, 26 Teşrin-i evvel 1288.

159- "Islahât-ı Dâhiliyye" İbret gzt., nu: 48, 27 Teşrin-i evvel 1288.

160- "Mahkemeler" İbret gzt., nu: 54, 4 Teşrin-i sâni 1288.

161- "Bir Lâzıme-i Siyâset" Hadika gzt., nu: 1, 9 Teşrin-i sâni 1289.

162- "Müsâvât" Hadika gzt., nu: 5, 14 Teşrin-i sâni 1289.

163- "Zeyl" İbret gzt., nu: 82 Kanûn-ı evvel 1289.

164- "Biz İstemesek Zelîl Olmazdık" Hadika gzt., nu: 6, 16 Teşrin-i sâni 1289.

165- "Vakâr-ı Me'mûrîn" Hadika gzt., nu: 9, 10 Teşrin-i sâni 1289.

166- "Düello" Hadika gzt., nu: 21, 11 Kanûn-ı evvel 1289.

167- "Cezâ" İbret gzt., nu: 82, 18 Kanûn-ı evvel 1289; nu; 83, 19 Kanûn-ı evvel 1289

168- "Düello" Hadika gzt., nu: 26, 25 Kanûn-ı evvel 1289.

169- "Hikmetü'l-Hukûk" Mecmua-i Ebuzziyâ, -IV- yıl: 1302, s. 1505-1514

V- KÜLTÜR KONULARIYLA İLGİLİ MAKALELERİ:

170- "Mekteblerde Türkçe" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 403, 27 Haziran 1283.

171- "Usûl-i Tahsilin Islâhına Dâir" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 404, 28 Haziran 1283

172- "Tabâbete ve Tedrîsine Dâir" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 437, 8 Teşrin-i sâni 1283.
173- "Tıbâ'at Hakkında" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 448, 19 Kanûn-ı evvel 1283
174- "Terbiye-i Nisvân" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 457, 29 Kanûn-ı sâni 1283.
175- "Devlet-i Âliyyeye Bâ'is-i Tenezzül Olan Maarifin Esbâb-ı Tedennisi" Hürriyet gzt., nu: 6, 3 Ağustos 1285.
176- "Elifbâ'nın Islâhı Hakkında" Hürriyet gzt., nu: 61, 23 Ağustos 1286.
177- "Avrupa Şark'ı Bilmez" İbret gzt., nu: 7, 22 Haziran 1288.
178- "Cevâb" İbret gzt., nu: 15, 21 Haziran 1288.
179- "Maarif" İbret gzt., nu: 16, 22 Haziran 1288.
180- "Matbuât" Nizamnâmesi" Diyojen gzt., nu: 130, 9 Ağustos 1288.
181- "Terakkî" Diyojen gzt, nu: 162, 11 Teşrin-i sâni 1288.
182- "Maarife Dâir Bir Makale" Hadika gzt., nu: 2, 11 Teşrin-i sâni 1288.
183- "Hürriyet-i Efkâr" Hadika gzt., nu: 3, 12 Teşrin-i sâni 1289.
184- "Matbûât-ı Osmaniyye" Hadika gzt., nu: 8, 19 Teşrin-i sâni 1289.
185- "Meslek-i Fikrî" Hadika gzt., nu: 11, 23 Teşrin-i sâni 1289.
186- "Efkâr-ı Cedîde" Hadika gzt., nu: 14, 27 Teşrin-i sâni 1289.
187- "Matbaa-i Âmire" Hadika gzt., nu: 24, 16 Kanûn-ı evvel 1289.
188- "Biz Hiç Okumayacağız" Hadika gzt., nu: 25, 17 Kanûn-ı evvel 1289.
189- "Kırâ'at" İbret gzt., nu: 85, 21 Kanûn-ı evvel 1288.
190- "İmlâ" İbret gzt., nu: 86, 23 Kanûn-ı evvel 1288.
191- "Türkçe Matbûat" İbret gzt., nu: 94, Kanûn-ı sâni 1289.
192- "Müellifler Neden Me'yûs Olacak?" İbret gzt., nu: 103, 16 Kanûn-ı sâni 1289.
193- "Cem'iyyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye" İbret gzt., nu: 107, 22 Kanûn-ı sâni 1289.

194- "Ve Mine'l-Garâ'ib" İbret gzt., nu: 122 12 Mart 1289.
195- "Dârü'ş-şafaka" İbret gzt., nu: 126, 17 Mart 1289.
196- "İstitrâd" Mecmua-i Ebuzziyâ -I- yıl: 1289, s. 228-231.
197- "Hurdebîn" Mecmua-i Ebuzziyâ -I- yıl: 1289, s. 256-260.

VI- BELEDİYE HİZMETLERİ İLE İLGİLİ MAKALELERİ:

198- "Harîk Hakkında" Tasvir-i Efkâr gzt., nu: 381, 4 Nisan 1283
199- "Yolsuzluk ve Nizamsızlık" Diyojen gzt, nu: 25, 9 Haziran 1287.
200- "Yolsuzluk ve Nizamsızlık" Diyojen gzt, nu: 46, 21 Ağustos 1287.
201- "Âfâkî Sohbet" Diyojen gzt, nu: 47, 24 Ağustos 1287.
202- "Yolsuzluk ve Nizamsızlık" Diyojen gzt, nu: 53, 14 Eylül 1287.
203- "Yolsuzluk ve Nizamsızlık" Diyojen gzt, nu: 64, 22 Teşrin-i evvel 1287.
204- "Tramvay Şirketi" Diyojen gzt, nu: 65, 25 Teşrin-i evvel 1287
205- "Tanzîfât ve Tezyînât" İbret gzt., nu: 50, 30 Teşrin-i evvel 1288.
206- "Yangın" Hadika gzt., nu: 22, 12 Kanûn-ı evvel 1289.
207- "İnşaat-ı Umûmiyye" İbret gzt., nu: 115, 1 Mart 1289.

